

SQS 1–2/2014: Contents / Sisälllys / Innehåll

SQS
1–2/2014

Kaisa Ilmonen & Tuula Juvonen

Johdanto:

Pervot perinteet ja muistamisen politiikka I–V

Introduction:

Queer Traditions: Politics of Remembering VI–X

1] QueerScope: Articles / Pervoskooppi: artikkelit

Riikka Taavetti

Siiri ja minä.

Lesboelämän kirjoittaminen ja

lukeminen muistitiedossa 1–19

Elsi Hyttinen

Lustrous Flowers, Rotten Soil, and Someone
to Make the Tea.

The Queer in Early Finnish Working-Class
Literature 20–31

Sade Kondelin

Dis/Orientations of Gender and Sexuality
in Transgender Embodiment 32–43

2] Queer Mirror: Discussions / Pervopeili: keskustelua

Jukka Lehtonen

Muistot ja ajallisuus

– Setan nuorten toiminta muutoksessa 44–57

3] Queer/View/Mirror: Discussions / Pervo/peruutus/peili: keskustelua

Tuula Juvonen

Tutkimusaineistojen arkistoinnista ja
bittiavaruuksista 58–64

Katja Seutu

Millaisen perinnön kirjailija Mirkka Rekola jätti? 65–69

4] Lectio Praecursoria

Mikko Carlson

Christer Kihlmanin teokset purkavat ajatuksen
vakaista seksuaalisuuksista 70–74

Jenny Kangasvuo

Suomalainen biseksuaalisuus, kokemusten ja
mielikuvien politiikkaa 75–78

5] Queer Eye: Reviews / Pervosilmäys: arvostelut

Mari Pajala

Puistojen ja pisuaarien Helsinki 79–81

Sari Miettinen

”Minä en halunnut valtaa. Minä olen halunnut vain,
että kaikilla on hyvä olla.” 82–85

6] Contributors / Kirjoittajat 86–87

Sisälllys
Innehåll
Contents

ISSN
1796-5551

Pervot perinteet ja muistamisen politiikka

Kaisa Ilmonen & Tuula Juvonen

Suomen Queer-tutkimuksen Seuran omat pervot perinteet ovat vakiintuneet seuran kymmenen toimintavuoden aikana pienellä vaihtelulla kahteen keskeiseen toimintamuotoon: Turussa järjestettävien pervotutkimuspäivien järjestämiseen ja SQS-lehden julkaisemiseen. Tieteellisten päivien järjestäminen ja tieteellisen lehden julkaiseminen ovat samalla väistämättä osa sellaista identiteettipoliittista toimintaa, joka rakentaa myös queer-tutkimuksen identiteettiä tietynlaiseksi. Tällöin kymmenvuotisen seuran toimittaman lehden juhlanumerossa on myös tarpeen kysyä, millaisen kuvan lehti luo queer-tutkimuksesta ja sen identiteetin rajoista.

SQS-lehden teemanumero Pervot perinteet rakentaa tutkimukselle identiteettiä pohtimalla pervon muistamisen mahdollisuuksia ja rakentamalla paikkaa queermuistille. Vastamuistilla, 'counter-memory', tarkoitetaan postkoloniaalisessa teoriakentässä usein menneisyyden uudelleenmuistamisen tapaa, jossa historiaa tarkastellaan oppositionalisesta tai vaihteoisesta näkökulmasta suhteessa legitimoituun ja autoritaariseen

SQS
1-2/2014

I

Johdanto

Kaisa
Ilmonen
&
Tuula
Juvonen

menneisyyden tulkintaan. Virallisen eliitin muistikuvalla menneisyydestä on alistettu myös alistettujen ryhmien tietoisuus, kuten Gayatri Spivak on toisessa yhteydessä todennut (Spivak 1996, 75). Queermuisti puolestaan monipuolistaa vallitsevan muistin rakenteita tuomalla siihen lisää kerroksellisuutta.

Tämän lehden menneisyyteen kurrottuvat tekstit osoittavat, että se, minkä voimme ymmärtää queerin tutkimuksen kohteeksi, on itsessään jatkuvassa muutoksessa. Kuten sosiologi Jukka Lehtosen autoetnografiaan, haastatteluihin ja muistitietokeruun arkistoituihin teksteihin nojaava katsausartikkeli osoittaa, se, keitä esimerkiksi Setan nuorten toimintaan on osallistunut ja mitä toiminnalla on tarkoitettu, on ollut jatkuvassa liikkeessä 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla. Liike näkyy esimerkiksi kielenkäytössä, jossa 1980-luvun homonuria seuraavat 1990-luvulla lesbot ja homot, kun taas 2000-luvun nuoret eivät enää määrittele itseään näillä käsitteillä. Siinä missä transsukupuolisuus ei näkynyt aiemmin juurikaan Setan toiminnassa, nyt cis- ja transsukupuolisuus nousevat esiin itsestään selvinä käsitteinä toiminnassa mukana olevien nuorten puheissa.

Autoetnografian sijaan historian tutkija Riikka Taavetti ottaa muistin politiikkaa käsittelevässä artikkelissaan tarkastelunsa kohteeksi lesbokirjoittaja Siirin erilaisista arkistoista löytyvät elämäkerralliset muistelutekstit. Artikkelissaan Taavetti pohtii monipuolisesti sitä, mikä on tutkijan tekemien valintojen rooli suhteessa siihen, millaiset lesboudesta kertovat aineistot voivat yhtäältä päätyä arkistoihin ja toisaalta tutkimuksen aineistoiksi. Lesbouden muistamisen mahdollisuuksia hän tarkastelee poissaolon, etsimisen ja löytämisen näkökulmista. Siirin muisti on eräänlaista vastamuistia suhteessa hegemoniseen muistipolitiikkaan.

Muistaminen ei ole yksinkertaista tai faktuaalista heijastusta tapahtumista. Meitä ympäröivät sosiaaliset rakenteet, kuten arkistolaitoksen kaltaiset virallisen muistin instituutiot, jäsentävät muistamisemme prosessia. Muis-

taminen ei ole täysin yksityinen prosessi vaan julkinen (virallinen) muisti luotaa yksilöllistä muistia eli sitä, mitä ”kuuluu” muistaa millaisenakin tai mitä opimme muistamaan tietynlaisena. Muistamme instituution meille tarjoamia kuvia. Monet historioitsijat kuten Michel Foucault tai Joan Scott ovat pohtineet vallan käytänteitä, jotka muovaavat muistiamme ja käsitystämme menneisyydestä. Tällainen lähtökohta on hedelmällinen queertutkimuksen kannalta. Merkittävää on, miten ”normaali” rakentaa itselleen vieraan *toiseksi* ja muistaa tämän *toisena*. Siitä poikkeava ihminen sen sijaan rakentaa minuuftaan suhteessa tähän toiseuttavaan muistiin. (Ks. esim. Foucault 1980/1977; Scott 1999/1988; Hutton 1993.)

Sen lisäksi, että me tutkijoina tarvitsisimme kipeästi lisää Siirin kaltaisia oman elämänsä kirjureita, tarvitsemme ehdottomasti lisää myös queer-tutkijoita, jotka ymmärtäisivät lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten kokemuksia tallentavien tutkimusaineistojen arkistoinnin tärkeyden. Nämä arkistot mahdollistavat tulevaisuuden pervomuistin: esimerkiksi sekä Taavetti että Lehtonen saattoivat kirjoittaa omat tieteelliset artikkelinsa vain sen ansiosta, että heillä oli käytössään arkistoista löytyviä ja jo aiemmin kerättyjä muisteluja ja haastatteluja. Arkistoihin talletetut ja jatkokäytölle avatut haastatteluaineistot voisivat luoda erinomaiset edellytykset ymmärtää heteronormista poikkeavaa elämää entistä laajemmin. Kirjoituksessaan Tuula Juvonen muistuttaa tutkimushaastatteluja tekeviä queer-tutkijoita painokkaasti siitä, että he saattavat hyvinkin olla avainasemassa sen suhteen, että nykyistä digiaikaa elävien ihmisten omasta äänestä jää ylipäänsä mitään jälkiä tulevaisuuteen. Miten haastattelujen arkistointi jatkokäyttöä varten voidaan toteuttaa eettisesti kestävästi, ja miksi aineistojen tallentaminen on queertutkimukselle elintärkeää, selviää Juvosen kirjoituksesta.

Valdemar Melankon teos *Puistohomot*, josta Mari Pajala on kirjoittanut kirja-arvostelun, on erinomainen esimerkki siitä, kuinka aikoinaan tutki-

musta varten kerätty aineisto voi itsessään tarjota merkittävän kurkistusikunan menneeseen maailmaan ja sen pervoihin käytäntöihin. Melankon tutkimustaan varten keräävät havainnot miesten kanssa seksiä harjoittavien miesten alakulttuurista 1960-luvun Helsingissä, samoin kuin niiden alustavat analyysit luovat nykytutkijoille ainutlaatuisen korvaamattoman homohistoriallisen arkiston.

Kulttuurisen muistin tutkija Marita Sturkenin mukaan subjektiivisetkin muistot ovat osa ”kulttuurista muistia”, joka on ajateltava laajempuna verkostona kerronnallisuutta, kieltä, jaettuja kokemuksia, populaarikulttuuria, fantasiaa ja yhteisöllisiä haluja. (Sturken 1999, 233–234.) Se, miten queer tai pervo kulttuuriseen muistiimme kaivautuu tai miten oma pervomuisimme muokkautuu suhteessa virallisen muistin fantasioihin, riippuu myös jakamistamme muistamisen muodoista.

Kaunokirjallisuus ja runous ovat yksi näistä muistamisen muodoista, muodostaen omanlaisensa arkiston, johon kirjailijat tallentavat väistämättä oman aikansa tunteja myös suhteessa seksuaalisuuteen. Ne osallistuvat queeriin muistamisen kertomuksellistumisen prosessiin. Esimerkiksi suomenruotsalainen kirjailija Christer Kihlman kirjoitti 1900-luvun jälkipuoliskolla autofiktiivisiä teoksia, joissa hän mursi tuohon aikaan vallinnutta homoseksuaalisuudesta vaikenemista tematisoimalla avoimesti miesten välisiä seksuaalisuhteita. Kihlmanin tuotantoa koskevan väitöskirjansa lektiossa kotimaisen kirjallisuuden tutkija Mikko Carlson kuitenkin muistuttaa meitä siitä, että seksuaalisuudet ovat luonteeltaan kontingenteja, ne pakenevat selkeitä dikotomioita ja määrittelyjä. Carlson ehdottaa, että yksityisistä ja intiimeistä asioista kirjoittamisen avaamia yhteiskuntakriittikin mahdollisuuksia voisi kuitenkin lähteä tutkimaan hedelmällisesti tekstuaalisen queer-tilan käsitteen avulla.

Kirjallisuuden tutkija Elsi Hyttinen jatkaa Elvira Willmanin tuotantoa käsittelevässä artikkelissaan pohdintaa siitä, kuinka huomion kiinnittä-

minen kirjoittajan identiteettien sijaan tekstien pervouteen voi auttaa ymmärtämään uudella (queerilla) tavalla pilkkauksia normaaliksi käsitetyn horjumisesta. Artikkelissaan Hyttinen osoittaa, kuinka esimerkiksi 1900-luvun alun suomenkielinen työläiskirjallisuus rakentui erityisessä ja samalla jännitteisessä suhteessa miesten homoseksuaalisuutta koskeviin viitteisiin, jotka puolestaan kietoutuvat siihen, kuinka esimerkiksi luokka, kristinusko, kunnia ja terveys saattoivat tulla ymmärretyiksi. Willman kertomuksellistaa uudelleen työläiskirjallisuuden käsikirjoitusta mieheydestä.

Muistin ja muistamisen kuvaukset kirjallisuudessa korostavatkin usein menneisyyden muuttuvaa luonnetta. Henkilökohtainen käsitys menneisyydestä ei ole annettu, muuttumattomista faktoista rakentuva totuudellinen kokonaisuus, vaan sitä luodaan koko ajan uudelleen muistin avulla. Muisteluun voidaan liittää esimerkiksi epiteetit luovuus, spontaanisuus, subjektiivisuus ja intuitiivisuus, jotka tekevät muistamisesta menneisyyden luovaa rekonstruktiota (vrt esim. Lock 1998, 201). Tällainen luova rekonstruktio auttaa kirjailijaa pääsemään normatiivisen menneisyysnarratiivin yli ja mahdollistaa hänen osallistumisensa menneisyyden ’muistamiseen uudelleen’. Kaunokirjallinen osallistuminen historian kirjoittamiseen tuo esille muistelun potentiaalin muuttaa menneisyyttä. Muistaminen rakentaa intersubjektiivisesti useita erilaisia ”totuuksia” menneisyydestä ja muistelijaa osallistuu menneisyyden jäsentelyyn. (Ks. Lock 1998, 202–203.)

Kotimaisen kirjallisuuden ja erityisesti runouden tutkija Katja Seutu ottaa muisteleman tarkastelun kohteeksi Kihlmanin ikätoverin runoilija Mirkka Rekolan. Muistokirjoituksessaan Seutu muistuttaa meitä siitä, että myös Rekolan voi nähdä kirjoittaneen vaikenemisen perinteestä käsin, mutta myös omalla tavallaan sitä vastaan. Rekolan tuotannon poeettisesti keskeisiä aihepiirejä lähilukemalla Seutu osoittaa, kuinka Rekolan runoudessa nousee esiin omana aikanaan kiellettyjen tunteiden ilmaisemisen

ja peittämisen vuorottelu. Lisäksi Rekolan tuotannon taustalla oleva maailmankatsomus, jossa esimerkiksi yö ja päivä, nainen ja mies nähdään dikotomisten vastakohtien sijaan pareina, jotka ovat aina läsnä samanaikaisesti, kyseenalaistaa myös homoseksuaalisuuden ja heteroseksuaalisuuden hedelmättömän vastakkainasettelun.

(Uudelleen)muistamista (re-membering) on jälkikoloniaalisessa kirjallisuuden tutkimuksessa kutsuttu tuottavaksi fiktiiviseksi voimaksi, joka pystyy erottamaan menneestä merkittäviä osia ja muodostamaan niistä yhteisöllistä ja henkilökohtaista todellisuutta hedelmällisesti selittävän verkoston. Queertutkimuksen yhteydessä perinteiden muistaminen pervosti eli tavalla, joka antaa tilaa pervolle kokemukselle, on osa tällaista uudelleen muistamisen yhdistävää voimaa. Omaelämäkertatutkija Linda Anderson huomauttaakin muistamisen tarjoavan subjektille tilan rakentaa itseään. Hän näkee muistamisen kuvaukset kirjallisuudessa tilana, jossa yksilö ei ole pakotettu mekaanisesti toistamaan menneisyyttä. (Anderson 1997, 12.) Sekä Kihlman, Willman, Rekola, Siiri, Melanko että Lehtonen kirjoittavat menneisyyttä tavalla, joka antaa queersubjektille, pervolle, äänen ja tilaa muistaa.

Kulttuuriantropologin ja biseksuaalisuuden tutkijan Jenny Kangasvuon esikoisromaani *Sudenveri* (2012), jota kirjallisuuden tutkija Sari Miettinen tarkastelee kirja-arviossaan, sijoittuu puolestaan aikaan, jolloin keskustelua käydään jälleen uudesta kirjallisuuden genrestä, suomikumusta. Myös siihen tuntuu liittyvän, ainakin Kangasvuon tapauksessa, jotain pervoa. Tutkimuskentälläkin nousussa olevasta posthumanistisesta käännteestä vaikutteita saaneessa teoksessa outous ei liity enää yksinomaan seksuaalisuuden rajojen häilyvyyteen, vaan myös lajirajojen kyseenalaistumiseen, sillä teoksen päähenkilöinä on muuttuvissa ruumiissaan eläviä ihmisiä. Myös heille muistaminen uudelleen merkitsee yhteyden löytämistä omaan kollektiiviseen identiteettiin.

Romaanit eivät ole ainoa kertomuksellistumisen paikka. Kuten Sturken huomauttaa, myös muistille on ominaista sen tapa kertomuksellistua. Eläessämme kollektiivisessa kokemustodellisuudessa muiden yhteisöme jäsenten kanssa ja puhuessamme yhteistä kieltä, jolla ymmärrämme esimerkiksi muistin merkityksiä, opimme muistamaan ja kertomaan muistomme tietyllä tavalla. Heteronormatiivisessa yhteisössä nämä kertomuksellistumisen tavat saattavat merkityksellistyä erilaisin alistavin dikotomioin. Sturkenin mukaan ”henkilökohtaiset” muistikuvat liikkuvat ja liudentuvat yhdistyen kulttuurisiin ja yhteisöllisiin muistikuviin. Muistikuviamme on siis mahdoton erottaa kulttuurisista ”käsikirjoituksista”, jotka ympäröivät todellisuuttamme eli esimerkiksi sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevista puhetavoista. (Sturken 1999, 238.)

Näihin puhetapoihin tarttuu sukupuolentutkija Sade Kondelin tarkastellessaan suomalaisten transmiesten kokemuksia muuttuvassa ruumiissa elämisestä. Kondelin, samoin kuin Jukka Lehtonenkin, hakee suhdetta tutkimusaiheeseensa myös omakohtaisesta kokemuksesta käsin. Mutta ennen kaikkea hän uudistaa queeriä tutkimusotetta tarkastelemalla keräämiään transmiesten haastatteluja ajankohtaisia materiaalisuuden tutkimuksen lähtökohtia hyödyntämällä. Pohtiessaan transmiesten suhdetta ruumiillisuuteen hän myös dokumentoi transmiesten tapaa kertomuksellistaa suhdettaan ruumiillistettuun subjektiiviseen menneisyyteen. Käsitteellistämällä sukupuolisen identifikaation ja seksuaalisen orientaation keskinäistä dynamiikkaa Kondelin tuo esiin sen kokemuksellisen moninaisuuden, joka queeriin elämään yhdistyy.

Jenny Kangasvuo puolestaan käsittelee mielikuvien, politiikan ja seksuaalisen kokemuksen moninaisuutta suomalaista biseksuaalisuutta käsittelevän väitöskirjansa lektiössä. Hänen tutkimuskysymyksensä koskee biseksuaalisuuden paikkaa ja sen muutosta suomalaisessa seksuaalikulttuurissa noin neljän vuosikymmenen aikana. Biseksuaalisuuden paikka on Kangasvuon

mukaan siirtyillyt ja moninaistunut tarkastelujakson aikana: biseksuaali-suudella ei ole suomalaisessa seksuaalikultuurissa vain yhtä paikkaa, vaan useita, joissa kaikissa se näyttää hieman erilaiselta.

Kokemuksellinen moninaisuus välittyy toivottavasti myös niissä vasta-
muistin kuvissa, joilla olemme halunneet kuvittaa toimittamamme lehden
numeron. Yksityisten ihmisten ottamat kuvat ovat kotoisin työväenmuseo
Werstaan LHBT-kokoelmista, joita kartutetaan jatkuvasti yksityisten lah-
joittajien tekemien kuva- ja esinelahjoitusten avulla.

Tämän lehden kirjoituksista päätellen suomalainen queertutkimus elää
ja voi hyvin. Se ei todellakaan orientoidu vain yhden tarinan varaan, vaan
kurottaa temaattisesti, menetelmällisesti ja teoreettisesti kohti uusia suun-
tia, samalla kuitenkin menneisyyttä eri tavoin hyödyntäen. Queertutkimus
pervouttaa muistamisen politiikkaa ja perinteisiin kytkeytyviä reunaehtoja.
SQS-lehti on tarjonnut tällaisen tutkimuksen julkaisemiselle jo vuosien
ajan ainutlaatuisen hyvät puitteet. Jos haluat kannustaa kymmenvuotiasta
Suomen Queer-tutkimuksen Seuraa jatkamaan tätä työtä vastaisuudessakin,
voit tukea lehden julkaisemista liittymällä seuran jäseneksi. Lisätietoja tästä
löydät seuran kotisivuilta, <http://sqshome.wordpress.com/>

• • •

Suomen Queer-tutkimuksen Seura kiittää professori Marianne Lilje-
strömin johtamaa Suomen Akatemian *Akateemisen feminismin aikajanat*
Suomessa -projektia käsillä olevan lehden julkaisun tukemisesta.

Kirjallisuus

- Anderson**, Linda 1997: *Women and Autobiography in the Twentieth Century. Remembered Futures*. London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Foucault**, Michel 1980/1977: *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Toim. ja känt. Donald M. Bouchard ja Sherry Simon. Ithaca: Cornell University Press.
- Hutton**, Patrick H. 1993: *History as an Art of Memory*. Hanover: University Press of New England.
- Lock**, Helen 1998: ”‘Building Up from Fragments’: The Oral Memory Process in Some Recent African-American Written Narratives.” – Linda Myrsiades & Kostas Myrsiades (toim.), *Race-ing Representations. Voice, History & Sexuality*. Lanham: Rowman & Littlefield Publ. Inc., 200–212.
- Scott**, Joan Wallach 1999/1988: *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Spivak**, Gayatri 1987: *In Other Worlds. Essays in Cultural Politics*. New York: Routledge.
- Spivak**, Gayatri 1996: *Maailmasta kolmanteen. (Entering the Third World, 1987)*. Suom. Jyrki Vainonen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Sturken**, Marita 1999: ”Narratives of Recovery: Repressed Memory as Cultural Memory.” – Mieke Bal, Jonathan Crewe & Leo Spitzer (toim.), *Acts of Memory. Cultural Recall in the Present*. Hanover: University Press of New England, 231–248.

SQS
1–2/2014

v

Johdanto

Kaisa
Ilmonen
&
Tuula
Juvonen

Queer Traditions: Politics of Remembering

Kaisa Ilmonen & Tuula Juvonen

During the past ten years, two key elements have become established traditions within the Society for Queer Studies in Finland: First, organizing queer research conferences in Turku, and second, publishing the SQS Journal. Both the organizing of conferences and the publishing of a scholarly journal are inevitably forms of an identity political practice that also constructs the identity of queer studies. Consequently, we are also compelled to ask ourselves what kind of queer studies is outlined in our journal and what its limits are.

The theme of this anniversary issue of the SQS Journal is Queer Traditions. The issue outlines the identity of queer scholarship today by considering the possibilities of queer remembering and queering memories. The term “counter-memory” is often used in the postcolonial field of theorizing as a methodological tool for remembering the past in a creative way, clearing space for alternative perspectives of history. As Gayatri Spivak claims, the subaltern consciousness is always subjected to presuppositions, memories,

SQS
1-2/2014

VI

Introduction

Kaisa
Ilmonen
&
Tuula
Juvonen

and generalizations of the *élite* (cf. Spivak 1987, 203) which means that the memory of the subaltern depends on the *élite*'s ideas of what is to be remembered. In this issue, we would like to employ "queer memory" to multiply the prevailing forms of remembering.

The contributions of this issue prove that the topics that are understood as queer are themselves in a constant flux. As the sociologist Jukka Lehtonen attests in his review article, based on autoethnography, interviews, and archived personal histories, both those who have been involved in Seta's (Association for sexual equality in Finland) youth organizations and Seta's pursuits have been constantly changing throughout the 1980s, 1990s, and 2000s. The change is particularly apparent in the terms the young members use for themselves: the young gays of the 1980s were followed by gays and lesbians in the 1990s while the young of the 2000s use a totally different vocabulary. Moreover, whereas transgender issues were not at the center of Seta's agenda during the 1980s and 90s, nowadays cis- and transgender terminology occupies a self-evident position in the discourse of the Seta youth.

Instead of autoethnography, the historian Riikka Taavetti's contribution on the politics of remembering focuses on the autobiographical memories of the lesbian activist and writer Siiri, whose writings have been preserved within various archival collections. In the article, Taavetti intricately examines how the choices scholars make when soliciting materials through their calls also influence the content of the archives as soon as the materials get archived – and thus outline the data available for future scholars. She considers the possibilities of remembering a lesbian life in the sections called Absence, Searching, and Finding. In the end, Siiri's remembering appears as a counter-memory with which the hegemonic politics of memory is confronted.

The act of memory is neither a factual nor a one-dimensional reflection of things past. We are socially and culturally surrounded by the political structures of the official memory-system, such as the archive-institution, which organize the processes of remembering, even our personal ones. Remembering is never a completely personal cognition, but structured by the public understanding of what can be remembered and how. Our memory is related to the "memory-politics" of social institutions. Many historians, such as Joan Scott or Michel Foucault, have written about the instances of power shaping our processes of remembering and our conceptions concerning the past. Such a starting point is also prolific in terms of queer studies: It is important to analyze how the normal outlines the other and remembers the other as other. Consequently, the other is forced to constitute thyself in terms of the very memory-politics producing the othering effect. (Cf. Foucault 1980/1977; Scott 1999/1988; Hutton 1993.)

In addition to autobiographers with an archival impulse, such as Siiri, we are also in dire need of queer scholars who appreciate the archival recording of LGBT lives. Only archived records enable the queer-memory of the future: For example, both Taavetti and Lehtonen were able to write their contributions because of the previously collected and archived data. Archived interviews and reminiscences collected for a particular research project, and also made accessible for future scholars, will subsequently create possibilities for grasping and understanding non-heteronormative everyday experiences more widely. In her contribution, Tuula Juvonen reminds those queer scholars who conduct ethnographic research in the current ephemeral digital era that they hold a key position in archiving the authentic experiences of the people they study. According to Juvonen, the ethical collection of research data, including ethnography and interviews, and archiving data for subsequent use, will be vital to queer studies in the long run.

Valdemar Melanko's book *Puistohomot* [*Gays in the Park*], which is reviewed in this issue by Mari Pajala, is an extraordinary example of how material originally collected for research may provide a peep-hole into past times and their queer ways. For his study, Melanko observed the sexually active gay male subculture in Helsinki in the 1960s. The preliminary analyses of these observations constitute a unique and irreplaceable gay-historical archive.

According to Marita Sturken, a scholar of cultural memory and visual culture, even our most subjective memories are entangled with cultural memory which is constituted within the multi-layered network of language, shared experiences, popular culture, fantasy, and collective desires. (See Sturken 1999, 233–234.) Similarly, the normalizing fantasies of official memory shape our own queer memories and the ways in which “queer” becomes inscribed into our cultural memory. In order to widen the records of official memory, we must, like Melanko, share and conserve queer memories, too.

Literature and poetry are particular archives of cultural memory created by authors who inevitably store the collective affects of their own (corpo)-reality – also those related to sexuality. Those affects also influence the narration of queer cultural memory. For example, the Finland-Swedish author Christer Kihlman wrote his autofictional novels during the last decades of the 20th century, unraveling the silence surrounding homosexuality at the time by addressing the issue of male (homo)sexuality directly. In his *Lectio Praecursoria* concerning Kihlman's novels, Mikko Carlson, a scholar of Finnish literature, reminds us of the contingent nature of sexual relationships which escape clear dichotomies. He conceptualizes “the textual queer space” which, Carlson suggests, could provide a useful tool for criticism enabled by the literary inscriptions of the private and the intimate.

Literary scholar Elsi Hyttinen examines, in her article on Elvira Willman's literary works, the ways the queerness of texts, instead of the author's identity, may help us to see and shatter the limits of constructed normalness. Hyttinen explicates how for example the early 20th century Finnish working class literature became defined in a tense relationship with references to male homosexuality which itself intertwined with the ways class, Christianity, honor, or health were understood. Willman (re)narrates the working class literary inscriptions of masculinity.

In literature, depictions of memories and remembering highlight the changing nature of the past. Subjective conceptions concerning the past are not static facts but in a constant process of becoming – powered by memory. Thus, like Helen Lock argues, the past “is recalled by memory, not by an objective process whose results are subject to verification, but by creative reconstruction. Creativity, spontaneity, intuitiveness, and subjectivity all help to provide access, through memory, to a past that does not have to be – indeed, cannot be – monolithic.” (Lock 1998, 12). This kind of creative reconstruction enables the author to overcome the stagnated, legitimate narrative of the past and allows her to re/member history anew. Literary rewritings of conventionally narrated histories highlight literature's potential to re-structure the past, while representations of personal remembering bring forth various versions of the past intersubjectively.

Katja Seutu, a scholar of Finnish literature, and particularly poetry, reminisces the late poet Mirkka Rekola, a coeval with Kihlman. In her obituary, Seutu reminds us that Rekola, too, can be interpreted as writing within the tradition of silence – but also against it. By close-reading the focal themes of Rekola's poetics, Seutu indicates how Rekola's poetry becomes a dialogue of expressing and covering the subject matter forbidden in her time. Moreover, the worldview framing Rekola's poetry

– which relates to binaries such as man-woman and day-night that always coexist in pairs instead of as oppositional – also powerfully challenges the unfruitful opposition between homo- and heterosexuality.

Within the postcolonial field of studies, the act of re/membering has been considered a reconstructive fictional force that separates personally and collectively meaningful instances from the legitimated narrative version of the past and organizes the past in a way that fruitfully supports the process of personal identity. In the context of queer studies, remembering queerly, in a way that creates space for historical queer experiences, turns out to be a reconstructive force. Linda Anderson, a scholar who has published widely on autobiographies, notes that the act of remembering enables a subject to process his/her identity. Thus, Anderson considers the acts of remembering as space where a person is not compelled to repeat the past mechanically. Each author, Kihlman, Willman, Rekola, Siiri, Melanko and Lehtonen, designs a past that enables the voice of a queer subject.

Jenny Kangasvuo, a cultural anthropologist and a scholar of bisexuality, published her debut novel *Sudenveri [Wolf's Blood]* in 2012. The novel, which is reviewed in this issue by Sari Miettinen, could be placed in the much discussed new literary genre, Finnish fantasy. Kangasvuo's novel resonates queerly: Drawing from the new turn within humanities, posthumanism, the novel is not restricted to unbalancing the boundaries of sexuality, but also of species. The protagonists of the novel live in changing bodies, shifting shapes between the forms of a human and a wolf. For them, too, remembering becomes an act of re/membering with their collective identities.

One of the Sturken's main arguments is that memory desires to take a narrative form (Sturken 1999, 234–235). As we live in a collectively experienced reality and share a language which structures our reality and our collective past, we also learn to remember and to narrate our memories

in a culturally specific way. In a heteronormative society, these culturally specific modes of remembering might push queer memories to the margins. Sturken argues, from a feminist perspective, that to “acknowledge the function of memory as an inventive social practice is also to reckon with the traffic between personal and cultural memories” and that “all memories are part of a complex and ever-changing script” that can be separated neither from discourses of women and sexuality, nor from debates over family (Sturken 1999, 238). This special issue of SQS is thus devoted to queer memories debating anew the narrated scripts of embodied reality.

The debates concerning scripts over gender and sexuality are addressed by the gender studies scholar Sade Kondelin in their article on the experiences of Finnish transmen living with changing bodies. Kondelin, like Jukka Lehtonen, draws from personal experiences to their study of the subject matter. However, first and foremost, Kondelin revises queer perspectives by applying the contemporary materialist field of theory to their analysis on the interviews of transmen. While examining transmen's experiences of their corporeality, Kondelin also documents the narrative modes these transmen use in order to tell their personal, embodied histories. By conceptualizing the mutual dynamics of gender identification and sexual orientation, Kondelin highlights the experienced and embodied multiplicity present in queer life.

Jenny Kangasvuo examines the multiplicity of images, politics and experiences of sexuality in her *Lectio Praecursoria* on Finnish bisexuality. Her research question focuses on the changing place of bisexuality in Finnish sexual culture from the 1970s to present-day discussions. According to Kangasvuo, the cultural place of bisexuality has both multiplied and gone through several transformations during the examined period: bisexuality occupies not one but several spaces in Finnish sexual culture and each space signifies bisexuality differently. Consequently,

all contributions of this issue highlight the multiplicity of lived sexual experiences.

We would also like to emphasize the multiplicity of lived gender and sexual experiences with the images included in this issue. The pictures, taken by private people, have been archived in the LGBT-collection at the Finnish Labour Museum Werstas. The collection continues to grow through donated pictures and other items by private donors.

Judging from the contributions of this SQS issue, Finnish queer studies is alive and kicking. It does not narrate itself in a single voice but reaches out thematically, methodologically and theoretically in new directions while also reconsidering the past. It queers both the politics of remembering and the preconditions of traditions. The SQS Journal has, since 2006, provided a unique forum for queer research perspectives. If you want to support the 10-year-old Society for Queer Studies in Finland and its efforts to keep publishing the SQS Journal, please sign up for membership. Additional information can be found on the Society's web page, <http://sqshome.wordpress.com/>.

We are grateful to Elina Siltanen for her help in the finalizing our Introduction, and to Päivi Valotie, whose role in publishing SQS is more than essential!

• • •

SQS would like to thank *Timelines of Academic Feminism* -project lead By Professor Marianne Liljeström and funded by the Academy of Finland for the support to our current issue.

Literature

- Anderson**, Linda 1997: *Women and Autobiography in the Twentieth Century. Remembered Futures*. London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Foucault**, Michel 1980/1977: *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Ed. and transl. by Donald M. Bouchard and Sherry Simon. Ithaca: Cornell University Press.
- Hutton**, Patrick H. 1993: *History as an Art of Memory*. Hanover: University Press of New England.
- Lock**, Helen 1998: "Building Up from Fragments': The Oral Memory Process in Some Recent African-American Written Narratives." – Linda Myrsiades & Kostas Myrsiades (eds.), *Race-ing Representations. Voice, History & Sexuality*. Lanham: Rowman & Littlefield Publ. Inc., 200–212.
- Scott**, Joan Wallach 1999/1988: *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Spivak**, Gayatri 1987: *In Other Worlds. Essays in Cultural Politics*. New York: Routledge.
- Spivak**, Gayatri 1996: *Maailmasta kolmanteen. (Entering the Third World, 1987)*. Suom. Jyrki Vainonen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Sturken**, Marita 1999: "Narratives of Recovery: Repressed Memory as Cultural Memory." – Mieke Bal, Jonathan Crewe & Leo Spitzer (eds.), *Acts of Memory. Cultural Recall in the Present*. Hanover: University Press of New England, 231–248.

SQS
1–2/2014

X

Introduction

Kaisa
Ilmonen
&
Tuula
Juvonen

SIIRI JA MINÄ

Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa

Riikka Taavetti

JOHDANTO

”Täältä on hyvä tähystää tanssilattialle”

Kirjoittaessani tutkimusartikkeliä, joka käsitteli seksuaalisuutta nuoruuden muistoissa, käytössäni oli 275 nuoruutta muistelevan kirjoituksen kokoelma. Oletin löytäväni lukuisia kirjoituksia, jotka käsitelisivät homoseksuaalisuutta tai muuta kuritonta, queeria, seksuaalisuutta. Näin ei kuitenkaan käynyt. *Oi nuoruus!* -keruun aikuisille kirjoittajille suunnatun *Nuoruus eilen* -sarjan kirjoitusten joukosta löytyi kuitenkin yksi teksti, joka käsitteli kokemuksia ei-heteroseksuaalisena nuorena.¹ Vaikka tiesin, että seksuaalisuus on aihe, josta elämäkertakirjoituksissa kirjoitetaan yleensä vähän, etenkin, jos siitä ei erikseen kysytä (esim. Kontula & Haavio-Mannila 1995, 21), vain yhden kirjoituksen löytyminen yllätti. Se sai kysymään, miten tutkija voi löytää

¹ *Oi nuoruus!* -keruusta enemmän Vehkalahti & Suurpää 2014 ja seksuaalisuudesta nuoruutta muistelevien kirjoituksissa Taavetti 2014.

kokemuksia normeihin alistumattomasta seksuaalisuudesta muistitietokeruista.

Aloin jäljittää näitä mahdollisuuksia löytämäni kirjoittajan, Siirin,² kirjoitusten kautta. Artikkelini pohtii sitä, millaisia mahdollisuuksia löysin lesboelämän kirjoittamiseen, muistamiseen sekä muistelmien lukemiseen tutkijana. Kysyn artikkelissani, millainen mahdollinen lesboelämän kertomus rakentuu keruiden, kirjoittajan ja tutkija-lukijan dialogissa. Keruut asettavat reunaehdoja sille, millaisia kirjoituksia niihin on mahdollista tuottaa. Sukupuolittunut ja seksuaalisoitu paikantuminen³, joka nimetään lesboudeksi, vaikuttaa siihen, miten on mahdollista kirjoittaa omasta elämästään. Tutkijan valinnat taas rajaavat sitä, millaiset keruissa tallennetut muistot pääsevät tutkimuksessa näkyviin.

Artikkeli etenee vuonna 1960 syntyneen Siirin eri keruisiin lähettämien omaelämäkerrallisten kirjoitusten varassa. Käytössäni on Siirin kirjoittamia tekstejä kolmesta eri keruusta vuosilta 1992, 2005 ja 2010.⁴ Siirin kirjoitusten lisäksi artikkelini alkuperäislähteitä ovat muistitietokeruiden keruukutsut. Tarkastelen näiden tekstien avulla lesboelämästä kertovien muistelutekstien rakentumista ja kysyn, miksi kirjoittaja kertoo kuten kertoo. Luen Siirin kirjoituksia ensisijaisesti seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevasta muistitiedosta kiinnostuneena historioitsijana ja suhteeni alkuperäislähteisiin on historiallistava lähiluku (Suominen 2011, 252).

2 Siiri on kirjoittajan itsestään käyttämä nimimerkki.

3 Paikantumisesta feministisessä tutkimuksessa ja muistelussa ks. esim. Koi-vunen & Liljeström 1996, 280–283.

4 Keruut ovat *Toisenlaisia naisia* -elämäntarinateokseen (Kaartinen ym. 1992) liittynyt keruu, Työväen Arkiston ja Setan *Näkymättömästä näkyväksi* -keruu vuonna 2005 sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston, Nuorisotutkimusseuran ja Nuoren Voiman Liiton *Oi nuoruus!* -keruu vuonna 2010. Lisäksi Siiri on lähettänyt omaelämäkerrallisen tekstinsä vastauksenaan Marja Kaskisaaren lisensiaatintyötä varten järjestämään kirjoituskutsuun, johon tämä viittaa teoksessaan Kaskisaari 1995.

Historiantutkimuksen nykyisten lähdekriittisten käsitysten mukaisesti tarkastelen, millaisesta toiminnasta – siis tässä tapauksessa muistelusta, muistitiedon keruusta ja sen lukemisesta – tutkimani lähteet ovat jälkiä ja mitä ne voivat siitä kertoa (Kalela 2000, 92–97).

Tarkastelutapani, jossa luen rinnan saman kirjoittajan eri keruisiin kirjoittamia tekstejä, ei ole muistitietotutkimuksessa yleinen, mutta joitain esimerkkejä siitä löytyy aiemmista tutkimuksista. Esimerkiksi Anna Hynninen käsittelee artikkelissaan (2011) karjalaisuudesta kirjoittamisen konteksteja erilaisissa kansanrunousarkiston keruissa. Ulla-Maija Peltonen puolestaan on tarkastellut, miten sisällissotaa koskevaan muistitietoon vaikuttaa kirjoituksen vastaanottaja, eli arkisto, jolle kirjoitus on suunnattu (Peltonen 1996).

Osallistun artikkelillani keskusteluun muistitiedon tuottamisesta ja käytöstä silloin, kun käsittelyssä on muu kuin normien mukainen seksuaalisuus, eli kommentoin queer-muistin politiikkaa. Muistin politiikalla tarkoitan julkisia tekoja, jotka vaikuttavat menneisyyden tapahtumien muistamiseen ja unohtamiseen (esim. Peltonen 2003, 244–262). Arkistojen merkityksestä kiinnostuneena en voi olla pohtimatta myös arkistojen ja muiden muistiorganisaatioiden roolia muistamisessa ja unohtamisessa. Kun etenkin arkistoja pidetään julkisen muistamisen portinvartijoina, on syytä kysyä, millaisia queer-muistamisen mahdollisuuksia arkistoissa avautuu.⁵ Arkistot eivät ole ainoita muistitiedon tuottajia ja kirjoitukseni tarkastelee myös yhteisölähtöisiä keruita ja niiden tarjoamia mahdollisuuksia muistaa toisin, queeriyttää, arkistojen tuottamaa menneisyyttä.

Olen jakanut artikkelini kolmeen lukuun, jotka käsittelevät lesboelämän muistamisen, kirjoittamisen ja lukemisen mahdollisuuksia erilaisissa ke-

5 Suomalaisesta keskustelusta arkistojen roolista esim. Kilkki 2006, kansainvälisesti esim. Schwartz & Cook 2002; Carter 2006 ja queer-arkistojen osalta Barriault & Sheffield 2009.

ruissa. Ensimmäinen luku, *poissaolo*, esittelee sellaisia laajoja, 1990-luvulla tehtyjä keruita, joista itsemääriteltyä lesboelämää ei löydy. Keruita tarkastelemalla on mahdollista osoittaa, miten esimerkiksi Siirin elämä lesbona on rajautunut sellaistenkin keruiden ulkopuolella, joiden tarkoituksena on ollut seksuaalisuuteen liittyvän muistitiedon kerääminen. Toinen luku, *etsiminen*, kuvaa yhteisölähtöisiä keruita, joiden nimenomainen tavoite on lesboelämän ja osin muunkin queer-elämän muistaminen ja pelastaminen onohdukselta. Kolmannessa luvussa, *löytäminen*, tarkastelen yhden esimerkkikeruun kautta sitä, miten lesboelämä näkyy toista aihepiiriä käsittelevässä keruussa. Näin käännän toisaalta katseen myös lukijaan, tässä tapauksessa muistitietotutkijaan, ja kysyn, miten tutkijan valinnat vaikuttavat lesboelämän näkyvyyteen.

Artikkelini otsikko, *Siiri ja minä*, viittaa yhtäältä tutkimissani kirjoituksissa käytävään monipuoliseen sisäiseen dialogiin ja oman itsen asemoimiseen. Pohdin artikkelini lopussa, milloin tekstissä on mahdollista olla minä, milloin taas on tarpeen etäännyttää itsensä nimen taakse. Viittaan otsikolla myös omaan asemaani lukijana, tutkijana ja minuna, joka rakentuu artikkelitekstissä dialogissa kirjallisen Siirin kanssa. Tekstini väliotsikot ovat sitaatteja alkuperäislähteistäni, niin keruukutsuista kuin Siirinkin teksteistä. Valinnalla haluan tuoda lähteeni näkyviin ja samalla tulkintani nousee esiin sitaattien valinnassa.

Sekä Siirin elämästä että lesbouden näkyvyydestä suomalaisessa yhteiskunnassa voi löytää teemoja, joiden mukaan olen nimennyt artikkelini luvut. *Poissaolo*, *etsiminen* ja *löytäminen* kuvaavat paitsi lesboelämän asemaa muistitietokeruissa, myös lesbouteen liittyvää pohdintaa monen lesboksi itsensä nimeävän elämässä. Ne kertovat myös lesbouden asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa on siirrytty näkymättömyydestä alakulttuurisen julkisuuden kautta yhä monipuolisempaan näkyvyyteen valtakulttuurissa ja sen instituutioissa. Ennen siirtymistä lesboelämän etsimiseen tarkastelen

yleisemmin omasta elämästä kirjoittamisen ja muistitiedon tuottamisen ehtoja sekä Siirin elämää koskevien tekstien tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä.

”Olen varmaankin hyvin ärsyttävä, kun istun täällä kirjoittamassa baskeri päässä”

Siirin kuvaus oman elämänsä kulusta on eri kirjoituksissa pääpiirteittäin samanlainen. Siiri eli lapsuutensa pikkukaupungissa, mutta muutti aikuisuttuaan Helsinkiin useiden ulkomaanmatkojen jälkeen. Hän eli nuorena kiertelevää elämää, teki avustavia hoitotöitä ja oli aktiivisesti mukana lesboyhteisössä. Myöhemmin hän opiskeli yhteiskuntatieteitä ja päätyi koulutustaan vastaavalle uralle. Siirille omasta elämästä ja kokemuksista kirjoittaminen on ollut tärkeä tapa jäsentää elämänkulkuaan ja samalla dokumentoida lesboelämää ja -yhteisöjä.

Siirin tekstit ovat tutkijalle erittäin kiinnostavia jo siksi, että niitä on useita verraten pitkältä ajalta ja tekstit ovat sisällöllisesti hyvin monipuolisia ja laajoja. Tekstit tarjoavat muistitietoa lähteenä käyttävälle paljon tietoa lesboelämästä ja -aktivismista eri vuosikymmenillä, alkaen 1980-luvun alusta. Siirin käyttämä kieli on elävää – lukija voi melkein maistaa hänen Kreetan rannalla grillaamansa sardiinit tai tuntea Polin diskon musiikin. Siirin teksti kutsuu lukijaa eläytymään ja tuntemaan mukana. Vuonna 1982 hän kirjoitti kuvauksen Vanhan Polin Studio 302 -diskosta ja siteerasi kuvausta myöhemmin muistitietokeräykseen kirjoittamassaan omaelämäkerrassa:

Vihaamme ja rakastamme tuota diskoa, sen torstai- ja sunnuntai-iltoja, jolloin se on meidän 302-diskomme, sairausluokituksen muistoksi, meidän yksityistilaisuutemme iltoina, kun tuo disko ei enemmistöseksuaaleille kelpaa. Me vihaamme ja rakastamme sen värivaloissa.

[...]

Istun kirjoittamassa lavalla, jossa ohjelmallisina iltoina esiinnyttään, mutta tänään täällä on vain neljä pöytää. Lava on tällaisena iltana kauniiden nuorten ihmisten vakiopaikka. Täältä on hyvä tähystää tanssilattialle, joka alkaa heti lavan reunasta. Ja ennen kaikkea muualta on hyvä tähystää tänne, narsisteja kun ollaan. Olen varmaankin hyvin ärsyttävä, kun istun täällä kirjoittamassa baskeri päässä. (Sek-suaalipoliittisen pakolaisen muistelmaa vuosilta 1960–2002, 34.)

Yhden kirjoittajan teksteihin paneutuminen vie tutkijan lähelle hänen kokemuksiaan, mukaan matkoille ja diskoiltoihin. Tällainen tutkimustapa korostaa niitä ongelmia, joita jokainen muistitietotutkija kohtaa. Vaatimus tekstien ottamisesta vakavasti ja niiden kunnioittamisesta korostuu entisestään. Lisäksi yhden ihmisen elämää koskevia kirjoituksia käsitellessä kirjoittajan anonymiteetti ja yksityisyyden suoja vaarantuvat poikkeuksellisella tavalla. Kirjoitukseni yhdistää julkaistuja lähteitä, joissa Siirin elämää on käsitelty, sekä hänen keräyksiin kirjoittamiaan tekstejä, joista niistäkin osa on kenen tahansa tutkijan saatavilla.

Tuula Juvonen korostaa, että etenkin ne, jotka tuntevat jo esitetyt tapah-
tumat, voivat tunnistaa tutkimuksissa käsitellyt henkilöt (Juvonen 2002b, 65–67). Siirin kirjoitusten kohdalla siis ne, jotka ovat olleet mukana suomalaisissa lesboyhteisöissä, saattavat tunnistaa kirjoittajan tai hänen kuvaamansa muut ihmiset. Tällainenkaan tunnistaminen ei välttämättä ole harmitonta. Eivät kaikki samassakaan yhteisössä olleet tunne toisten-
sa taustoja ja kaikkia heidän elämänsä tapahtumia. Siksi pyysin tekstien kirjoittajaa lukemaan käsikirjoitusversioni sen varmistamiseksi, ettei se sisällä liian yksityisiä tietoja.

Elämäkertojen lukemisen ja tutkimisen sanotaan usein olevan emotionaa-
lisesti vaikuttavaa (esim. Vilkkonen 1997, 182–183). Erityisesti intensiivinen

suhde yhden kirjoittajan teksteihin on hyvin tunnepitoinen kokemus. Epätasa-arvoinen dialogi, jossa saan tutkijana lukea toisen ihmisen hen-
kilökohtaisia kirjoituksia, mutta en kerro itsestäni juuri mitään, tuntuu tirkistelyltä toisen ihmisen yksityisyyteen. Toisaalta asetelma korostaa entisestään suhdetta kirjalliseen Siiriin, joka rakentuu teksteissä. Kirjoittaja on päättänyt tallentaa tarinansa useaan kertaan erilaisiin keruisiin ja toivo-
nut, että tekstit tulevat luetuksi, nähdyiksi ja koetuiksi. Tutkijana haluan vastata hänen vaivannäköönsä käyttämällä kirjoituksia ja tuottamalla niiden avulla tietoa lesboelämän muistamisesta. Viittaaan tekstien kirjoittajaan Siirinä, joka on hänen itselleen osassa teksteistään valitsema nimimerkki. Siiri, johon viittaaan, on kirjallinen minä, jonka yhteyttä kirjoittajaan en pysty tekstien varassa päättelemään. En ole etsimässä Siirin tekstien kautta tietoa hänen elämänsä tapahtumista tai suomalaisesta lesbokulttuurista, vaan tarkastelen, millainen lesboelämä on ollut mahdollista kirjoittaa näkyväksi muistitietokeruissa.⁶

Michel Foucault kirjoittaa artikkelissaan ”Lives of Infamous Men” (1979), miten lyhyet tekstit, joissa tavalliset ihmiset kuvasivat itseään esimerkiksi kuninkaalle lähetetyissä valituksissa, tuottivat samalla heidän elämänsä historiallisesti olemassa oleviksi. Foucault’n mukaan teksteissä paitsi dokumentoitiin elämää, myös rakennettiin sitä. (Foucault 2000, 160.) Vaikka Foucault kirjoittaa lyhyistä, vallanpitäjiä varten tai heidän käs-
kystään tuotetuista teksteistä, hänen ajatuksiaan on mahdollista soveltaa myös elämäkertakirjoitukseen ja muistitietotutkimukseen (Taira 2004, 43). Kirjoittaminen on tapa rakentaa omaa elämää koskevia merkityksiä ja tulkintoja. Lisäksi tietoon ja valtaan liittyvät rakenteet muokkaavat elämäkerta- tai muistitietokirjoittamista. Rakenteet liittyvät esimerkiksi

6 Muistitietotutkimuksen kentällä tutkimukseni paikantuu siihen osaan, jossa muistitietoa pidetään tutkimuksen kohteena (erilaisista muistitietotutkimuksen muodoista esim. Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40; Peltonen 2006; Lindstén 2011).

keruun järjestämiseen ja samalla sekä rajoittavat että mahdollistavat sitä, mistä voi kirjoittaa. Foucault kuvaa myös kiinnostavasti sitä eletystä elämästä kirjoittamisen puolta, jota on kutsuttu myös elämäkerralliseksi sopimukseksi⁷: lyhyiden ja mahdollisesti muodoltaan kömpelöiden tekstien takana oli todellisia, eläviä ihmisiä ja juuri se tekee teksteistä lukijalle erityisen vaikuttavia (Foucault 2000, 160).

Koska artikkelissani on kysymys lesboelämän tuottamisesta muistelemalla, kirjoittamalla ja lukemalla, yhdistän näkemykset tekstin tuottavuudesta queer-teoreettisiin käsityksiin sukupuolen ja seksuaalisuuden tuottamisesta toistoteoin (Butler 1999 [1990], 178–180; Rossi 2003, 119–120). Queer-ajatteluun nojaten tutkin muistitietokirjoituksia tekoina, jotka rakentavat myös seksuaalisuutta. Näkemyksen mukaisesti lesbous, kuten muukaan seksuaalisuus, ei ole valmiiksi olemassa oleva identiteetti vaan syntyy teoissa, jolla sitä tuotetaan, määritetään ja toistetaan.

Esimerkiksi Marja Kaskisaari (2000, erityisesti 75–79) kirjoittaa omaelämäkertoista tuottavina, performatiivisina tekoina, jotka rakentavat omaa elämää suhteessa erilaisiin hyvän elämän malleihin. Muistitietokirjoitukset ovat tekoina erityisiä siksi, että ne ovat hyvin henkilökohtaisia, sillä kirjoituksissaan kirjoittaja kuvaa omaa elämäänsä. Samalla kirjoituksilla on myös julkinen tehtävä. Keruuseen lähetetty kirjoitus on luomassa kollektiivista käsitystä ilmiöstä, jota keruu tallentaa. Siten esimerkiksi lesboutta käsittelevät kirjoitukset samalla tuottavat lesboutta, jota ne kuvaavat.

Se, että lesbous syntyy teoin tai tässä tapauksessa kirjoituksin, ei tarkoita, että kirjoittaja voisi tuottaa sen millaiseksi tahansa. Kuten Jyrki Pöysä toteaa, perinteen keruu luo dialogisen tilan, jossa muistitieto rakentuu muistelemisen, kirjoittamisen ja lukemisen prosessissa. (Pöysä 1997,

7 Elämäkerrallisesta sopimuksesta esim. Vilkkonen 1997, 157–174 ja Kosonen 2009, 288–289.

39–47.) Peltonen puolestaan arvioi omassa tutkimuksessaan dialogin toiseen osapuoleen, arkistoon, liittyvien mielikuvien vaikutusta työväenkirjoittajille (Peltonen 1996, 109–133). Jaakko Suominen (2011) taas keskittyy keruukutsuihin, joilla kirjoittajan ja kerääjän välistä keskustelua käytännössä ohjataan.⁸

Ajattelen, että erilaisiin keruuihin kirjoitetut tekstit ovat vastauksia keruun asettamiin kysymyksiin. Aivan kuten keskustelussa, myös keruuseen vastatessa kysymykset voidaan ymmärtää monin tavoin, jättää osan niistä huomiotta tai vastata tietoisesti vastustaen ja eri tavoin kuin kysyjä on tarkoittanut. Kysymykset vaikuttavat kuitenkin siihen, miten voi vastata. Samoin vaikuttaa kysyjän persoona, siis muistitietokeruussa sen järjestäjä ja järjestäjää koskevat mielikuvat. Artikkelissa tarkastelemani Siirin kirjoitukset ovat vastauksia keruiden esittämiin kysymyksiin. Toisinaan vastaus on ollut hiljaisuus, puuttuva kirjoitus. Dialogi jatkuu, kun tutkijana luen Siirin kirjoituksia ja esitän niille omat kysymykseni.

POISSAOLO

”Oletko tyytyväinen seksuaaliseen elämääsi?”

Vuonna 1992, osana Väestöliiton pitkää FINSEX-tutkimushanketta, toteutettiin *Seksuaalisuus osana elämää* -kirjoituskeruu. Keruuseen vastaavia pyydettiin kirjoittamaan omasta seksuaalisuudestaan ja sen kehityksestä.

8 Markku Hyrkkänen kirjoittaa aatehistorian tutkimuksesta kysymysten ja vastausten dialogina. Hänen mukaansa tutkijan tehtävä on selvittää lähteiden avulla, mihin kysymyksiin tutkimuskohteen ihmiset ovat pyrkineet vastaamaan omassa ajassaan. (Hyrkkänen 2002, 157–174.)

Kirjoituskeruun kutsun muotoilu oli varsin kattava, sillä siinä pyydettiin muistelemaan esimerkiksi seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuudesta saatua opetusta sekä arvioimaan seksuaalisuuden merkitystä omassa elämässä:

1. Kerro nykyinen elämäntilanteesi mahdollisimman tarkkaan: miten seksuaalinen elämäsi on nyt järjestynyt [...]
2. Kerro tähänastisesta elämästäsi [...] seksuaalisuuden merkityksen muuttumisesta iän myötä.
3. Arvioi elämäsi: mitkä ovat seksuaalisuutta ajatellen elämäsi keskeisimmät kysymykset, mitkä tärkeimmät kokemukset. Oletko tyytyväinen seksuaaliseen elämääsi? [...] Mitkä ovat olleet traumaattisimmat kokemuksesi tai suurimmat pettymyksesi? [...]
4. Mieti mitkä ulkoiset asiat ja tapahtumat ovat eniten vaikuttaneet suhtautumiseesi tai kokemuksiisi seksuaalisioissa. (Kontula & Haavio-Mannila 1995, 596–597.)

Kyseessä oli varmaankin suurin suoraan seksuaalisuuteen liittyvä muistitietokeruu Suomessa, ja siihen saatiin yhteensä 175 vastausta. Kirjoituskutsu ei millään tavalla rajannut muistelua koskemaan heteroseksuaalisia kokemuksia, mutta homoseksuaalisuuden muistamiseen ei erikseen kannustettu. Keruuseen tuli paljon kirjoituksia, joissa kirjoittajat kertovat seksuaalisista kokemuksista samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa tai seksuaalisista tunteista tai haaveista, jotka kohdistuvat samaa sukupuolta olevaan ihmiseen. Joko omiin tai muiden homoseksuaalisiin tunteisiin tai kokemuksiin viittasi noin neljännes vastanneista miehistä ja vajaa viidennes naisista (Kontula & Haavio-Mannila 1997, 564–565). Kolmessa elämäkerrassa homoseksuaalisuus oli merkittävä osa kertojan seksuaalihistoriaa, mutta kukaan vastaajista ei nimennyt itseään lesboksi, homoksi tai biseksuaaliksi (Kaskisaari 1998, 277–282).

Muistitietokeruuseen osallistuja on aina poikkeusyksilö, sillä hän on nähnyt vaivaa elämästään kirjoittamiseen ja halunnut lähettää kirjoituksensa

julkiseen keräykseen (esim. Roos 1987, 30–31). Mari Hatakka kyseenalaistaa puheen poikkeusyksilöistä: hänen käsityksensä on, että kirjoittavat kertojat ovat hyvinkin tyyppillisiä suomalaisia. Hatakka huomauttaa myös, että kirjoittaminen on Suomessa yleinen harrastus ja periaatteessa kenen tahansa saavutettavissa. (Hatakka 2004, 175.) Vaikka kirjoittaminen tekisikin vastaajasta poikkeuksellisen, ei ole syytä olettaa, että hänellä olisi erityisen harvinaisia tai merkillisiä kokemuksia. Saattaa toki olla, että kysyttävä aihe on henkilön elämässä poikkeuksellisen isossa roolissa, siis seksuaalisuuskeruuseen vastaavilla seksuaalisuus olisi ollut erityisen tärkeä asia (Kontula & Haavio-Mannila 1995, 20). Muistitietokeruussa muistelua ohjataan keruukutsulla. Pauliina Latvala arvioi, miten keruukutsu sekä muut keruuseen liitetyt mielikuvat ohjaavat vastaamista. Kutsu saattaa esimerkiksi kannustaa kirjoittamaan vastatarinaa tai monipuolistamaan oletettua kuvaa. Samoin keruun järjestäjästä syntyy tekstille eräänlainen oletuslukija, johon liittyvät mielikuvat saattavat ohjata kirjoittamista. (Latvala 2004, 139–147.)

Seksuaalisuus osana elämää -keruussa kirjoittajan ja keruun toteuttajien välistä dialogia saattoivat määrittää vastaajien käsitykset FINSEX-tutkimushankkeesta ja siinä vaikuttaneiden tutkijoiden aiemmista tutkimuksista.⁹ Hankkeen kyselytutkimukset jäsentyivät heteroseksuaalisen elämän mukaan, joten se on saattanut luoda koko hankkeesta heteronormatiivisen kuvan. Heteronormatiivisuus näkyy myös tutkimustuloksissa. Keruun moninaisten homo- ja biseksuaalisten tunteiden ja kokemusten paikka on kaksiosaisen seksuaalielämäkertoja käsittelevän tutkimusjulkaisun toisen osan puolivälissä, otsikon *Erikoinen seksi* alla. (Kontula & Haavio-Mannila 1997, 564–577.) Tutkimusjulkaisujen rakenne on heteroseksuaalisen elämänkulun mukainen siten, ettei siinä olisi ollut mahdollista

9 Suomalainen seksi -kyselytutkimuksen heteronormatiivisuudesta ja kritiikistä ks. Juvonen 2002a.

kuvata elämää, joka jäsentyi homo- tai biseksuaalisen itseymmärryksen mukaisesti. Siirin kaltaiselle kirjoittajalle, jonka määrittely itsestään oli selkeästi homoseksuaalinen, tällainen keruu ei tarjonnut samastumisen mahdollisuutta, eikä toisaalta tutkimusjulkaisukaan olisi mahdollistanut hänen elämänsä kuvaamista.

”Miten nykyään homoseksuaalisuutena pidettävistä asioista on ennen ajateltu”

Erilaiset kilpakirjoitukset ja muut vastaavat tavat kerätä kirjallisessa muodossa muistitietoa ovat Suomessa kansainvälisesti verrattuna yleisiä ja tuottoisia (esim. Taira 2004, 42–43). Kirjoituskeruiden ja -kilpailujen kautta on muodostettu valtava varanto tietoa ihmisten kokemuksista ja käsityksistä jo yli 180 vuoden ajalta, joskin henkilökohtaiset muistot, kokemukset ja elämäkerrat ovat tulleet varsinaisesti tutkimuksen ja kirjoitusten kerääjien mielenkiinnon kohteiksi melko myöhään.

Elämäkertojen ja muiden henkilökohtaista elämää kuvaavien kirjoitusten tausta on kahtalainen. Yhtäältä merkkihenkilöiden, pääasiassa miesten omaelämäkertoja on julkaistu läpi historian (esim. Pöysä & Timonen 2004, 249–250). Toisaalta 1800-luvun nationalistisessa kansan etsinnässä kerättiin kansanperinnettä ja pyrittiin saattamaan kirjalliseen muotoon suullisena kulkenutta tietoa ja tarinoita. Tätä perinteen keruuta on Suomessa tehnyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), ja tulokset on tallennettu kansanrunousarkistoon ja kirjallisuusarkistoon.¹⁰

10 Kansanperinteen keruun tarkoituksena on alun perin ollut tallentaa katoavan agraarikulttuurin jäänteitä (Peltonen 2004, 205–206). Keruutoiminnan alkuvaiheessa, 1800-luvulla, perinteen kerääjä tai kertoja oli lähinnä välikäsi, jonka työpanos perinteen talteen saamiseksi oli tosin korvaamaton, mutta johon oli syytä suhtautua myös hieman epäluuloisesti ja tarkastaa, ettei tämä pistänyt perinteen joukkoon omiaan (esim. Pöysä & Timonen 2004, 246; Peltonen

Vuonna 1993 kansanrunousarkistossa toteutettiin teemakeruu homoseksuaalisuudesta. Keruu oli osa Jan Löfströmin homoseksuaalisuutta agraarikulttuurissa käsittelevää tutkimusta (Löfström 1999, 39–40). Keruukysely lähetettiin SKS:n vastaajaverkostolle, joka on kansanperinteen tallentamisen maanlaajuinen verkosto. Se on kehittynyt kansanperinteen kerääjäverkostosta, joka laajeni Kalevalan riemuvuoden keruun myötä 1935 vastaajaverkostoksi ja toimii edelleen: SKS:n arkistot lähettävät pari kertaa vuodessa tietoa käynnissä olevista keruista omille vastaajilleen (Peltonen 2004, 211–212; Latvala 2004, 140–141; Saarikoski 2011, 130–131).

Löfströmin laatimassa homoseksuaalisuuskeruun kutsussa vastaajille kerrottiin, että keruun tarkoitus on selvittää ”milloin ja miten meidän nykyiset käsityksemme homoseksuaalisuudesta ovat Suomessa muodostuneet ja levinneet, ja miten nykyään homoseksuaalisuutena pidettävistä asioista on ennen ajateltu.” (Kysymyksiä homoseksuaalisuudesta.) Erityisesti kysyttiin, milloin vastaajat olivat ensimmäisen kerran kuulleet sanat homo tai lesbo ja käytettiinkö ”ennen vanhaan” jotain muita sanoja. Lisäksi tiedusteltiin, mitä vastaajan kotiseudulla puhuttiin homoseksuaalisuudesta. Homoseksuaalisuutta keruukutsussa kuvattiin seuraavasti: ”Me pidämme homoseksuaalisuuden merkkinä, jos esim. mies suutelee toista miestä tai nainen toista naista, tai jos kaksi miestä/kaksi naista ovat keskenään erityisen läheisiä tai jos he ovat sukupuoliyhteydessä keskenään.” (Kysymyksiä homoseksuaalisuudesta.) Lisäksi vastaajilta kysyttiin homoseksuaalisuuden syistä ja tiedusteltiin muistikuvia sukupuolirajan ylityksistä, etenkin naismaisesti käyttäytyvistä miehistä.

2004, 202–204). Myöhemmin kiinnostus kohdistui myös siihen, mitä kertoja itse haluaa kertoa omasta elämästään ja käsityksistään. Ensin kerättiin elämäkerrallisia tietoja niistä, joiden kertomaa perinnettä tallennettiin, mutta myöhemmin, 1960-luvulta alkaen, alettiin kerätä myös elämäkertoja osana muuta keruuta ja 1980-luvulla niistä tuli jo keruiden pääkohde (Pöysä & Timonen 2004 240–241; Kansanperinteen keruun historiasta ja sen muuttumisesta myös Fingerroos & Kurki 2008, 11–13.)

Sata vastaajaa kertoi tietojaan muiden (oletetusta tai väitetystä) homoseksuaalisuudesta. Jyrki Pöysä ja Senni Timonen käyttävät homoseksuaalisuuskeruuta yhtenä esimerkkinä siitä, miten henkilökohtaisista aiheista kirjoituskeruissa voidaan kysyä (Pöysä & Timonen 2004, 242). Homoseksuaalisuuskeruu ei kuitenkaan kannustanut henkilökohtaisuuteen. Keruun tavoitteena oli tavoittaa perinnettä ja keruun ohjaavat kysymykset sulkiivat oikeastaan henkilökohtaiset kokemukset kyselyn ulkopuolelle. Tähän lie-nee vaikuttanut paitsi se, ettei homoseksuaalisuus ehkä vielä 1990-luvun alussa ollut omaelämäkerrallisten kirjoitusten keruun kohteeksi soveltuva aihe, mutta myös keruun toteuttaneen tutkijan intressit.

Löfströmin kiinnostus kohdistui suomalaiseen maaseutuväestön kulttuuriin noin 1880-luvulta 1940-luvulle. Hän käytti tutkimuksensa lähteinä kaskuja, kertomuksia ja muita suullisen kulttuurin muotoja, joita hän keräsi tällä keruulla ja löysi muuten kansanrunousarkiston kokoelmista (Löfström 1999, 13–15). Löfströmin tutkimuksen keskeinen tulos on homoseksuaalisuutta koskeva hiljaisuus agraarikulttuurissa: vaikka muuta seksiperinnettä on runsaasti ja sitä löytyy paljon kansanrunousarkiston kokoelmistakin, ei homoseksuaalisuutta koskevaa perinnettä ole juuri tallennettu. Löfström tulkitsee, että kyseessä on aito hiljaisuus, ei aina-kaan merkittävässä määrin vaikeneminen hankalaksi koetusta aiheesta tai perinteen kerääjien ja tallentajien sensuuri. (Löfström 1999, 57–60.)

Epäilemättä vielä suurempi hiljaisuus olisi vallinnut, jos 1990-luvun alussa vakituisten vastaajien melko ikääntyneeltä verkostolta olisi kysytty omista homoseksuaalisista kokemuksista. Varmaankaan edes avoin, kansanrunousarkiston järjestämä, homoelämäkertakeruu ei olisi vielä tuossa vaiheessa saanut vastaajia liikkeelle.¹¹ Siirin kaltaiselle vastaajalle osallis-

11 Parisuhdelain tultua voimaan vuonna 2002 kansanrunousarkisto keräsi tuoreeltaan uuteen instituutioon liittyvää muotoutuvaa perinnettä *Uusi hääperinne*-keruussa. Parisuhteen rekisteröinti ja häät ovat luonteeltaan julkinen tapahtu-

tuminen homoseksuaalisuuskeruuseen – jos hän edes olisi vastaajaverkostoon kuulumattomana saanut siitä tiedon – olisi ollut vaikeaa ainakin kahdesta syystä. Ensiksikin keruukutsu asettaa homoseksuaalisuuden joksikin vastaajalle vieraaksi ilmiöksi, jolloin itsensä lesboksi identifioiva tuskin kokee keruuta kutsuvaksi. Toisekseen keruun painotus ”entiseen aikaan” ei luultavasti olisi puhutellut tuossa vaiheessa kolmekymppistä vastaajaa.

ETSIMINEN

”Mutta minun elämäniäkäni ja -janoni oli vasta herännyt”

Historioitsija Matt T. Reed liittää vaatimuksen oman elämän ja historian kertomisesta homoseksuaalin henkilön syntyyn 1800-luvun lopun lääketieteessä. Reedin mukaan tuolloin syntyi sekä käsitys homoseksuaalisuuden syiden löytymisestä ihmisen henkilöhistoriasta että lääketieteellinen tarve siihen, että invertoitunut itse toistaa oman henkilöhistoriansa puhumalla ja muistamalla. (Reed 2001, 14–21.) Homoseksuaalisuus

ma, joten vaikka keruussa olivat kohteena samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa elävät ihmiset ja heidän läheisensä, ei keruu oikeastaan kohdistunut intiimiin, vaan yhteisölliseen elämään. Keruun kohteena oli jälleen perinne (vrt. Pöysä & Timonen 2004, 250, viite 23, viimeisten parinkymmenen vuoden keruista). Käsittääkseni ensimmäinen kerta, kun kansanrunousarkisto on kerännyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämää sellaisenaan kuvaavaa aineistoa, on ollut kevään 2014 *Sateenkaarinuorena nyt ja ennen* -kirjoituskeruu, jonka järjestivät Nuorisotutkimusseura ja Seta yhteistyössä kansanrunousarkiston kanssa. Keruu tehtiin osana *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -tutkimushanketta, jonka tutkijana työskentelin.

syntyi siis puheessa (vrt. Foucault 1998 [1976], 75–76). Oman homo-seksuaalisuuden kertominen elämäntarinan muodossa on ollut tärkeä tapa sekä ymmärtää itseä että tuottaa yhteisöllisesti kuvaa elämästä, joka ei alistu yhteiskunnan sukupuoli- ja seksuaalikäsitteisiin. Monissa maissa lesbo- ja homo- sekä myöhemmin esimerkiksi transliikkeet ovat pyrkineet tallentamaan omaa historiaansa keräämällä itse muistitietoa ja myös julkaisemaan yhteisöön kuuluvien elämäkertakirjoituksia kirjoina (esim. Wilton 1995, 61–62).

Suomessa suunniteltiin vastakäynnistyneen lesbotutkimusverkoston tapaamisessa vuonna 1990, ulkomaisten esimerkkien innoittamana, lesbonaisten elämäntarinoiden dokumentoimista. Suunnitteluun osallistui tutkijoita ja eri tavoin lesbo- ja homoliikkeeseen yhteydessä olleita naisia. Näistä teksteistä syntyi vuonna 1992 kokoelma *Toisenlaisia naisia*, jossa eri-ikäiset lesbot ja biseksuaaliset naiset joko kertoivat haastattelijalle kokemuksistaan tai kirjoittivat niistä itse. (Kaartinen ym. 1992, 4–5.) Kirjan esipuheesta näkyy hyvin, millaisista syistä kaikki eivät halunneet osallistua keruuseen. Jotkut eivät halunneet muistella kipeitä kokemuksia, toiset taas pelkäsivät nimettömästä julkaisemisesta huolimatta ilmitulon mahdollisuutta (Kaartinen ym. 1992, 4–5). Vaikka keruun voi ajatella olleen mahdollisimman turvallinen, koska haastattelijoita ja keruun järjestäjinä toimineet naiset jakoivat osin saman lesbisen alakulttuurin, ei avoimuus ollut vielä 1990-luvun alussa kaikille mahdollista, eikä tietysti kaikilla ollut myöskään halua asettaa itseään esille.

Kirjoittamisaikaan 31-vuotias Siiri osallistui tähän julkaisuun kirjoituksella elämästään (Kaartinen ym. 1992, 57–66). Siirin kirjoitus on, ainakin julkaistussa muodossaan, lesboksi kasvamisen tarina eli sellainen tarina, joita kokoelman tekijöiden mukaan lesbot usein toisiinsa tutustuessa kertovat toisilleen (Kaartinen ym. 1992, 4). Kirjoituksessa näkyy oman lesboidentiteetin etsiminen ja löytäminen sekä naissuhteiden kertaaminen.

Siirin kertomus etenee lapsuuden ihastuksesta ja kuningatar Kristiinasta kertovassa elokuvassa nähdystä naisten suutelukohtauksesta nuoruuden ahdistukseen ja oman lesbouden nimeämisen välttämiseen.

Nuori Siiri havahtui maailmaa uhkaaviin vaaroihin ja lähti luostariin, jossa suhdetta toisen tytön kanssa oli mahdollista elää uskonnollisen kokemuksen kautta. Luostarin jälkeen Siiri matkasi kibbutseille vapaaehtoiseksi. Siellä syntyi ensimmäinen varsinainen naissuhde, joka jatkui etupäässä ulkomailla yli kahden vuoden ajan, kunnes erilaisuudet alkoivat vaivata suhdetta:

Olin suhtautunut rakastettuuni hyvin vakavasti ja kuvitellut, että liittomme olisi elämänkestävän avioliiton kaltainen. Kuitenkin erilaisuutemme alkoi hiertää suhdettamme. Olin 20-vuotias ja hän 30-vuotias. Hän koki saaneensa elämästä kylläkseen tai elämänjanonsa sammutettua. Mutta minun elämännälkäni ja -janoni oli vasta herännyt. Aloin haluta elämältä monia rakkauksia, elämyksiä, kokemuksia ja parisuhde tuntui estävän minua. Aloin suuntautua parisuhteesta ulospäin lesboteeman merkeissä. (Kaartinen ym. 1992, 60.)

Siiri tutustuikin sekä lesboihin että lesbokulttuuriin ensin Israelissa ja myöhemmin Helsingin pienissä, mutta aktivoituvissa, lesbopiireissä 1980-luvun alussa. Siiri eli lyhyitä, hyvin intensiivisiä rakkaussuhteita keskenään varsin erilaisten naisten kanssa. Kirjoituksessaan hän erittelee, miten nämä suhteet ovat vaikuttaneet häneen: yhdeltä kumppaniltaan hän oppi rakkautta vanhoihin, kauniisiin esineisiin ja toiselta taas kriittisyyden ja kiinnostuksen yhteiskuntatieteisiin. Kirjoituksessa hänen arkensa kietoutui paljolti Helsingin lesbo- ja homoyhteisön, Akanat-ryhmän ja Polin diskon ympärille. Pettyminen rakkaudessa vei entistä tiiviimmin lesboyhteisöön, mikä taas johti väsymiseen ja tarpeeseen alkaa etsiä jotain omaa ja yksityistä.

Siiri arvioi terävän kriittisesti omia motiivejaan. Siiri kirjoittaa, miten 25-vuotiaana hänestä alkoi tuntua, että olisi syytä hakeutua opiskelemaan ja samalla tuntui tarpeelliselta täyttää muitakin yhteiskuntakelpoisuuden merkkejä:

Sisareni äitiys oli saanut myös minut haluamaan ydinperhettä ja ajattelin, että yritän solmia suhteen ensimmäiseen lesbofeministiin, joka tielleni tulee ja jolla on lapsi. Kesäkuun alussa tämä haaveeni toteutui. Elämäni astui äiti nelivuotiaan tyttärensä kanssa. Olin silloin vielä aulis antamaan ja jakamaan omastani. Äiti tyttärineen muutti hellahuoneeseeni. Asuimme kolmestaan 24 neliön hellahuoneessa, jossa pakkaneen oli koristellut sisäikkunat lumikitein. Illat kuluivat lastenkasetteja kuunnellen. Rakastettuni vetäytyi romaanien pariin. Minä yritin lukea tentteihin. Jonkin aikaa jaksoin pestä pyykkiä, siivota ja kantaa Alepasta ruokaa. Kun köyhyys astuu ovesta, syöksyy rakkaus ikkunasta. Taloudelliset ongelmat ja asumiskurjuus olivat suurimmat syyt ydinperheonnettomuuteen muuttamiseen helvetiksi. (Kaartinen ym. 1992, 63.)

Kyllästyminen köyhyyteen ja marginaaliin johti Siirin yliopistolle. Hän kuvaa kokemuksiaan yliopistolla taisteluksi, koska hänellä ei ollut akateemista taustaa tai tarpeellisia verkostoja. Toisaalta opintojen kautta oli mahdollista tutustua käynnistyneeseen homo- ja lesbotutkimukseen ja löytää paikka ”akateemisena kansalaisena”. Kirjoituksen lopuksi Siiri arvioikin, että opintojen kautta hänen on ollut mahdollista ymmärtää myös asemaansa homo- ja lesboyhteisöissä. Hänen kertomuksensa ja arvionsa kolmekymppisestä elämästä eivät enää jäsenny rakkaussuhteiden eivätkä lesboyhteisön kautta, vaan niissä korostuvat työasema ja tärkeät ystävyys-suhteet. (Kaartinen ym. 1992, 65–66.)

”Poltit lesboudesta kertovia päiväkirjan sivuja”

Marja Kaskisaari käsittelee *Lesbokirjassa* (1995) kahdenkymmenen lesboksi itsensä identifioivan naisen omaelämäkerrallisia kirjoituksia. Kaskisaari käytti aineistonsa keräämiseen vuosina 1991–1992 kirjoituskehoitusta, jossa hän painotti sitä, miten lesbous on historiallisesti näkymätöntä ja hän halusi tutkimuksellaan tehdä siitä näkyvämpää. Kaskisaari vetosi siihen, että naisten homoseksuaalisuus kiinnostaa yleensä lähinnä niitä, joilla on siihen henkilökohtainen suhde – lesboelämän tallentaminen oli siis ensisijaisesti lesboyhteisölle jäänyt tehtävä. (Kaskisaari 1995, 13.)

Kaskisaarella on tutkimuksensa aineistossa versio samasta Siirin omaelämäkerrasta, joka oli julkaistu *Toisenlaisia naisia* -kokoelmassa. Kaskisaari käänsi käsittelemänsä kirjoitukset sinä-muotoisiksi ja luki niitä empaattisen tutkimusotteen kautta, jossa hänen oma lesbohistoriansa, -identiteettinsä ja -elämänsä positioivat hänet omaelämäkerralliseen asemaan tekstien lukijana (Kaskisaari 1995, 18). Kaskisaari kutsui myöhemmin lukutapaansa emansipatoriseksi, sillä sen tavoitteena oli nostaa esiin tarinoita, jotka poikkeavat homo- ja lesboelämän perinteisestä, negatiivisesta esittämistavasta (Kaskisaari 2000, 33).

Kaskisaari luki Siirin kertomusta itsen vahvistamistarinaan, jossa identiteetti rakentuu pala palalta naissuhteiden kautta (Kaskisaari 1995, 44–49). Kaskisaari kirjoitti uudelleen Siirin kertomusta paluusta Suomeen ensimmäisen, kibbutsilla koetun, naissuhteen jälkeen:

Palasit Suomeen ja menit takaisin kouluun. Poltit lesboudesta kertovia päiväkirjan sivuja. Rakastettusi ehdotti tapaamista ja aloitit suhteen nyt uudelleen tietoisena lesbosuhteenä. Kirjoitit ylioppi-laaksi ja heti kirjoitusten jälkeen poistuitte maasta. Elite suhteenne suurimman osan ulkomailla. (Kaskisaari 1995, 46.)

Kaskisaaren tapa käsitellä elämäkertoja tuo tutkijan hyvin voimakkaasti läsnä olevaksi ja dialogiin elämäkerran kirjoittajan kanssa. Esimerkiksi Siirin kirjoituksen kohdalla virkkeet lyhenevät ja tekstin sävy muuttuu henkilökohtaisen kuvailevasta enemmän toteavaksi, mikä tekee kirjoituksesta, Siirin elämäkerran kirjoittajana ja Kaskisaaren tekstiä lukevana tutkijana, yhdessä tuottaman. Kaskisaari selventää myöhemmin pyrkineensä ratkaisemaan yleistämiseen liittyviä pulmia puhuttelemalla kirjoittajaa yksikössä ja siirtymällä tutkijan ja kirjoittajan, ”sinun” ja ”minun” välisessä dialogissa tuotettuun tietoon (Kaskisaari 2000, 33–35.)

Yleensä erilaisiin muistitietokeruisiin toivotaan vapaamuotoisia tekstejä, eikä niiden odoteta vastaavan rakenteeltaan keruukutsun mallia. Esimerkiksi Kaskisaari erikseen korosti, että kirjoituksen muoto on mahdollisimman vapaa ja että myös runomuotoinen kirjoitus käy (Kaskisaari 1995, 14.) Toisaalta esimerkiksi alussa käsittelemieni seksuaalielämäkertojen keruussa toivottiin kirjoittajien pysyvän annetussa mallissa. Tämä ero palautunee osin siihen, miten eri tavoin tutkimuksissa käsitellään muistitietoa. Kontulalle ja Haavio-Mannilalle muistitieto on lähde, jonka kautta he haluavat saada tietoa eri-ikäisten ihmisten seksuaalisista kokemuksista ja myös seksuaalisuudelle antamista merkityksistä. Tätä varten he toivoivat kirjoituksilta täsmällisyyttä. Tutkijat myös vertasivat seksuaalielämäkeroista kerättyjä tietoja FINSEX-haastattelututkimuksen avulla kerättyyn tietoon arvioidakseen, missä määrin kirjoittajat vastaavat keskimääräisiä suomalaisia. (Kontula & Haavio-Mannila 1995, 45–55.)

Lähtökohta, jossa muistitietoa pidetään lähteenä ja jonka avulla halutaan selvittää vastaajan elämän tapahtumia tai toisaalta esimerkiksi vastaajasta riippumattoman kansanperinteen käsityksiä, poikkeaa paljon siitä, miten esimerkiksi Kaskisaari käsittelee aineistoaan. Kaskisaarelle kirjoitukset ovat itsessään tutkimuksen kohde. Hän on kiinnostunut siitä, millä tavoin lesbonaiset sanoittavat elämäänsä, miten ja mistä he kertovat, ei niinkään

täsmällisistä elämäntapahtumien kuvauksista. Tekstin muodon ja sisällön huomion kohteeksi ottavan luennan voi yhdistää sellaiseen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmaan, jossa teksti- ja lajirajojen ylittämistä etsitään marginaaliin asetettujen seksuaalisuuksien kuvaamisen mahdollisuuksia (Karkulehto 2007, 189–209.) Kun kirjoituksen muoto asettuu tutkimuksen kohteeksi, poikkeuksellinen muoto ei ole lähteen lukemista hankaloittava asia, vaan sisällön ohessa yksi analyysin kohteista.

”1980-luvun julkiset lesbokuvat saivat minut sekä surun että raivon partaalle”

Työväen Arkisto, Seta ja Työväen Keskusmuseo (nykyisin Työväenmuseo Werstas) toteuttivat vuonna 2005 *Näkymättömästä näkyväksi* -kirjoituskeruun, jonka tavoitteena oli kerätä muistitietoa lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä. Keruun taustalla oli samana kesänä Työväen Keskusmuseossa järjestetty näyttely *Vaarin paketti ja sateenkaarinappi*, joka esitteli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Näyttelyn kokoamisen yhteydessä oli paljastunut, miten vähän seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kuvaavaa materiaalia museoista ja arkistoista löytyy (Juvonen 2005)¹². Lisäksi Työväen Arkisto oli ottanut muutamaa vuotta aiemmin vastuulleen lesbojen, homojen sekä bi- ja transihmisten historian tallentamisen (kokoelman synnystä ja sisällöstä ks. Taavetti 2013, 29–36.)

Yhteisölähtöinen *Näkymättömästä näkyväksi* -keruu suunnattiin lesboille, homoille, bi- ja transihmisille ja heidän läheisilleen. Tutkija Tuula Juvosen muotoilema kirjoituskutsu kannusti kirjoittamaan ja tallentamaan ”mei-

12 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneiden ihmisten elämää kuvaavaa materiaalia toki on erilaisten arkistojen kokoelmissa. Iso osa siitä on työllästi löydettävissä, koska arkistojen aineiston kuvailu ei tue näiden teemojen näkyvyyttä.

dän” historiaamme, ja se sisälsi mittavan listauksen asioista, joista toivottiin kirjoitettavan. Ohjeellisessa kysymyslistassa näkyi, että keruulla tavoiteltiin sisäpuolista tietoa seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämästä. Keruukutsussa kysyttiin oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen kokemuksen tunnistamisesta ja sen kanssa elämisestä. Lisäksi toivottiin muistoja seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen yhteisöjen toiminnasta. (Näkymättömästä näkyväksi.)

Keruu siis pyrki tavoittamaan juuri Siirin kaltaisia vastaajia, jotka voisivat sekä kirjoittaa omasta elämästään että muistella niitä yhteisöjä, joihin he ovat osallistuneet. Keruun tavoitteissa näkyy selvästi yhteisön oman historian ja jopa olemassaolon pelastaminen unohdukselta. Tavoite ei ole sinänsä muistitietokeruulle harvinainen, vaan usein keruusiin vastaamista motivoidaan menneisyyden säilyttämisellä ja yhteisön historian tallentamisella (esim. Pöysä 1997, 41) tai vallitsevan historiakuvan korjaamisella ja täydentämisellä (esim. Metsä-Tokila 2011, 99–100).

Keruuseen vastasi neljätoista vastaajaa, jotka kirjoittivat yhteensä yhdeksäntoista muistelua. Keruun vastauskokoelmassa on yhteensä 270 sivua, mikä kertoo siitä, että osa kirjoituksista oli hyvin pitkiä. Kirjoitukset ovat enimmäkseen kuvauksia omasta lesboudesta, homoseksuaalisuudesta tai biseksuaalisuudesta, mutta mukana on myös yksi kuvaus transvestisuudesta ja yksi muistelu lapsuuden tuttavaperheestä. Muodoltaan kirjoitukset ovat vaihtelevia, sekä tarkkoja tilannekuvauksia että elämäkerrallisia muistelmia. Ne sisältävät kertomuksia rakkaudesta, seksistä sekä järjestötoiminnasta ja sateenkaarikulttuurista. Tekstien henkilökohtainen luonne korostuu entisestään, kun mukana on myös päiväkirjamaisia kuvauksia ja arkistoon toimitettuja kirjeitä kontekstoivia tekstejä.

Vaikka kokoelma on vastaajamäärältään pieni, sen avulla moninaistuu kuva siitä, mitä kaikkea eletty homo- tai biseksuaalisuus, sekä toki yhden kir-

joituksen osalta transvestisuus, voi olla. Kirjoituksissa näkyvät vähemmän julkisuudessa esillä olleet, järjestöihin kiinnittymättömän homoelämän muodot. Mukana on esimerkiksi kirjoituksia, jotka kuvaavat fetisismiä ja sadomasokistista suuntautumista, joten niiden kuvaama moninaisuus ei pysähdy homo- ja biseksuaalisuuteen. Verrattuna perinnekyselyyn, jossa vastaajille ensin kuvattiin, mitä homoseksuaalisuus on, jotta se voidaan tunnistaa, ero on valtava. Homo- ja biseksuaalisille ihmisille itselleen ei tarvitse kuvata homoseksuaalisuutta, joten he voivat kertoa, mitä kaikkea se voi heille olla. Eletty menneisyys näyttäytyy monimuotoisempana ja ”queerinpana” kuin sitä koskevat, tutkijan laatimat kysymykset.

Muistitietotutkija Alessandro Portelli painottaa, miten muistelu on aina nykyhetken tulos ja elämä käynnissä oleva prosessi, jonka kuvaus muuttuu jatkuvasti (Portelli 2006, 58). Samoin Hynninen kirjoittaa siitä, miten kirjoittamisen aika näkyy: vaikka kirjoittaja pyrki pysyvyyteen ja ajattomuuteen, saman kirjoittajan eri aikoina kirjoittamia omaelämäkerrallisia tekstejä verratessa ajassa tapahtuva muutos tulee näkyviin (Hynninen 2011, 279–282). Siksi on selvää, että 45-vuotiaan Siirin *Näkymättömästä näkyväksi* -keruuseen lähettämä kirjoitus on hyvin erilainen ja myös monikerroksisempi kuin hänen kolmikymmppisenä kirjoittamansa elämäkerta. Nämä erot eivät palaudu keruiden välisiin eroihin, mutta silläkin on vaikutusta, millaisia vastauksia keruissa haettiin.

Siirin *Seksuaalipoliittisen pakolaisen muistelmaa vuosilta 1960–2002* -niminen teksti on sisäisesti hyvin rikas. Se perustuu vähäisin osin *Toisenlaisia naisia* -teokseen lähes viisitoista vuotta aiemmin kirjoitettuun tekstiin, suuremmalta osin taas Siirin vuonna 2003 kirjoittamiin omaelämäkerrallisiin käsikirjoituksiin, joista yksi käsittelee lapsuutta ja teini-ikää. Kirjoitus on jaettu kolmeen osaan, jotka etenevät osin kronologisesti, mutta toisaalta sisältävät takaumia ja paluuta aiemmin kirjoitettuihin teksteihin. Kirjoitus kertoo oman lesbouden nimeämisestä ja hyväksymisestä:

Rakastettuni kirjoitti minulle sinä syksynä ja kertoi ikävöivänsä minua ja yhteisiä iltojamme Siinain ja Kreetan rannoilla. Hän ehdotti tapaamista Helsingissä. Matkustin Helsinkiin viikonlopuksi. Olimme molemmat tulleet omalla suunnallamme siihen tulokseen, että olimme lesboja ja aioimme hyväksyä sen. Tuona viikonloppuna suhteemme alkoi tietoisena lesbosuhteena. Hän kirjoitti *Psyken postilokeroon* ja tilasi *96-lehden*. Yhdessä selasimme miesten alastonkuvilla kuvitettua lehtistä emmekä löytäneet lehdestä itseämme. Oli vuosi 1979. (Seksuaalipoliittisen pakolaisen muistelmaa vuosilta 1960–2002, 19. Kursivoinnit alkuperäiset.)

Siirin kirjoitus liittää hänen elämänsä osaksi lesboyhteisöä ja toisaalta kommentoi hänen myöhempiä etäännyttämistään siitä ja rajatumpaa liittymistä sateenkaariyhteisöihin. Extaasi-ryhmä ja muut 1980-luvun loppupuolen julkisuudessa näkyneet lesbiset ryhmät eivät vastanneet hänen kokemukseensa lesboudesta:

1980-luvun julkiset lesbokuvat saivat minut sekä surun että raivon partaalle. Mutta oliko näkymättömyys kuitenkin ollut kivullosempaa kuin sadomasokistiset lesbiset representaatiot? Ehkä Extaasi-ryhmän aikaansaama repeämä tiedotusvälineiden täydellisessä heteronormatiivisuudessa voi verrata merkitykseltään skandaalilehdistön paljastuksiin ”*Homopesä Helsingissä*” vuonna 1966: useimpien lesbojen mielestä julkisuuteen tultiin ikävissä merkeissä, mutta julkisuudessa näkyminen saattoi olla tärkeää niille, jotka eivät vielä tieneet lesboyhteisön olemassaolosta. (Seksuaalipoliittisen pakolaisen muistelmaa vuosilta 1960–2002, 55. Kursivointi alkuperäinen.)

Ainakin Siirin osalta *Näkymättömästä näkyväksi* -keruu on kannustanut kertomaan niin omasta lesboelämästä, kokemuksista liikkeissä ja yhteisöissä kuin myös arvioimaan, millainen yhteisö on eri vaiheissa ollut ja millaisia mahdollisia rooleja siinä on syntynyt. Siirin kirjoitus etenee

lähinnä kronologisesti – joskin lukuisia takaumia, päiväkirjamerkintöjä ja aiempien tekstien sitaatteja sisältäen – 1990-luvun alkuun asti. Sen jälkeistä elämäänsä Siiri ei kuvaa tarinamuotoisesti, vaan esittämällä keskustelun kahden muun yhteiskuntatieteilijän kanssa ja siteeraamalla 2000-luvun alusta päiväkirjastaan osia, jotka liittyvät sateenkaariyhteisön tapahtumiin tai oman lesbohistorian arviointiin.

LÖYTÄMINEN

”Nyt hän ei olisi enää kärsivä lesbo tai homoseksuaali”

Kirjoituksia lesboelämästä on mahdollista löytää myös keruista ja kokoelmista, joiden aihe ei millään tavalla liity seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin tai edes seksuaalisuuteen tai vähemmistöihin. Toisin kuin arkistoissa yleensä, kansanrunousarkistossa on mahdollista hakea aineistoa asiasanojen perusteella. Tämä tekee hajatietojen löytämisen mahdolliseksi. Siirikin on osallistunut keruisiin, joiden aiheena ei ole erityisesti lesboelämän tallentaminen. Kuten alussa kuvasin, ensimmäinen tutkimustarkoituksessa lukemani Siirin kirjoitus löytyi sattumalta keruusta, jonka teemana oli nuoruus. Käytän tätä keruuta ja Siirin elämästä kertovaa kirjoitusta esimerkkinä tutkijavalinnoista sellaisten keruiden ja tutkimuskysymysten osalta, jotka eivät liity suoraan queer-elämään.

Siirin kirjoitus oli tutkimieni yli 25-vuotiaiden kirjoittajien ainoa julki-lausutusti homoseksuaalista elämää kuvaava.¹³ Siirin tekstin näkökulma

13 Tämä ei tietenkään tarkoita, että kaikki muut kirjoittajat olisivat eläneet heteroseksuaalisen nuoruuden. Moni ei kirjoittanut seksuaalisuudesta lainkaan.

ei ole niinkään lesbous, rakkaussuhteet tai oman itsen tunnistaminen, vaan tekstin kantava jännite muodostuu sen varassa, millaista oli pyrkiä ymmärtämään itseään psykiatrian asettamissa kehyksissä. Tässä Siirin kirjoitus vertautuu kiinnostavasti siihen, miten Georgia Johnston kuvaa 1900-luvun alkupuolen lesboelämäkertoja. Koska psykiatriset teoriat olivat keskeinen lesbouden näkymisen ja tuottamisen paikka, myös omaelämäkerran kirjoittajat kommentoivat psykiatrasta kontekstia kirjoittaessaan näkyviin omaa lesbistä elämäänsä (Johnston 2007, 12–13, 22–26).

Siirin elämässä psykiatriset näkemykset näkyivät yhtäältä varhain teini-ikässä hänen tutustuessaan psykiatriseen kirjallisuuteen, toisaalta kohtaamisissa mielenterveystoimistossa nuorena ja terapeutin vastaanotolla aikuisena. Siiri päätti lapsuutensa ja nuoruutensa kuvauksen katsomalla teini-ikästä kohti tulevaa:

Elämänsä keskipäivässä hän hakeutuisi intensiiviseen psykoterapiaan. Näin tapahtuisi sen jälkeen, kun homoseksuaalisuuden sairausleiman lopusta olisi julkaistu suomalainen väitöskirja ja homomiehet ja lesbot olisivat saaneet oikeuden rekisteröidä parisuhteensa. Silloin Siiri saattoi mennä kertomaan tarinansa, erään naisen tarinan, erään ihmisen tarinan. Nyt hän ei olisi enää kärsivä lesbo tai homoseksuaali, vaan ihminen, jolla oli erityinen lapsuus ja erityinen nuoruus. (Siiri Helon nuoruus psykiatrian varjossa, 73.)

Siiri asemoi itsensä ihmiseksi, joka voi kirjoittaa nuoruutta koskevaan kirjoituskeruuseen. Hän on eräänlainen ”kuka tahansa”, joka voi kertoa omasta nuoruudestaan, ei enää poikkeusyksilö, pelkästään lesbo, jonka tarina jäisi väistämättä ulkopuolelle yleisesti nuoruutta kuvaavasta keruusta.

Kertomuksen käsite on viime vuosina laajentunut tutkimuksissa (esim. Tammi 2009) ja yhä monimuotoisemmat kertomukset käyvät myös elämäkertatutkimuksen aineistoksi. Silti tutkijat valikoivat usein käsitte-

lyynsä tekstejä siten, että pois jätetään esimerkiksi liian lyhyet tai pitkät tai muodoltaan poikkeukselliset, kuten runomuotoiset tekstit. Mari Hatakka pohtii kiinnostavasti ja itsekriittisesti parisuhdekertomuksia käsittelevän tutkimuksensa elämäkerta-aineiston valikoimista. Artikkelin loppuvaiheissa hän selvittää jättäneensä aineistonsa ulkopuolelle kokonaan runomuotoiset tekstit, koska ne olivat liian vaikeasti lähestyttäviä ja, Hatakan sanoin, ”vääränlaisia” elämäkertoja. Samoin omakustanteena julkaistut tekstit hän jätti käsittelemättä, koska epäili niiden olevan hänen käyttöönsä liian kaunokirjallisia. (Hatakka 2004, 194.)

Myös tekstin sisältö saattaa johtaa siihen, että tutkija syystä tai toisesta karsii sen pois aineistostaan. Hatakka pohtii omaa päätöstään hylätä mielenterveysongelmista toipuvan kirjoittajan erikoinen kirjoitus. Hän kritisoi itseään tässä yhteiskunnassa kasvaneen ja sen sairaaksi määrittelemän ihmisen kokemuksia käsittelevän tekstin hylkäämisestä. (Hatakka 2004, 195.) Toisaalta tutkija voi kokea jotkin teemat itselleen niin vaikeiksi, että hän ei halua ottaa niitä käsittelyyn, koska ei usko voivansa ottaa niihin riittävää etäisyyttä (esim. Paal 2011, 173). Homoseksuaalisuus oli Suomessa luokiteltu sairaudeksi vuoteen 1981 asti. Vielä senkin jälkeen moni on pitänyt homoseksuaalisuutta arkaluontoisempana kuin heteroseksuaalisuutta (Juvonen 2002b, 49–51). Saattaa siis olla, että etenkin aiemmin homoseksuaalisia kokemuksia sisältäviä kirjoituksia on häveliäästi työnnetty sivummalle, ellei tutkijalla ole ollut nimenomaan tavoitteena tutkia queer-elämää. Sen lisäksi, että keruukutsun kysymykset vaikuttavat keruun saamaan vastaukseen, myös tekstiä lukevan tutkijan kysymykset rajaavat tekstin antamaa vastausta.

Oi nuoruus! -aineiston aikuisten sarjan ainoa homoseksuaalisen elämän kuvaus olisi helposti voinut karsiutua pois tutkimuksesta muotonsa vuoksi: se on yli 80 sivua pitkä, ei etene kronologisesti ja sisältää paljon kirjallisuusviitteitä sekä nykynäkökulmasta käytyä reflektiota. Lisää epätavan-

omaisuutta tekstiin tuottaa se, että kirjoittaja on käsin korjannut joitakin kohtia ja lisännyt selventäviä vuosilukuja tai kommentteja marginaaliin. Siksi teksti ei ole edes pelkkä teksti: se on oikeastaan kuva, jonka reuna-
huomautukset lisäävät siihen vielä yhden kerroksen.¹⁴ Jos on tarkoitus analysoida kymmeniä tai satoja omaelämäkerrallisia kirjoituksia, kaikki nämä ominaisuudet olisivat hidasteita ja häiriötekijöitä. Jos kirjoittaessani seksuaalisuudesta nuoruuskuvauksissa olisin etsinyt kronologisen, yhtenäisen muodon mukaisia kirjoituksia, en olisi välttämättä tarttunut Siirin kirjoitukseen. Lopputuloksena olisi ollut, ettei aineistossa olisi ollut yhtään julkilausutusti lesbonuoruudesta kertovaa kirjoitusta.

Voikin hyvällä syyllä kysyä, kapeuttaako muodon perusteella tehtävä valinta myös tutkimusaineistojen sisältöä. Sanna Karkulehto kirjoittaa suomalaisten romaanien queer-luentoja käsittelevässä tutkimuksessaan, että hybridinen, liikkuva ja queer kirjoittaminen on usein tuskallista ja vaikeaa. Toisin toistaminen tapahtuu vallan konteksteissa ja on vaativa suoritus. (Karkulehto 2007, 208.)¹⁵ Onko mahdollisesti niin, että joistain kokemuksista, esimerkiksi yhteiskunnan normeihin taipumattomasta queer-elämästä, on vaikeampaa kirjoittaa normien mukaisessa muodossa? Jos tutkija haluaa antaa näkyvyyden mahdollisuuden myös normeihin alistumattomalle elämälle, hänen on ehkä suostuttava siihen, etteivät sen kuvaamisen muodotkaan istu aina siihen, mikä on oletettua tai minkä analysointi on helppoa. Siksi queerin elämän lukeminen muistitiedosta saattaa olla väistämättä hankalaa, mistä muistuttavat myös queerin mahdolliset suomennokset ”kumma” ja ”vikuri” (Juvonen & Rossi & Saresma 2012,

14 Siirin tekstin koneella ja käsin kirjoitetut kohdat, korjaukset ja visuaalisuus kutsuvat pohtimaan myös muistitietokirjoituksen materiaalisuutta: miten tekstin tulkintaan vaikuttaa käsin tai koneella kirjoittaminen ja mitä tekstin paperimuotoisuus tarkoittaa. Tekstilähteiden materiaalisuuteen liittyviä kysymyksiä on tarkastellut kiinnostavasti Maryanne Dever (2013).

15 Queer-kirjallisuudesta ja -luennasta myös Kekki 2004, erit. 43–44.

15). Toisinaan vasta tutkijan ärsyyntyminen tai turhautuminen vikuriin tekstiin saattaa pysäyttää hänet kummasti normien puristuksissa eletyn elämän äärelle.

MINÄ, SIIRI JA MAHDOLLINEN MUISTAMINEN

Edellä olen kuvannut yhden kirjoittajan, Siirin, kirjoitusten kautta mahdollisuuksia lesboelämän muistamiseen. Muistamista sekä rajaa että tuottaa se, mitä muistotietoa keräävä kysyy. Toisiin keruisiin ei ole mahdollista lainkaan kirjoittaa itse eletystä elämästä lesbona. Toisissa taas keruun kysymykset asetetaan erityisesti lesboelämän kirjoittamisen ja tuottamisen näkökulmasta. Tällöin tavoitteena voi olla myös laajemmin queer-elämän pelastaminen unohdukselta. Joskus lesboelämän eri puolia voi lukea keruista, joiden teemana on jokin täysin muu aihe. Silloin vaaditaan myös tutkijan halua löytää ja kirjoittaa lesboelämää omassa tutkimuksessaan näkyväksi ja mahdolliseksi.

Siirin tekstit ovat monin tavoin sidoksissa erilaisiin tiedon rakenteisiin. Nämä sidokset näkyvät sekä tekstien sisällöissä että muodoissa. Kirjoitusten tutkimuskäyttö liittyy ne vielä uudelleen lesbouden tiedolliseen tuottamiseen – yhtenä solmuna tässä ketjussa toimii oma artikkelini. Kirjoituksissaan Siiri kuvaa paljon yrityksiään ymmärtää elämänsä ja omaa itseään tiedollisesti. Nuoruutta käsittelevässä kirjoituksessa painottuu psykiatrian enimmäkseen lohduton ja traumatisoiva kuva (Siiri Helon nuoruus psykiatrian varjossa), kolmikymppisenä kirjoitetussa tekstissä (Kaartinen ym. 1992, 57–66) taas yhteiskuntatieteiden sekä erityisesti homo- ja lesbotutkimuksen avaama ymmärrys itsestä.

Siirin käytössä on laaja repertuaari kirjallisia ja kulttuurisia malleja. Hän viittaa kirjoituksissaan ahkerasti kirjallisuuteen, siteeraa runoja ja käyttää sujuvasti erilaisia lajityyppejä. Hänen kirjoituksensa eivät kerro elämästä kronologisesti, vaan teksti leikittelee ajan vaihtelulla. Epäjatkua ja fragmentaarinen muoto on melko tyyppinen modernille omaelämäkerralle (Kosonen 2009). Siiri kirjoittaa osin itsestään kolmannessa persoonassa, mikä asettaa kyseenalaiseksi omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen oletetun kirjoittajan ja tekstin päähenkilön ykseyden. Siiri tosin itse painottaa saatekirjeessään *Näkymättömästä näkyväksi* -keruun kirjoitukselleen, että kirjoituksen tapahtumat ovat totta, vaikka niistä kirjoitetaankin kolmannessa persoonassa. Totuudellisuuden painottamisen voi liittää siihen, mitä Hynninen kutsuu kirjoittajan ja arkiston väliseksi arkistosopimukseksi: kirjoittaessaan arkistolle, kirjoittaja sitoutuu tekstinsä omakohtaisuuteen ja totuudellisuuteen (Hynninen 2011, 270–273).

Toisenlaisia naisia -kokoelmassa Siiri kirjoittaa minä-muodossa. Olisi ylitulkintaa ajatella vain yhden kirjoittajan tekstien perusteella, että toisille lesboille tarkoitettussa kirjassa kirjoituskonteksti on kannustanut erityisesti minä-muotoiseen ilmaisuun. Henkilökohtaisuuden tunnetta tosin lisää se, että Kaskisaari lukee minä-muotoista tekstiä uudelleen sinä-muodossa ja asemoi itsensä saman lesbisen yhteisön sisälle (Kaskisaari 1995). Siirin *Oi nuoruus!* -kirjoituskilpailuun lähettämä kirjoitus taas on kirjoitettu lähes kokonaan kolmannessa persoonassa, lukuun ottamatta niitä osia, joissa aikuinen Siiri keskustelee terapeutinsa kanssa. Tekstiä ei ole kirjoitettu keruuta varten, vaan se oli ainakin oleellisilta osin olemassa jo vuonna 2005, sillä pitkiä osia siitä löytyy myös *Näkymättömästä näkyväksi* -keruun kirjoituksesta. Teksti ei näin ollen ole suoranaisesti vastaus *Oi nuoruus!* -keruun kysymyksiin. Sen sijaan se on kirjoitus, joka löysi, monta vuotta tuottamisensa jälkeen, oikean kysymyksen. Tässä keruussa kysymys ei ollut lesboelämän tallentamisesta unohdukselta tai kurittoman seksuaalisuuden kirjoittamisesta näkyväksi. Siksi on äärimmäisen luontevaa, että tähän ke-

ruuseen Siiri kirjoittaa itsestään kolmannessa persoonassa ja asemoi näin myös kirjoituksensa sisällä nuoren itsensä heterokulttuurin ulkopuoliseksi.

Tätä ulko- ja sisäpuolisuuteen liittyvää valintaa tekstissä voi verrata siihen, miten Peltonen on löytänyt tutkimistaan työväen vuoden 1918 tapahtumia käsittelevistä muisteluista tekstin sisäisen *Me-lukijan*, joka tuntee ja hyväksyy työväen tulkinnan tapahtumista ja *Te-lukijan*, jolle pitää selittää ja oikeuttaa omaa tulkintaa (Peltonen 1996, 285–287). Peltosen käsitteitä soveltaen Siirin *Oi nuoruus! -keruun* tekstin sisäislukija olisi tulkittavissa ulkopuoliseksi *Te-lukijaksi*, kun taas *Toisenlaisia naisia* -keruun tekstin sisäislukija olisi ollut *Me-lukija*.

Siirin teksteissä kirjallinen minä ja Siiriksi nimetty kolmas persoona kirjoittavat osin eri ajoissa. Siiri kommentoi omia aiempia kirjoituksiaan, väittää vastaan nuoremmalle itselleen ja siinäkin mielessä asettaa tekstissä näkyvästi esiin monta itseä, monta Siiriä. Esimerkiksi nuoruutta käsittelevän kirjoituksen alaviitteisiin hän on kirjoittanut myöhemmin kommentteja, joilla hän on puhutellut 17-vuotiasta Siiriä:

² 24-vuotias Siiri totesi marginaalissa: ”Onpas hyvin abstrahoiva näkemys rakkaudesta – miksi? Pakoa.”

³ Siiri toruu entistä itseään: ”Valehtelet. Kiellät. Muistelepa keskikoulun biologian ja ruotsin opettajaa? Entä se tyttö ylemmältä luokalta, kun olit 9-vuotias? Ketä rakastitkaan 5-vuotiaana? Silloin halusit sekaantua enosi vaimoon.” (Siiri Helon nuoruus psykiatrian varjossa, 23.)

Näkymättömästä näkyväksi -keruun kirjoituksessa minä-muoto ja kolmas persoona vaihtelevat. Lisäksi teksti sisältää sitaatteja vanhoista muistiinpanoista ja hidastuksia, joissa kirjoittaja pohtii jotakin tiettyä teemaa elämässään.

Näkymättömästä näkyväksi -keruu on eräänlainen välimuoto yhteisön oman historian tallentamisen ja muistiorganisaation toteuttaman keruun välillä. Siksi se, että Siirin vastaus tähän keruuseen sekoittaa minä-muotoista muistelukirjoittamista, kolmannessa persoonassa kirjoitettua tekstiä ja esimerkiksi päiväkirjamerkintöjä 1980- ja 2000-luvuilta, sopii tähän hybriditilaan hyvin. Hybridiin, välitilaan, asettuminen voi kyseenalaistaa, queeriyttää, luokittelujärjestelmiä ja totuttuja luokituksia (Karkulehto 2007, 207–209). Keruukutsussa ei kehoitettu kirjoittamaan niinkään elämäntarinaa tai rajattu kirjoitusaihetta johonkin tiettyyn teemaan, kuten nuoruuskeruussa. Siinä nimenomaan toivottiin kirjoittajilta kaikkea mahdollista muistelua, joka liittyy queer-elämään. Siirin vastaus on myös muodoltaan moninainen kirjoitus siitä kaikesta, mitä lesbous on hänelle ollut ja millä kaikilla tavoilla siitä voi kirjoittaa.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kysymyksiä homoseksuaalisuudesta. Keruukutsu 1993. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.

Näkymättömästä näkyväksi. Muistitietokeruu lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä. Keruukutsu 2005. Näkymättömästä näkyväksi, SETA-keruu 2005. Työväen Muistitietotoimikunta. Liitekansio 84. Työväen Arkisto.

Seksuaalipoliittisen pakolaisen muistelmaa vuosilta 1960–2002. Nimimerkki Takametsien tyttö vm. 1960. Näkymättömästä näkyväksi, SETA-keruu 2005. Keräelmä 8. Työväen Muistitietotoimikunta Liitekansio 84. Työväen Arkisto.

Siiri Helon nuoruus psykiatrian varjossa. Nimimerkki S. Helita, Oi nuoruus 088_N_1960. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

Julkaistut alkuperäislähteet

Kaartinen, Auli ja Kurkinen, Marjaana & Malinen, Outi & Pakkanen, Johanna 1992: *Toisenlaisia naisia. Elämäntarinoita*. Helsinki: Meikänainen.

Kaskisaari, Marja 1995: *Lesbokirja*. Tampere: Vastapaino.

Kirjallisuus

Barriault, Marcel & Sheffield, Rebecka 2009: Note from the Guest Editors. *Archivaria* 68, 119–121.

Butler, Judith 1999/1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Carter, Rodney G. S. 2006: Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence. *Archivaria* 61, 215–233.

Dever, Maryanne 2013: Provocations on the Pleasures of Archived Paper. *Archives and Manuscripts*, 41:3, 173–182.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen erityiskysymyksiä. – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.

Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki 2008: Tihenevä ja laajeneva äänien kenttä. – Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.) *Ääniä arkistossa. Haastattelut ja tulkinta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1194. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–24.

Foucault, Michel 1998/1976: *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. Käänt. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.

Foucault, Michel 2000: Lives of Infamous Men. – Foucault, Michel: *Power*. Toim. James D. Faubion. Essential Works of Michel Foucault, volume three. New York: The New Press.

- Hatakka**, Mari 2004: ”Kun on tunteet” Lukemisen kokemus metodisena mahdollisuutena. – Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 171–198.
- Hynninen**, Anna 2011: Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 259–295.
- Hyrkkänen**, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino.
- Johnston**, Georgia 2007: *The Formation of 20th-Century Queer Autobiography. Reading Vita Sackville-West, Virginia Woolf, Hilda Doolittle, and Gertrude Stein*. New York: Palgrave Macmillan.
- Juvonen**, Tuula 2002a: Niin makaa kuin petaa. Lomaketutkimuksen ongelmat ja homoseksuaalisuus suomalaisissa seksitutkimuksissa. *Sosiologia* 39:4, 309–321.
- Juvonen**, Tuula 2002b: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen**, Tuula 2005: Historiaa tekemässä. – Jaskari, Ulla & Juvonen, Tuula & Vallinharju, Raini (toim.) *Vaarin paketti ja sateenkaarinappi*. Tampere: Työväen keskusmuseo Werstas.
- Juvonen**, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (2012) Kuinka sukupuolta voi tutkia? – Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Kalela**, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karkulehto**, Sanna 2007: *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 81. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kaskisaari**, Marja 1998: Seksuaalinen täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus. – Hyvärinen, Matti & Vilkkö, Anni & Peltonen, Eeva (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 273–310.
- Kaskisaari**, Marja 2000: Kyseenalaiset subjektit. Tutkimuksia omaelämäkerroista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta. Jyväskylä: SoPhi.
- Kekki**, Lasse 2004: Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuuden tutkimukseen. – Kekki, Lasse & Ilmonen, Kaisa (toim.) *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: Like.
- Kilkki**, Jaana 2006: Arkisto–muistamisen ja unohtamisen portinvartija. – Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viitasalon juhla kirja*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 213–225.
- Koivunen**, Anu & Liljeström, Marianne 1996: Paikantuminen. – Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. Kymmenen askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 271–292.
- Kontula**, Osmo & Haavio-Mannila, Elina 1995: *Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana*. Helsinki: WSOY.
- Kontula**, Osmo & Haavio-Mannila, Elina 1997: *Intohimon hetkiä. Seksuaalisen läheisyyden kaipuu ja täyttymys omaelämäkertojen kuvaamana*. Helsinki: WSOY.
- Kosonen**, Päivi 2009: Moderni omaelämäkerta kertomuksena. – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Tietolipas 226. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 282–293.
- Latvala**, Pauliina 2004: Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä. Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. – Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 138–170.
- Lindstén**, Helena 2011: Kahvihetken kokemisesta muistitiedossa. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 296–315.
- Löfström**, Jan 1999: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Metsä-Tokila**, Piia 2011: Työläismoraali vastarinnan legitimoitina. Poliittisten naisvankien muistiaineistojen käyttö historiantutkimuksessa. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 96–113.
- Mikkola**, Hanna 2011: ”Sano äitillen semmoisia terveisiä...” Äitien ja äiti-hahmojen feminististä etsintää korsuperinneteksteistä. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75–95.

- Paal**, Piret 2011: Kun sairastuin syöpään. Kirjoitettujen kertomusten funktiosta ja statuksesta. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 158–177.
- Peltonen**, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen**, Ulla-Maija 2003: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen**, Ulla-Maija 2004: Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu ja hyvän kerääjän käsite. – Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 199–217.
- Peltonen**, Ulla-Maija 2006: Muistitieto folkloristikassa. – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93–119.
- Portelli**, Alessandro 2006: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–64.
- Pöysä**, Jyrki 1997: *Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muodostumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 669. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä**, Jyrki & Timonen, Senni 2004: Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvat? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuohjeissa. – Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 218–254.
- Reed**, Matt T. 2001: Historicizing inversion: or, how to make a homosexual. *History of the Human Sciences* 14:1, 1–29.
- Roos**, J. P. 1987: *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rossi**, Leena-Maija 2003: *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarikoski**, Helena 2011: Menneisyyden ruumiinkokemusten tutkiminen kirjoitetuissa aineistoissa. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 117–136.
- Schwartz** Joan M. & Cook Terry 2002: Archives, Records and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 2, 1–19.
- Suominen**, Jaakko 2011: Mediasta kysymässä. Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistona. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 233–258.
- Taavetti**, Riikka 2013: Rivien välistä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen lähteet ja suomalaiset arkistoratkaisut. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Taavetti**, Riikka 2014: ”Seksi oli rakkauden hinta” – seksuaalisuus eilisen nuoruudessa. – Vehkalahti, Kaisa ja Suurpää, Leena (toim.) *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura / Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 152, 88–109.
- Taira**, Teemu 2004: Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista. – Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 40–64.
- Tammi**, Pekka 2009: Kertomusta vastaan (”Ikävä tarina”). – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Tietolipas 226. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 140–166.
- Vehkalahti**, Kaisa & Suurpää, Leena 2014: Johdanto: Nuoruus, sukupolvet ja oman elämän kirjoittaminen. – Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.) *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura / Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 152, 5–29.
- Vilko**, Anni 1997: *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 663. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wilton**, Tamsin 1995: *Lesbian Studies. Setting an Agenda*. New York and London: Routledge.

Lustrous Flowers, Rotten Soil, and Someone to Make the Tea

THE QUEER IN EARLY FINNISH WORKING-CLASS LITERATURE

Elsi Hyttinen

Queer studies in Finnish literature is a small but vibrant field. In recent years, studies have been written on the queer approach as a political reading practice (Karkulehto 2007), on the entanglement of sexual and narrative ambivalence (Haasjoki 2012), and on the spatio-temporality of male gay sexuality (Carlson 2014), to name just a few topics. However, as yet the queer studies perspective has not posed an explicit challenge to the writing of Finnish literary history at any systematic level. The latest attempts at dismantling the heteronormative way our literary history is both taught and written about date from the 1990s; they represent the paradigm of gay and lesbian studies and stem from an interest in identity politics, concentrating primarily on locating early representations of gay and lesbian identities (Pakkanen 1996; Mustola 1996). One emblematic outcome of this phase was the rediscovery of Aino Malmberg's short story "Ystävyyttä?" [Friendship?] from 1903 and its naming as the first ever lesbian short story in the Finnish literary history (Mustola 2000).

However, as energising and interesting as such discoveries are, a risk remains that the identity-bound research focuses excessively on what

is represented, that is to say on an identity as a historical construction, and works of literature are found interesting only inasmuch they carry characters that can be argued to represent or reflect that extra-literary construction (cf. Elfenben 1999, 165). What this approach is in danger of missing are other traits of the queer, the kinds that have little or nothing to do with a fictional character's identity: the queer as an unsettling current under the surface of a normative text that tries to present itself as non-selfcontradictory. In this article, I try to work my way around the traps of representative thinking by reading the queer in literature as a textual force rather than a depiction of any presumed reality outside literature, "[T]he excess of something always unassimilable that troubles the relentlessly totalizing impulse informing normativity," to quote Lee Edelman's formulation in the famous 2007 roundtable that since has become one of the founding texts of what is now known as the queer temporality studies (Dinshaw et al. 2007, 189). Thought this way, the queer is sexual in nature but not collapsible with any particular sexual identity, and therefore any literary guise it may assume serves more to suggest that there is an outside to normalcy rather than to illustrate that outside itself.

SQS
1-2/2014

20

QueerScope
Articles

Elsi
Hyttinen

In this article, I return to the subject material of my earlier monograph (Hyttinen 2012), the oeuvre of one of the very first working-class women writers in Finland, Elvira Willman (1875–1925), to discuss a phenomenon I touched upon but did not concentrate on in the study: the surprising reliance on the queer in Willman’s work in constituting the working-class literature, even if the area of the queer gets the dubious honour of serving as everything the working class is not. The discovery is surprising because no history of the Finnish working-class literature acknowledges the presence of any queer forces in literature from the early 20th century, not even in Willman’s case, even if her fictional worlds to a fundamental degree need and require both the homosexual man and the possibility and threat of the queer as the opposite of the preferred social order. This I will demonstrate, in what follows, by reading two of Willman’s plays, *Kellarikerroksessa* [Below the Street Level] (1907) and *Vallankumouksen vyöryssä* [In the Turmoils of Revolution] (1917) and its namesake novella *Vallankumouksen vyöryssä* [In the Turmoils of Revolution] (1918). I trust Willman’s uses of the queer to constitute an interesting case in itself, but I wish also to make a more general argument regarding literary history and queer analysis: what I am hoping to show here is that a queer analysis does not mean only discussing themes and characters that merely have consequences on how we understand sexuality or certain sexual subcultures. Rather, it has the potential to challenge the way the majority and the mainstream understands its genealogy, by illustrating what kind of forces remain unacknowledged when the normative tries to represent itself as the only version of reality there is (see Hyttinen 2014a, 35–38).

Set Your Own Rules, but Abide by Them

Elvira Willman personifies many controversies of her times: she was bourgeois by birth, but on the side of the oppressed by conviction. Her

political views shifted from liberal to socialist to communist to anarchist and back, and her writings always in some way touched upon the ‘woman question’ (Haataja 2013; Hyttinen 2014b). In quite a number of her texts, she vigorously attacks the concept of the individual, showing how women, especially from the lower classes, had no possibility of inhabiting the position of an individual: a supposedly universal human condition, in Willman’s oeuvre individuality is repeatedly revealed as very class and gender specific. (Hyttinen 2014b.) Willman debuted as a playwright with great success at the Finnish National theatre in 1903, failed with her second play in 1904, and soon after lost her connections to the National Theatre. In the 1918 Civil War, she was on the side of the reds, writing short stories and small features for socialist newspapers. Because of these undertakings, she saw it best to flee the country at the end of the war and emigrate to Soviet Russia. In Russia, she was eventually executed in 1925 by Russian officials as the result of violent political intrigues amongst Finnish red émigrés (Paastela 2003, 120, 183–84; Lahti-Argutina 2001, 571; Hyttinen 2012, 155–56).

When Willman began her career, there was no working-class literature in Finland to speak of. The 19th century literary sphere had been largely dominated by nationalist tendencies, so much so that the literary institution of the era is often referred to in the singular (Palmgren 1966; Roininen 1993), as it formed an ideologically uniform area with the notion of national revival at its core (cf. Haapala 1999, 214–16; Lahtinen 2006, 150–54; Nieminen 2006, 160). Only at the turn of the century did this uniformity start showing fractures parallel to other manifestations of the modernisation of the society, such as the replacement of the old estate system in 1907 with a modern parliament. It has been claimed that around these years, the working man (at last) emerged on the literary field (Roininen 1993, 1; Roininen 1999). However, if working-class subjects are argued to just emerge at a particular stage of history, it is implicit

in the phrasing of the argument that the subject is supposed to be self-identical from the start. In the worst case, we might end up believing that the emerging figure was male and heterosexual just because, well, nature made him so. From my queer perspective I am inclined to think that the topos of emerging, in previous research, has an ideological dimension that actually serves to hide a process of figuration, the outcome of which was essentially unknown and unknowable at the time.

Firstly, the working-class man did not, then, for the first time claim the position of producer of literature. In fact, quite a number of writers who took and had taken part in the creation of the 19th century bourgeois literary field were actually from the lower classes (Hyttinen 2014b, Rojola 2009). Conversely, many of the writers involved in the creation of Finnish working-class literature were not working class by birth: they had political motivations for wanting to work on a field of culture aiming at dismantling the bourgeois cultural hegemony (Palmgren 1966, 178). Willman is a prime example of the latter case. She came from a family of ship owners, and had even attended the university in Helsinki before embarking on a career in the theatre (Vallinharju 1967, 367–70; Palmgren 1966, 213–15). Secondly, as subjects of literature, working-class men and women did not simply emerge either, however much we'd like to think of them as products of history and social changes instead of language. As any other literary figures, they had to be imagined. I see the rise of working-class literary culture in early 19th century Finland as resulting from an increased interest in doing literature differently from the bourgeois or the mainstream literature, so that the act of engaging with literature, either as a reader or as a writer, would not require adopting the values and ideological commitments of the educated class (Hyttinen 2012, 9–11, 52–53).

So, if nobody was emerging, there is no referent to guarantee the stability of the signifier, so to say. This, in turn, means that there were no self-evident rules as to how to write differently, in a way that would not be

interpreted simply a variation of the norms of the mainstream but as a radical breaking of them. In the texts I have chosen to analyse here, Elvira Willman employs the queer in articulating the working-class existence in her fictional worlds. The interesting thing is that it worked: Willman did, through these and other writings, manage to come across as a producer of working-class literature, and was publicly accepted as such, though the queer impulses in early Finnish working-class literature subsequently remained unrecognised for decades.

As impressive as this way of framing the working-class and its outside is, Willman could not, of course, decide on her own that this would now count as that new kind of writing: the working-class literature. As Pierre Bourdieu (1996, *passim*) has convincingly argued, it is the literary field that eventually decides what counts as literature. Fields are historically specific, governed by a set of rules that serve to draw their limits, and an individual's access to a field is dependent on the approval by its gatekeepers (Bourdieu 1985, 105; Bourdieu 1996; Mäkinen 2001, 27; Hyttinen 2012, 25). Willman's career coincides with the formation of a new literary field in Finland, a working-class field with its own media, publishing houses, theatre groups and primary audience (Roininen 1993, 1–5). In Bourdieu's thinking, the linguistic choices of a writer would only affect their positioning within a field inasmuch as the gatekeepers and their decisions are affected by them. In other words, unlike the formalists he despises, Bourdieu wants to keep the linguistic and the social separate (cf. Butler 1999, 113). Judith Butler has criticised Bourdieu for always presupposing a stable field, always presupposing authorities available for authoring or denying accesses to that field (Butler 1999, 124–125).¹ And

1 The structure of the critique is similar to Jacques Derrida's critique of J. L. Austin's speech-act theory. Austin sees power as invested in speech from somewhere outside it. Derrida claims that the power of language to act lies in the very citationality of language itself (Derrida 1972).

indeed, Willman would be uncomfortably placed in a Bourdieusian field, as the working-class literary field was only in the process of constituting itself by the time Willman built her career, she herself serving as much as a candidate seeking entry as a gatekeeper guarding the borders as a writer who also, notably, directed some of her own plays, put together her own theatre groups and sat on juries for play-writing competitions (Seppälä 2007, 389). Rather than following any rules given from the outside, becoming a working-class writer meant for her, thus, setting her own rules and then following them. However, one must not think of this setting of rules as infinite liberty or freedom from constrictions. As Judith Butler's work suggests, repetition becomes a serious process precisely when there is no outside force to judge it, when the obeying of rules and their constitution merge in the process of one's becoming legible (Butler 1997, 133–135).

To become a working-class writer, then, Willman had to obey by the rules of the working-class literary field, even though there was no rulebook to consult and even if the rules were to a remarkable extent made up as they were implemented. In what follows, we will see that one of the rules governing her writing is that the working-class subject should be essentially depicted as pure – and here Willman needs the queer, this time personified as one of the characters, but also serving as a container for all those things the pure working-class subject essentially is not. By the laws of heredity introduced to world literature through the work of Emile Zola and the naturalists (Rossi 2007, 11–19, 217), all bad things tend in Willman's work to be attributed to the decaying, modern, capitalist society: even the bad in working-class people. Were the system overthrown, a healthier man would rise from below the street level. To embody the argument, Willman invokes a new sexological figure, the invert, as the Other for the working-class subject.

Case 1: The Invert, or, the Queer Man As the Other

In *Kellarikerroksessa* [Below Street Level], Willman's play from 1907, a curious disease is spreading. The sickness turns healthy working-class men overly fat or sickly pale, eventually rendering its victims demented. The malady draws strength from the contaminated soils of Christian nationalism, and is particularly contagious in close contact with a certain proponent of the ideology, Master Vikstedt².

MIKKO

Vikstedt was so meagre – and his friend so fat. –

TAUBE

Well, I can see now why Vikstedt was such good friends with Annala. Opposites attract. – Annala was innocent as a nursing baby and Vikstedt a lustrous flower of 20th century civilisation.

HISINGER

Annala was nurtured fat by the rotten black soil of the Homeland.

LIISI

Well, he's better off than Viki Soininen, who in the service of homeland and chastity grew paler and paler – and is now deranged and locked in an asylum. (Willman 1907, 152)³

The 'homeland' mentioned above refers to two things simultaneously. Firstly, with a capital H, it refers to a newspaper whose headquarters stand across the road from the turn-of-the-century urban inner yard that serves as the central milieu of the play. In that sense, Homeland with a capital H reads as a metonym for the visible yet, for the protagonists, unreachable

2 Mr Vikstedt is repeatedly referred to with his academic credentials, as was customary in Finland at the turn-of-the-century with people of a higher-class status and education.

3 All translations of Willman's work in this article are mine. Page numbers refer to Finnish originals given in the bibliography.

world of the affluent and educated, the bourgeoisie. Master Vikstedt edits the newspaper alongside his other duties of advancing the causes of Christianity, chastity and nationalism – hence the second meaning of homeland with a lower-case H⁴ – and as the leader of a temperance organisation. All the causes that Vikstedt champions were viable channels for political activism in early 20th century Finland, and would have, in real life, too, brought together people from different class backgrounds. However, these people would not have worked side by side as the agenda would have been set by those higher up the social hierarchy, the working class serving mostly as objects of various attempts at their improvement, as citizens as well as Christian souls. But in the play something has gone amiss. Master Vikstedt's impact on the working-class men with whom he comes into close contact is undeniable, but it seems perilous rather than beneficial. Something curiously queer seems to be going on here, as the text suggests a connection between Christian nationalism and fat man-babies, pale madmen, and lustrous flowers.

Oscar Wilde had been sentenced to jail in 1895 after being found guilty of gross indecency. The Oscar Wilde case was closely followed by the press all over the world, Finland being no exception. Some Finnish papers wrote in unspecified terms that Wilde was charged with having violated decency, others, *Hufvudstadsbladet* being a case in point, more explicitly that he had bought sexual services from lower-class men (Mäkinen 2001,

4 In 1907, Finland was part of the Russian empire, albeit an autonomous duchy. That very year the first modern Finnish parliament replaced the old estate system and turned all mature Finns, men and women equally, into citizens with the right to vote and to run for parliament, though most important decision-making was still to the purview of the tsar. 'Homeland' here thus refers to a political fantasy as well as a lived, quotidian experience of being from somewhere, not to an independent nation-state.

47–48).⁵ Master Vikstedt clearly bears features introduced to the Finnish public sphere through these writings.

Wilde was a paragon of the decadent gentleman: educated, eloquent and artistically talented. However, there was a side to this sophistication that his contemporaries interpreted as a sign of the sickly decay of the human race (Sorainen 1999, 67–70). The man flowering – lustrously – in overripe bloom just before collapsing into sickness was a central figure in Wildean aesthetics, and had its counterparts in Finnish decadent literature as well (Lyytikäinen 1998, 7–10). The manner in which Vikstedt is described as a lustrous flower of 20th century civilisation places him on this continuum. However, the working-class characters describing him seem to have a rather carnevalistic take on decadent aesthetics. Instead of contemplating the beauty of the flower that they claim Vikstedt is, they move on to talk about the soil feeding the blossom. Vikstedt is not a decadent flower of exceptional beauty; he is the worthless fruit of putrid soil. To depict his inverted desire this way marks him as a naturalist figure rather than a decadent one, a sign of decay without the beauty glorifying it.

But not only does the text attribute several decadent traits and metaphors to Vikstedt, such as calling him a lustrous flower. The contemporary audience also had the possibility, should they be able to read the codes, to diagnose Master Vikstedt as an invert, and the disease he was spreading, indecency of the male-on-male kind. Vikstedt must be one of the very

5 Sorainen notes, however, that in the court case the emphasis was on gender and morals, not sexual acts. The court discussed indecency and decadence rather than inverted desire: Wilde's crime was that he did not restrain his sexual urges as a decent gentleman should. The court did not address the queerness or normalcy of his sexuality as such (Sorainen 2006, 19–20). In this sense, Wilde stands on a conceptual watershed: he himself might have known of the new sexological figure of the homosexual, but the judicial system did not yet recognise it (*ibid.*, 20–21).

first modern, recognisably homosexual characters in Finnish literature – recognisable in the sense that he is not just an effeminate man, as many characters pertaining to the decadent aesthetic sphere were, but one about whom is quite bluntly suggested that he shares his bed with a same-sex companion: “Who is going to be sleeping with Master Vikstedt?” asks Siiri, the female protagonist of *Below Street Level*, employed at the time of posing this question as a cleaning lady on a steamship. “His travelling companion, one of the members of [a temperance organisation] Morning Glory.” (Willman 1907, 200.) A few lines later we discover that the companion in question is none other than Aku Annala of whom gossip was spread in the citation above. And indeed, naming the sleeping arrangements here serves to verify the rumours. Vikstedt and Annala are not just acquaintances: they are companions and sleep together.

Vikstedt might be an invert, but he is definitely insincere, which in the world of the play is a far greater sin. It is quite clearly suggested that it is easy for him to preach abstention and chastity between men and women, as he himself has a sexual outlet in lower-class men. Also, his position as a supporter of all good causes produces a hierarchical power relation between him and the other characters, an imbalance he is also depicted to exploit in search of male company. This is illustrated through Vikstedt’s abuse of the discourse of chastity in destroying the only intimate relationship in the play not grounded on exploitation and deprivation.

Erkki works as a tram conductor and Nanna struggles to leave a life of prostitution behind her. They dream of a future together, but lack the money to build a home. For extra income, Erkki acts as one of the trustees of Morning Glory. One day, however, Vikstedt asks to see him. Vikstedt opens the scene by stating that a temperance movement cannot employ a man associated with women of the *demi-monde*. However, there is a strong sexual undercurrent to the conversation. Something is being negotiated here that neither party verbalises.

VIKSTEDT

It has been suggested that you might no longer be suitable for selling the Homeland nor serving as the trustee of Morning Glory, for both the paper in question and the organisation have sworn to propagate absolute sobriety and chastity. It might therefore be best if you stopped giving reason to gossip.

ERKKI

What should I do?

VIKSTEDT

Break up with that woman. – (Pause.)

ERKKI

Never. –

VIKSTEDT

In that case I am left with no alternative but to demand that you find yourself a new place of employment as of this very moment, for the doors to Morning Glory are closed to men living like you do. You must forgive me. – I have to be firm. Have you seen Mr Annala? Now there’s a man who has given no reason for complaints.

ERKKI

No. –

(Willman 1907, 107–108.)

What is Vikstedt actually saying when he first demands that Erkki leave his fiancée, then brings up the subject of Annala? Is he hinting to Erkki that there might be another way for him to get back into his good books, through some form of intimate interaction? It is quite likely that the audience is expected to interpret the conversation this way, at least Erkki’s explanation to Nanna of the reasons for his firing one page later strongly suggest this:

ERKKI

See, I cannot marry you yet, for I have been dismissed as a trustee of Morning Glory.

NANNA

But why? –

ERKKI

Because I did not approve of Master Vikstedt's low way of life. – Try to be sensible if you want us to be happy one day. (Willman 1907, 109)

Had Erkki behaved like Annala, he might have saved his job. Erkki here talks of Master Vikstedt's "low way of life", referring rather to Vikstedt's actions than to his identity. Interestingly, this highlights the tensions building up in the figure of the homosexual at the crossroads of different discourses on sexuality at the turn of the century. Homosexual deeds were sanctioned by Finnish law in 1894 (Sorainen 1999, 67). However, sodomy was no longer understood solely as being about volitional acts between same-sex partners. A new figure was making its way into the general knowledge, that of the *homosexual* with an inverted sexual drive. The invert was a new identity, resulting from 19th-century sexology and psychology. The body and psyche of the homosexual were ill matched, for the inverted man had a woman's soul, and the woman, a man's. Previously, same-sex sexual acts had generally been understood as deeds that anyone could commit, given the circumstances. During the 19th century, developments in medicine led to a completely new way of judging sexuality on the scale of normal–abnormal and, consequently, to a new conceptualisation of homosexuality as an inborn feature in an individual. (Kekki 2003, 26–28).⁶

Willman surrounds Master Vikstedt with a thick network of rumours, suggestions, gossip and remarks, as if to make sure that the audience sees his queerness. At least with the more educated part of the audience she succeeded, too: in the only piece of criticism written about the play after it was published as a book in 1907, Hilja Pärssinen (1908) states

6 Antu Sorainen (1999, 61–63) has suggested that this birth of an identity might have more to do with a metanarrative crafted by scholarship afterwards than any sudden change in reality itself.

laconically that Vikstedt's "unnatural way of life" does not remain a secret. This resonates with Sedgwick's understanding of the epistemology of the closet as a public secret, as a cultural phenomenon that circulates precisely through the practices of not talking about it (Sedgwick 1990) and Foucault's central idea in *The History of Sexuality* that it is characteristic of the modern era that sex was produced through seemingly repressive discursive practices as our core, as the truth about the true nature of human beings (Foucault 1980).

Vikstedt's sexuality, in its queerness, was no doubt fascinating to the contemporary audience. Despite its shock value, inverted sexuality, however, is not the play's central theme. The play has strong naturalistic features and presents most of the central characters as somehow sick: there is a demented girl who, it is explained, has lost her mind after being raped; a young man dying of inherited alcoholism in the third generation; and there is Vikstedt with his inverted sexual drive. The play's message is that the world is sick, made sick by the economics of exploitation, and the only way to reverse this entropy is for the poor and the sick to unite and force things to change. If only the likes of Vikstedt do not get to them first.

Case 2: Constitutive Outside and Quite an Unnecessary Dialogue in Bed

In 1917, Willman wrote a play called *Vallankumouksen vyöryssä*, 'In The Turmoils of Revolution', and the following year she published a novella with the same title. These were among Willman's very last writings in Finland before she emigrated to Soviet Russia. Despite the names, one is not an adaptation of the other. The play is a revolutionary-romantic depiction of Helsinki high society after the first Russian revolution of 1917, with a ghost [sic!] from 1906 as one of its central characters. The novella,

in turn, is a fragmentary and somewhat incoherent story about a woman's life from childhood in a small coastal town at the end of the 19th century to the Helsinki socialist scene of 1910s. A good part of the novella's pages are devoted to depicting something called 'Viaporin kapina', a rebellion in a Helsinki military fortress in 1906 during which Russian soldiers turned against the Tsarist regime and in which some of the Finnish Reds took part. The novella ends in 1918 with the protagonist thinking that the spirit of the 1906 rebellion had finally been set free. The only thing the two works share are the centrality of the 1906 rebellion, depicted as a manifestation of pure idealism, and the casting of Arkadj Petrovitsj Jemeljanoff⁷, one of the leaders of the Russian rebels, as the authentic idealist subject.

Unlike Master Vikstedt in Willman's early play, Jemeljanoff represents all things good and valuable. Quite remarkably, Jemeljanoff's radicalism is never given any specific features: his politics are not determined, he is never depicted as making any decisions of real political or even everyday nature. In this manner, he is rendered almost divinely pure. He is masculine, charismatic, politically active, and a radical who at the end of the rebellion dies for his beliefs. However, he also functions as a character through whom the question of the sexual order of an ideal future society is posed and, then, answered. Jemeljanoff is a hero admired by women and men alike, and it is repeatedly made clear to the reader that men, too, are attracted to his charm. However, every time this attraction is admitted in the play, it is immediately cancelled.

In the play, a coachman called Vasja reminisces of how Jemeljanoff had no time for love affairs with women for he, in his own words, had so many loved-ones in his regiment. This, of course, was not meant to hint at any indecency or romance between the lieutenant and his soldiers, but to prove the degree of his dedication, as Vasja testifies: "He meant us, his soldiers,

7 I will use Willman's spelling of the Russian name throughout.

whom he taught how to become happier and better, for until then we had been so unhappy and quarrelsome." (Willman 1917, 13). Tight bonds between men are thus an essential feature in this tale of revolutionary romantics. However, the closeness between men requires the explicit denial of the possibility of sexual desire between them. In Sedgwickian parlance, the homosocial closeness is built on banning the homosexual (Sedgwick 1985, 1–4). But even if Jemeljanoff were almost messianic in his purity, on numerous occasions, as the difference in the kinds of bonds possible between men and those between men and women is stressed, the queer possibility returns to haunt him.

Near the end of the play there is a scene in which Jemeljanoff – who only appears on stage as a ghost, as the play is set in 1917 and he died in the rebellions of 1906 – talks to Vasja:

"Listen, Vasjanka, sometimes I dream about a lovely creature who'd prepare the samovar – climb on my lap – and kiss me –". Vasja, somewhat abashed, suggests different possibilities: the young ladies of Viapori, the wives of other officers, female propagandists. None of these suit Jemeljanoff. After refusing all the samovar-makers that Vasja comes up with, Jemeljanoff notices that the water is already boiling and asks Vasja to prepare the tea himself. Vasja replies: "If I were a woman, I would helplessly fall in love with you, Arkadj Petrovitsj. You are such a sweet boy." (Willman 1917, 133.) But as Vasja is not a woman, no desire or affection is portrayed as possible in these scenes. For this is the logic of the play: homosexuality is not disapproved of or judged as somehow wrong or unhealthy, it is just not legible.

Complementary heterosexuality had been the central organising principle of the political epistème of 19th-century nationalism. In Hegelian-informed Finnish nationalism, the family was understood as the society's basic unit (Koivunen 1995, 241–242). Within that model, a woman's role was that

of the mother: her duty was to reproduce society in both ideological and material terms by bringing up new citizens. The man was a father and a provider: he earned money and decided upon how to spend it, he voted and in a variety of other ways took care of the family unit's economic, political and cultural exchange with the world (Häggman 1994, 136–141). The nation-as-family was a hermetically tight construction, and one that relied entirely on heteronormativity. Full citizenship was only achieved if men and women worked together; on their own, both sexes (and in this matrix there are only two) remained unfulfilled (Koivunen 1995, 241). However rebellious Willman might have been in many ways, she seems to have inherited this principle without a question. My understanding is that in Willman's oeuvre there are no political problems as such, they always have a gendered dimension. Willman seems to regard both politics and economics as spheres that locate subjects differently according to their gender. These locations she represents as binary and symmetrical: men need their counterparts from the other side of the sexual division, and vice versa. Even if Willman repeatedly returns both in her journalism and her fiction to the importance of women's independence, the most important political choice her female protagonists ever make is choosing the man they fall in love with. In Willman's worlds, men represent various ideologies and political orders, and women choose between different worldviews through recourse to romantic love, by choosing between men of different political engagements. (Hyttinen 2012, 136–137.) In order for this dual model of political agency to work, there cannot be any other options for subjects than to be either men and desire women as their counterparts and means of fulfilment, and vice versa. To secure this system, Willman invokes the queer possibility, if only for the purpose of explicitly denying it.

Unlike the two cases presented above, those of the invert and of the constitutive outside, the third case of queer figuration in Willman's oeuvre seems oddly to lack motivation. In the case of Master Vikstedt, it was fairly

obvious how the queerness associated with the character is supposed to render all his ideological commitments, as well as the ideologies to which he was committed, unnatural and corrupt. In the play *The Turmoil of Revolution*, the possibility of same-sex affection or desire was the constitutive outside that secured Willman's gendered view on political agency. But in the novel *The Turmoil of Revolution* (1918), a gesture of hinting at a queer possibility and immediately denying it, a gesture repeated many times in the play, is performed only once. More queer than either of the men sharing a bed in the following quote is the fact that the issue is brought up at all, as at the outset the scene seems rather redundant in the novella's context:

The friends lay together on the iron bed. In his sleep, Kohanski put his arm around Jemeljanoff and whispered.
– I feel so miserable I could cry, Arkadj.
Arkadj Petrovitsj gave a little laugh in the dark.
– Try to picture me as a beautiful girl.
Kohanski grunted laughing:
– Were that the case, I would not be able to rely on you, nor to trust in your hands the underground agitation among the marines. It's better you should be a man! (Willman 1918, 26–27)

Of course, as readers, we can interpret this as suggesting a melting of boundaries between the two literary works of the same name: this scene could implicate that the Jemeljanoff of the novella is essentially the same figure as the Jemeljanoff of the play, as this individual scene portraying the invocation and cancellation of affection between men makes more sense when connected to the similar gestures recurrent in the play. But read in isolation, without the taming intertextual frame of another literary work, this fragment is just, well, weird. And this weirdness, the inexplicability of the scene's function with regards to the actual work it belongs to, perhaps marks it as more queer than either of the previous cases: it is not in the

control of its author, there is no obvious message Willman could be argued to be sending through the invocation of the queer.

The queer impulse is simply present, barely discernible, in this almost innocent exchange of words. Unmotivated and superfluous, the words whispered echo on, leaving the reader queerly alert.

Conclusion

In this article, I have discussed the uses of the queer in the oeuvre of Elvira Willman, an early 20th century author of working-class fiction. First of my analyses revealed that a certain Master Vikstedt, a character in a 1907 play *Kellarikerroksessa* [Below Street Level], had a significant part to play in the articulation of the ideological message of the play. In literature of the era, Christian nationalism and decadence are often seen as extreme opposites and as one another's counterforces. Here, in the character of Vikstedt, they merge into one single expression of what was unhealthy in the way civilisation had evolved. All the ideologies Vikstedt preached were thus rendered invalid: civilisation depicted as corrupted. The little hope that the human race has left lies with the uncorrupted, healthier sons and daughters of the working-class.

In a play written ten years later, *Vallankumouksen vyöryssä* [In the Turmoils of Revolution] (1917), Willman again resorts to the queer, this time through a double act of admitting and denying the possibility of desire between the play's male protagonist and other men surrounding him. I suggested that the explicit denial of the possibility of the queer is necessary for Willman to ground her understanding of political agency as gendered. Willman's political radicality relies entirely on heteronormativity, and acknowledging the possibility of men and women not necessarily needing each other in order to become whole as political agents would wreck the

very foundations of her politics. And finally, in the third text discussed above, the novella also called *Vallankumouksen vyöryssä*, from 1918, male-male attraction is again suggested and denied, this time only once and in a short scene that has no necessary connection with the novella's plot or central themes. This made me claim that this short section is perhaps the queerest thing Willman ever wrote, just precisely because it has no obvious function. It just is there, strangely unsettling the reader.

I have deliberately avoided posing such questions as whether the literary characters I discuss here really are representations of any extraliterary historical subject positions. Instead, I have chosen to focus on studying what kind of discourses around such vectors of power as sexuality, normalcy, bravery, Christianity or insincerity are articulated, in the textual fragments cited, with the queer, and what kind of hierarchies the binarism of healthy-queer builds between different agents in the texts. In this respect, my approach is thoroughly marked by deconstruction, it being the core notion of deconstruction that a thing and its outside (the something and the not-something) are inevitably tied to each other. Heteronormativity presumes and needs the queer, even if it tries to deny the very existence of such an outside (Sedgwick 1990, 9–11). The normal is defined through the abnormal, and it is precisely this mutual dependency that makes the power balance between the centre and the margin volatile.

Queer studies represent quite a recent phase in the humanities. However, as I hope the case studies analysed here demonstrate, asking queer questions from literature written well before our times does not mean anachronistically superimposing our late modern concepts on material radically outside their reach. The past might not be entirely queer, but it is certainly not entirely straight either. Paying attention to figurations of the queer in older literary works opens a perspective on the history of literature as an essentially open-ended negotiation of what a human being is and is

not, what reality is, is not, ought, and ought not to be. Literature can, of course, be made to testify on behalf of the trans-historical normalcy of the contemporary normal, but it can also, through a slight shift in perspective, give grounds to thinking that the queer was always already there, too.

Literature

- Willman**, Elvira 1907: *Kellarikerroksessa*. [Below Street Level.] Helsinki: Vihtori Kosonen.
- Willman**, Elvira 1917: *Vallankumouksen vyöryssä*. [In The Turmoils of Revolution, play.] Unpublished manuscript, The Literary Archives (KIA) of Finnish Literature Society (SKS).
- Willman**, Elvira 1918: *Vallankumouksen vyöryssä*. [In The Turmoils of Revolution, novella.] Hämeenlinna: Osuuskunta Hämeen Voiman Kirjapaino.

Bibliography

- Bourdieu**, Pierre 1985: *Sosiologian kysymyksiä* [Questions of Sociology]. Transl. J. P. Roos. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu**, Pierre 1996: *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Transl. Susan Emanuel. Cambridge: Polity Press.
- Butler**, Judith 1997: *Excitable Speech. A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Butler**, Judith 1999: Performativity's Social Magic. Richard Shusterman (ed.) *Bourdieu: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell, 111–128.
- Carlson**, Mikko 2014: *Paikantuneita haluja. Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa* [Localised Desires. Sexuality and Space in the Oeuvre of Christer Kihlman]. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 114. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Derrida**, Jacques 1972/1988: Signature Event Context. Samuel Weber & Jeffrey Mehlman (transl.) *Limited Inc*. Evanston: Northwestern UP, 1–23.
- Dinshaw**, Carolyn & Edelman, Lee & Ferguson, Roderick A. & Freccero, Carla & Freeman, Elizabeth & Halberstam, Judith & Jagose, Annamarie & Nealon, Christopher & Tan Hoang, Nguyen 2007: Theorizing Queer Temporalities: A Roundtable Discussion. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 2–3/2007, 177–195.
- Elfenbein**, Andrew 1999: Novel Gazing. Queer Readings in Fiction [book review]. *Modern Philology* 1/1999, 165–167.
- Foucault**, Michel 1980: *History of Sexuality*. Transl. by Robert Hurley. Vintage Books: New York.
- Haapala**, Pertti 1999: “Työväenluokan synty” [Birth of the Working Class]. Pertti Haapala (ed.) *Talous, valta ja valtio: Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta* [Economy, Power, State: Studies on 19th Century Finland]. Tampere: Vastapaino, 199–219.
- Haasjoki**, Pauliina 2012: *Häilyvyyden liittolaiset. Kerronnan ja seksuaalisuuden ambivalenssit* [Volatility's Allies. Ambivalences of Narration and Sexuality]. Sarja C, osa 343. Turku: Turun yliopisto.
- Haataja**, Marika 2013: Säröjä siveydessä. Kurkistus 1900-luvun alun seksuaalipolitiikkaan [Cracks in Chastity. A Peek at Early 20th Century Sexual Politics]. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 4/2013, 30–40.
- Hyttinen**, Elsi 2012: *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa* [Hard Work and Twists of Fate. Elvira Willman's Struggle for Working-Class Authorship]. Sarja C, osa 335. Turku: Turun yliopisto.
- Hyttinen**, Elsi 2014a: Naurawat kummitukset ja muita vastenmielisiä figuureita, eli kuinka kirjoittaa queeria kirjallisuudenhistoriaa [Laughing Spectres and Other Repulsive Figures, or, How to Write Queer Literary History]. *Avain* 2/2014.
- Hyttinen**, Elsi 2014b: Women in Early Capitalism and Other Irrelevant Issues: Elvira Willman's Struggle for Working-Class Authorship. *Journal of Finnish Studies*, forthcoming.
- Häggman**, Kai 1994: *Perheen vuosisata: perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* [Family's Century: the Family Ideal and the Lifestyle of the Educated in the 19th Century Finland]. Helsinki: SHS.
- Karkulehto**, Sanna 2007: *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja* [From the Closet to the Canon and Back. Queer Political Readings of Works by Johanna Sinisalo, Pirkko Saisio and Helena Sinervo]. Oulu: Oulun yliopisto.

- Kekki**, Lasse 2003: *From Gay to Queer. Gay Male Identity in Selected Fiction by David Leavitt and Tony Kushner's Play Angels in America i-ii*. Bern: Peter Lang.
- Koivunen**, Anu 1995: *Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana* [The Many Motherly Faces of the Fatherland. Finnish Wartime Cinema as a Technology of Gender]. Turku: Suomen elokuvatuotkimuksen seura.
- Lahti-Argutina**, Eila 2001: *Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainouhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun* [We Were Mere Strangers: Russian-Finnish Victims of Political Persecution from the Beginning of the 1930s to the Beginning of the 1950s]. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Lahtinen**, Mikko 2006: *Snellmanin Suomi* [Snellman's Finland]. Tampere: Vastapaino.
- Nieminen**, Hannu 2006: *Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917* [Building of the National Public Sphere in Finland 1809–1917]. Tampere: Vastapaino.
- Lyytikäinen**, Pirjo 1998: Dekadenssi – rappion runous. In Pirjo Lyytikäinen (ed.): *Dekadenssi vuosisadanvaihteen taiteessa ja kirjallisuudessa* [Decadence in Turn-of-the-Century Art and Literature]. Helsinki: SKS, 7–15.
- Mustola**, Kati 1996: Syöjättärestä naapurintyökseksi. Naisia rakastavia naisia ennen vuotta 1971 julkaistussa kaunokirjallisuudessa [From Femme Fatale to the Girl Next Door. Women-Loving-Women in Literature Published Prior to 1971]. Pia Livia Hekanaho et al. (toim.), *Uusin silmin. Lesbinen katse kulttuuriin* [With New Eyes. Lesbian View on Culture]. Helsinki: Yliopistopaino, 67–114.
- Mustola**, Kati 2000: Aino Malmberg ja Suomen ensimmäinen lesbonovelli [Aino Malmberg and Finland's First Lesbian Short Story]. *Z-lehti* 2/200, 36–39.
- Mäkinen**, Helka 2001: *Elli Tompuri – uusi nainen ja punainen diiva* [Elli Tompuri – A New Woman and a Red Diva]. Helsinki: Yliopistopaino.
- Paastela**, Jukka 2003: *Finnish Communism under Soviet Totalitarianism*. Helsinki: Kikumora Publications.
- Palmgren**, Raoul 1966: *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I* [The Collective Heart I: The Literature of Our Old Working-Class Movement]. Helsinki: WSOY.
- Pakkanen**, Johanna 1996: Hänen ruusuiset käsivartensa. Missä kulkevat suomalaisen lesbokirjallisuuden rajat? [Her Rosy Arms. Where are the Boundaries of Finnish Lesbian Fiction drawn?]. In Pia Livia Hekanaho et al. (eds.): *Uusin silmin. Lesbinen katse kulttuuriin* [With New Eyes. Lesbian View on Culture]. Helsinki: Yliopistopaino, 38–66.
- Pärssinen**, Hilja 1908: Kirjallisuutta [Literature]. *Työläisnainen* [The Working Woman] 23.1.1908.
- Roininen**, Aimo 1993: *Kirja liikkeessä: kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895–1918)* [The Book in Movement: Literature as Institution in the Old Labour Movement]. Helsinki: SKS.
- Roininen**, Aimo 1999: “Työväenliike tuo työläiset kirjallisuuden kentälle” [Working-Class Fiction Brings Workers to the Field of Literature]. In Lea Rojola (ed.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan* [The History of Finland's Literature 2: From Rationalism to the Revolt of Instincts]. Helsinki: SKS, 92–105.
- Rojola**, Lea 2009: “Sivistyksen ihanuus ja kurjuus – suomalaisen nousukkaan tarina” [The Beauty and the Misery of Education – the Story of the Finnish Upstart]. In Kukku Melkas et al. (eds.) *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa* [Passers-by: Formulations of Nationality and Refinement in Finland at the Beginning of the 20th Century]. Helsinki: SKS, 10–38.
- Rossi**, Riikka 2007: *Le Naturalisme finlandais: une conception entropique du quotidien* [The Finnish Naturalism: an Entropic Understanding of the Quotidian]. Helsinki: SKS.
- Sedgwick Kosofsky**, Eve 1985: *Between men. English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia UP.
- Sedgwick Kosofsky**, Eve 1990: *Epistemology of the Closet*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Seppälä**, Mikko-Olavi 2007: *Teatteri liikkeessä. Työväenteatterit Suomen teatterikentällä ja työväenliikkeessä kaksiteatterijärjestelmän syntyyn asti vuonna 1922* [Theater in Movement: Working-Class Theatres in Finland Until 1922]. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sorainen**, Antu 1999: Foreign Theories and Our Histories: The Emergence of the Modern Homosexual and Local Research on Same-Sex Sexualities. *Suomen Antropologi – Journal of the Finnish Anthropological Society* 3/1999, 61–74.
- Sorainen**, Antu 2006: Productive Trials: English and Finnish Legislation and Conceptualisations of Same-Sex Sexualities in Course of Trials of Oscar Wilde, Maud Allan, Radclyffe Hall and Herb Grove, from 1885 to 1957. *SQS*, 1/2006, 17–38.
- Vallinharju**, Marit 1967: Elvira Willman-Eloranta. In Hannu Soikkanen (ed.): *Tiennäyttäjät I* [Trailblazers I]. Helsinki: Tammi, 361–384.

Dis/Orientations of Gender and Sexuality in Transgender Embodiment

Sade Kondelin

When disclosing to new acquaintances that I am transgender, I can be almost certain that they will ask about my sexual orientation: “Do you like men or women, then? Do you see yourself as gay or straight?” Explaining that I don’t really think about my sexuality in straightforward terms never quite seems to satisfy. Transgender bodies and their relations to sexual orientation seem to inspire curiosity in both everyday encounters and the academic world. The relationships of gender and sexuality in general have been theorized in many ways, and from many different perspectives, as Diane Richardson demonstrates in *Patterned Fluidities: (Re)Imagining the Relationships between Gender and Sexuality* (2007). However, transgender sexualities in particular have been studied relatively little, especially when it comes to non-heterosexual transgender bodies. Gayle Salamon explains that some transgender writers avoid the subject to distance themselves from the historical tendency to view transgender identification as a form of hypersexuality or sexual fetishism. Salamon argues that sexuality should nevertheless be addressed by transgender studies, as disregarding it presents transgender bodies impossible as desiring subjects (Salamon 2010, 45).

J. Michael Bailey, in their¹ notorious *The Man Who Would Be Queen* (2003), argues that a “standard lecture” within social sciences claims that sexual orientation, gender identification and gendered behavior are completely separate and independent of each other (Bailey 2003, xi) – probably referring to scholars and texts that, as described by Richardson, argue “for the importance of conceptualizing sexuality and gender as analytically distinct but overlapping categories” (Richardson 2007, 463–464). According to Bailey, the standard lecture is wrong, and at least in the case of transgender women, transgender identification is in fact all about sexuality: “Transsexuals lead remarkable sex lives. Those who love men become women to attract them. Those who love women become the women they love” (Bailey 2003, xi–xii). This argument (which exemplifies the above-

1 In English, gender is always present in the pronouns used to refer to a third person – “she” for women and “he” for men – unlike my native Finnish, which only has the gender neutral “hän”. Not only is this problematic in referring to people who are not women or men, it also forces the writer to assume, guess or avoid mentioning the gender of the person referred to, when gender identification and/or pronoun preference is not known for certain. For this reason, I have chosen to use the singular generic third person “they” instead of gendered pronouns in this article.

mentioned fetishization of transgender bodies) can be seen as belonging to the “gender as an effect of sexuality” category identified by Richardson – sexual desire preexists and causes gendered behavior (Richardson 2007, 462). While I consider Bailey’s analysis – that transgender identification is a manifestation of sexual orientation – problematic, I also remain suspicious of “the standard lecture” – or indeed of any argument that proposes a simple, universal explanation for the relationship of gender and sexuality. However, I agree with Richardson that, to take into account the diversity of gender and sexuality, “we require theoretical frameworks that allow more complex analyses of the dynamic, historically and socially specific relationship between sexuality and gender, as well as the gendered and sexualized specificity of their interconnections” (Richardson 2007, 464).

I have previously examined the dynamics of queer gender and sexuality in transgender embodiment from the perspective of *intra-active entanglements* (Kondelin 2014). Intra-action has been proposed by Karen Barad in their book *Meeting the Universe Halfway* (2007) as an alternative to interaction. While interaction refers to connections between ontologically separate and independent entities, intra-action suggests relations among bodies that are always already entangled together in complex connections, affecting and being affected by each other (Barad 2007, 139–141). Barad formulates a theory of agential realism, central to which is an understanding of material connections as intra-active, entangled *phenomena* instead of predetermined and individual *things* interacting with each other: according to Barad, the distinctions between “things” are determined within phenomena, and different phenomena thus produce different boundaries and categories between their components (Barad 2007, 146–150).

In this article, I take a look at relations of intra-active productivity of gender identification and sexual orientation in the lived experiences of transgender bodies. In their *Queer Phenomenology* (2006), Sara Ahmed works with a

queer interpretation of phenomenology to analyze (sexual) orientation as a way for the body to relate to other bodies and the world. According to Ahmed, “[o]rientations involve directions toward objects that affect what we do, and how we inhabit space” (Ahmed 2006, 28). We take different directions toward different objects, and are moved by them accordingly. While being orientated means knowing our bodies’ location and direction, it also necessarily involves being aware of our body in relation to other bodies (Ahmed 2006, 1–28). Disorientation, then, means not having a direction, or being unable to take one, being “out of line” in terms of our surroundings (Ibid., 157–162): it “shatters our involvement in a world” (Ibid., 177). My focus here is on the significance of disorientation in the gendered and sexual intra-actions of transgender lives: What kinds of experiences cause transgender bodies to become disorientated in terms of gender and/or sexuality? What effects does such disorientation have to the experiences of gender identification and/or sexual orientation of transgender bodies?

As a Transgender Body, for Transgender Bodies

Jay Prosser (1998) and Viviane Namaste (2009), both openly self-identifying transgender scholars, criticize queer and feminist research for using transgender bodies as tools in formulating theories on gender and sexuality while failing to take into account the everyday lives and challenges faced by actual living transgender people, as well as the bodily materiality of transgender existence. I take their concerns seriously, employing theories that I consider well-equipped to address these issues: In both Barad and Ahmed’s theories, the focus is on material bodies and their relations to each other. Furthermore, the importance of temporal and spatial specificities to bodily connections is highlighted. (Ahmed 2006, 1–24; Barad 2007, 25–38.) Namaste employs the concept of indigenous knowledges – bodies

of scholarship that explore “the complex ways that colonialism has been enacted through knowledge-production, and that [provide] alternative models of research” – in demanding that transgender research focus on producing knowledge that “will be useful to the people and communities under investigation” in partnership with existing transgender communities and individuals (Namaste 2009, 23–25). In this spirit, I write from what I call a transgender standpoint – as a transgender body, on transgender bodies, for transgender bodies. I want to articulate and actualize my belief that we who are transgender need to have voices and agencies of our own in the production, review, and discussion of knowledges concerning us. A similar reasoning underpins my working “for transgender bodies”: making transgender existence, experiences, multiplicity and agency visible in academics and the society.

While my own position makes a transgender presence inherent in my research, I can hardly claim to be able to represent any other individual transgender bodies. To best account for the lived experiences of actual bodies, I chose to interview six non-heterosexual, assigned-female-at-birth (AFAB) transgender people² – Kaarna, Era, Tapio, Tuomo, Perttu and Daniel (names altered for the sake of anonymity) – about their lived experiences of gender and sexual orientation, mapping out the different ways these two factors intra-act and produce each other. All of my informants are white³ Finns, and range from 20 to 30 years. Three of them

-
- 2 I have chosen to restrict my focus on non-heterosexual AFAB transgender bodies for a couple of reasons: While I believe there would be valuable insight to be gained on the intra-actions of gender and sexuality in the experiences of heterosexual and/or assigned-male-at-birth transgender bodies as well, I want to avoid oppositional comparisons between different categories in my writing, and thus consider it more fruitful to limit my inquiry to a more narrowly defined group. As AFAB transgender bodies, especially non-heterosexual ones, have been less studied in the past (see Rosario 1996, 36; Salamon 2010, 9), I find it appropriate to turn my attention toward that direction.
- 3 Ahmed’s writing always engages issues of race and ethnicity in one way or

live in Helsinki and the other three in the cities of Turku, Tampere and Jyväskylä. The interviews were conducted in a quite casual conversational manner with only a loose script of themes and keywords: I wanted to minimize my own presuppositions’ effects on what my informants would tell me, and thus did not plan a list of questions beforehand. I am, however, conscious that my proximity to the topic and my involvement in the Finnish transgender activism have unavoidably affected both the interview situations and my interpretation of them.

David Valentine, in their book *Imagining Transgender. An Ethnography of a Category* (2007), demonstrates that experiences that they or I would describe as transgender can be named, articulated and embodied in radically diverse ways in different cultural and subcultural contexts (Valentine 2007, 105–137). Identity categories of sexual orientation are likewise specific to certain times and places (Ahmed 2006, 79–92), as is the distinction between (trans)gender and sexual identities (Valentine 2007, 143–172). As I am studying the experiences of Finnish transgender people as a Finnish transgender person, I have no reason to assume that all or any of the experiences I examine here are shared by transgender bodies elsewhere. I also recognize that analyzing people who are white, young and living in the bigger cities of Finland is likely to produce a significantly different view than would emerge if my group of reference was more diverse, or if I had interviewed assigned-male-at-birth people instead.

another. I believe it is extremely important to consider these issues in connection to transgender bodies as well: as demonstrated by Signe Bremer, for example, specific processes of racializing certain bodies can make it harder for such bodies to believably present themselves as men (Bremer 2010, 100–102.) However, while I am convinced that the whiteness of my informants is in some way essential to their experiences of transgender embodiment and sexual orientation, it is not possible to analyze race in any significant way within the bounds of this article.

As observed by Valentine, not all people who for example attend transgender support groups, or are labeled as transgender by others, use the word to describe themselves or even recognize it (Valentine 2007, 3–4). Within academic transgender studies, the term has “multiple, sometimes overlapping, sometimes even contested meanings” – it can, among other things, operate as an umbrella term for various forms of gender crossing or refer to bodies and identifications that fall outside binary gender (Stryker & Currah 2014, 1). In this article, I use the first definition. I am uncomfortable with making a distinction between “transsexual” and “transgender” bodies or identifications, feeling unable to clearly define the difference. Furthermore, as the population of Finland, and accordingly our trans communities, are small in number, I am suspicious of any identity categories that keep us divided into even smaller groups, thus possibly further complicating the organization of political activism.

Told experiences as research data come with their own challenges, as observed by Tuija Saresma (2010): because the experiences of others can only be accessed as they are told, and because the people studied, in addition to the researcher, have their own motivations in the process, experience can never be taken as a faithful account of what has happened. Furthermore, we can only access our own past from the perspective of our own present, as pointed out by Tuomo during our discussion: “My history of gender... I find it quite difficult to tell about it, as I feel that it changes a little bit all the time how I see it, from the perspective of the present time.”⁴ Saresma also remarks that putting too much emphasis on recounting experiences as told and in the same language used by the people studied can lead to the researcher merely reorganizing and describing their material instead of analyzing it (Saresma 2010, 61). This in mind, I try to balance

4 K5: 2.

and problematizing my data to produce a meaningful difference instead of merely reproducing my material. For example, to let my informants’ voices “be heard” in my text, I have done my best to communicate their personal word choices and styles of speech in translating the direct quotes from Finnish to English – and to keep my approach analytical, I consistently present their words in intra-action with my theoretical frame.

Dis/orientations of Gender and Sexuality

Sexual orientations, following Ahmed, concern the ways we take sexual directions toward other bodies, and our own bodies’ relation to them. Such orientations of a body, as well as the body itself, have their particular histories, their “conditions of arrival”, rather than being something that is obvious and given. (Ahmed 2006, 79–85.) Even though the Finnish political activism concerning non-heterosexual orientations frequently employs the statement that we are “born this way”, our perceptions of our orientations often change over time: all the people I interviewed report changes or periods of uncertainty in their history of sexual orientation.⁵

Ahmed furthermore demonstrates that gender can also be thought in terms of orientation: it limits our object choices and also happens as an effect of them (Ahmed 2006, 58–59). In my interviews, individual gender identification and expression, both connected to cultural understandings of masculinity and femininity but not determined by them, emerge as significant aspects of gendered embodiment.⁶ Another concept important to transgender experiences is passing or blending, referring to becoming read by others into one’s intended gender: it emerges as a goal of

5 K1: 2., 4., 12. & 24.; K2: 1., 3. & 80.; K3: 18.; K4: 40. & 94.; K5: 10.–16.; K6: 22. & 39.

6 K1: 8. & 72.–87.; K2: 155.; K3: 2.–10.; K4: 6. & 32.; K5: 4.–6., 113.–122.; K6: 14.

presenting our gender in certain ways and not others, as well as of bodily transformations achieved in medical gender reassignment processes.⁷

While in discussions of transgender presentation the focus is often placed on the actions we take and the clothes we wear, all bodies also get characterized as masculine and feminine – easily equated with male and female – according to their form. Wide shoulders, narrow hips, angular jaw and being tall, for example, are understood as masculine, whereas narrow shoulders, wide hips, round jawline and being short are seen as feminine (Kinnunen 2008, 165–233). AFAB transgender bodies, especially if they have not undergone medical treatment for gender reassignment, can therefore easily become misgendered⁸ as women if their expression is not unambiguously masculine. This is demonstrated in the narratives of Perttu and Kaarna, who both identify to some degree as feminine but definitely not women: on the one hand Kaarna, who is still waiting to receive masculinizing medical treatment, says that feminine expression can make them seem gender conforming as a woman, especially to people who aren't aware of their transgender identification⁹. Perttu, on the other hand, wears a beard to avoid being gendered as a girl, but says it still happens quite often.¹⁰ Here, bodily matter can be seen to have a kind of agency of its own in the gendering of our lives: in the terms of agential realism, “matter does not refer to a fixed substance; rather, *matter is substance in its intra-active becoming – not a thing but a doing, a congealing of agency*” (Barad 2007, 151).

7 K1: 24.–30. & 89.; K2: 45.–63.; K5: 65.–103.; K6: 14. & 42.

8 Misgendering refers to situations in which other people, mistakenly or on purpose, interpret our gender in a way that is in conflict with our preferences, for example calling us “ma’am” when we’d like to hear “sir”.

9 K1: 85.

10 K3: 36.

As observed by Ahmed, sexual orientations affect other things we do in addition to our sexual behavior: sexuality is not determined merely by our objects of desire, but also as specific relations to the world, so that assuming “different orientations, different ways of directing one’s desires, means inhabiting different worlds” (Ahmed 2006, 68). Sexual orientation has become “a matter of being”, a necessary component of our subjective identities (Ahmed 2006, 68–69). It is thus integral to our subjectivity to be sexually orientated, as the way we direct our sexual selves determines the way we exist. Additionally, it is important to know how other bodies orientate themselves: we can only know our relation to them, and thus determine and confirm our own orientation, insofar as we are aware of the lines they move along. It might be said that we are orientated toward sexual orientations. From this viewpoint, orientations can be seen as objects to turn toward. Ahmed describes, in their analysis of happiness, how objects become feeling-causes – that is, able to cause feeling (Ahmed 2010, 33). In this line of thought, I consider orientations as identity-causes, or objects to identify-with. Different orientations produce different identifications, thus opening some possibilities for the body to extend itself in action while closing others at the same time.

Moments of *disorientation* are, according to Ahmed, vital to our understanding of orientation (Ahmed 2006, 5–6). They can be experiences of losing our direction, of the shattering of “[our] sense of confidence in the ground or [our] belief that the ground on which we reside can support the actions that make life feel livable” (Ahmed 2006, 157). While experiences of disorientation can be temporary, or even something “that comes and goes as we move around during the day”, Ahmed points out that they might also “persist and become a crisis” (Ahmed 2006, 157). Being misgendered, or failing to pass as or to blend in with our intended gender, as a continuously repeating experience that it can be in the lives of transgender bodies, is easy to perceive as such a crisis – and it might indeed

be that gendered disorientation only becomes dysphoric when it persists in this way. In relation to gender, disorientation can involve discomfort with the norms of behavior determined by our assigned gender – or it might emerge as a sense of disconnection from that gender altogether, often defined as *gender dysphoria* in discussions of transgender bodies (see Halberstam 1998, 152, Salamon 2010, 164–165). Examples of what I read as articulations of dysphoria in my interview texts include feelings of self-hatred and hatred of one’s gendered body parts as well as frustration and helplessness caused by being constantly misgendered by others.¹¹

Dysphoria can limit the daily activities of transgender bodies in many ways. Era, for example, related that at one point they used to go running at night, to avoid being seen by other people¹², and Daniel says that they distanced themselves from social contact as their dysphoria got worse; even with the few friends they had, they felt incapable of physical intimacy such as hugging.¹³ Here, again, the agency of bodily matter is made clear: even though we might be able to hide certain visible signifiers of gender in our bodies by, for example, binding our breasts, physical touch can remind us of the existence of those body parts and their gendered significance. The fear of dysphoric moments, such as being misgendered or becoming physically aware of body parts that feel wrong, emerges as a dysphoric feeling in itself, as a constant awareness of our lack of orientation. Similarly, as sexual orientations are of great importance to us as identity-objects, a prolonged sense of sexual disorientation might very well become a crisis. While Ahmed argues that disorientation, in addition to producing knowledges about our cultural organization of orientations, might be precisely what queer action should involve itself in, they also recognize that disorientated bodies might need to become reorientated in order to be able to function

in the world (Ahmed 2006, 158–179). In terms of sexual orientation, this might mean we come to desire objects that deviate from the direction we have been heading, and/or we might experience disappointment with the objects encountered so far along our current path. One way to deal with this, to reorientate ourselves, is to renegotiate our identification according to the desires that have disorientated us – for example, coming to identify as bisexual instead of gay, as Daniel said they did.¹⁴ Or we might accept our sexual orientation as approximated, should we feel that a small number of exceptions is not enough to turn us from our previous direction. Further still, we might come to perceive sexual orientation as having different functions in different situations, and accordingly assume multiple identifications of sexual orientation, as Tapio described doing: As they are primarily attracted to men and masculinities, as well as through their past identification with male homosexuality and gay culture, they become gay. Because they are also able to desire women and other-gender bodies, they also define themselves as bisexual. They further identify with queer as a sexual orientation because it is “defined by being something else”, because they see gender as a wide spectrum and don’t feel able to claim being attracted only to men, and also as a political statement against normative systems of gender and sexuality.¹⁵

In terms of (trans)gender, reorientating ourselves can likewise involve seeking different supportive methods to stay on our former path or turn to a new direction. All of the people I interviewed have chosen to undergo a process of medical and/or legal gender reassignment, but they had also attempted – some partly due to perceived difficulties related to the reassignment process¹⁶ – different optional strategies before that, such as negotiating a wider definition of the category of woman and/or trying to

11 K1: 24.; K2: 15. & 45.; K6: 4.

12 K2: 45.

13 K4: 2.

14 K4: 40.

15 K6: 22., 28., 34., 40., 74., 76. & 116.

16 K6: 4.–5.

find a comfortable way to inhabit that category¹⁷. While such strategies ultimately did fail these particular bodies, they seem likely to be more effective devices of reorientation for others. Having here considered the concepts of orientation, disorientation and reorientation from the perspective of gender and sexuality, I move on to examine the relationships of gender and sexual orientation to each other, and their roles in producing one another.

Making a Difference: Gender and Sexuality in Intra-action

The organization of gender and sexuality in Western society, as described by Judith Butler, depends on maintaining “relations of coherence and continuity among sex, gender, sexual practice, and desire” (Butler 2006, 23) – ideally, on the existence of masculine men who have penises, desire women and practice heterosexual intercourse with them, and feminine women with vaginas, who desire to be penetrated by men (Ahmed 2006, 22–26) – in other words, on gender and sexuality being inseparably entangled into each other. However, as there clearly are bodies and practices that deviate in one way or another from this normative structure, the intra-actions of gender and sexuality appear more complex, producing different patterns in different situations.

Gay and lesbian as categories of identification are good examples of instances in which gender and sexual orientation can be seen as entangled into each other. While they can be, and often are, understood as sexual orientations first, they are also often seen as referring to certain kinds of gendered bodies. As Tapio puts it in the interview, “[...] sexual identification is of course a different thing than gender identification, but

in a way, lesbian is also a gender”.¹⁸ Perttu, for example, said they have noticed that their social status is “gay man”, meaning that they are seen as a man by other people, but “allowed quite a lot of feminine and woman-typical things” – even though they don’t actually sexually identify as gay.¹⁹ On the one hand it could be said that Perttu’s “social sexual orientation” is gay, but their “descriptive sexual orientation” is something else. In this sense, sexual orientation can be seen to take part in our lived gender. On the other hand, bisexuality or pansexuality are not as likely to function in this way, as they determine neither the gender of their subject nor that of their object – sexual orientation and gender cannot be understood as one and the same.

While reorientations of gender identification can involve strategies such as gender reassignment, and disorientations of sexuality can lead us to assume new sexual orientations, gender identification and sexual orientation are also intimately entangled into each other. As our society’s organization of gender and sexuality aims at maintaining coherence between different aspects of gendersex, to keep the individual and cultural lines of orientation straight, different mechanisms are required to deal with deviating lines and “off line” individuals (Ahmed 2006, 65–107). These mechanisms operate at the intersections of gender and sexuality, trying to keep these lines from going their separate ways and, where that is not possible, aligning them neatly in relation to each other. Because of the proximity of gender and sexuality to each other, and their many points of entanglement, gender can produce an effect that reads as sexuality and vice versa.

In some of the most obvious instances, if we look at the entanglement of gender and sexual orientation as an intra-active phenomenon, the gender of an individual (and of their object of attraction) can be thought to

18 K6: 22.

19 K3: 4.

17 K2: 9.; K3: 2. & 9.–15.; K6: 4., 14. & 22.

produce their sexual orientation: A woman, being exclusively attracted to bodies perceived as women, becomes lesbian. A woman exclusively attracted to men becomes heterosexual. In some cases, it seems, this production happens the other way round. Kaarna said that they identified with the idea of male homosexuality first, which then led to questioning their gender. In their fantasies they could only picture themselves as a participant of a gay sex scene, if they imagined themselves “[...] to be, like, a guy, or *guyish*”²⁰. In this case the experienced sexual orientation gave an impulse for identifying with gender that would match it. It also follows, as a consequence of this two-way productivity, that who we are seen to be in terms of gender, and who we are seen to be with, affects how our sexual orientation is interpreted by others – woman plus woman equals lesbian, man plus man equals gay, and woman plus man equals straight.

According to Ahmed, to orientate ourselves we must both know something is there to turn toward *and* know our own location (Ahmed 2006, 1–10). To have a gender-based sexual orientation, then, involves quite a bit of knowledge about gender – that of our own and/or that of others. If we are unsure of our gender, or our knowledge points to a kind of gender that doesn’t follow the lines we are positioned on, we have no easy means to extend ourselves along those lines. Then again, knowing our own gender might not help, if our knowledge of the gender of other bodies is lacking or we feel that we cannot trust the accuracy of such knowledge. As we are, as I have argued, orientated toward having a sexual orientation, this kind of ambiguity concerning gender can be seen as doubly disorientating: First, it throws us off-line in terms of normative sexual orientation – we become unsure of what our orientation is. Second, it forces us off the line that points toward having that kind of orientation – we might come to question the significance, the possibility, of having such orientations in general. Sexual

20 K1: 8.

disorientation and disorientation of gender can, as seen here, act as cause and effect of one another in different ways.

As demonstrated by Ahmed, disorientation as an affect can move around, spreading and sticking to bodies: not only are queer bodies disorientated, off-line, they can also disorientate other bodies and spaces by their presence (Ahmed 2006, 170–171). In some intra-actions, transgender bodies seem able to disturb the organization of sexual orientation for other bodies on an individual level. While Tapio’s heterosexual-identifying long-term male partner isn’t attracted to men, the relationship has survived the changes in Tapio’s gender identification and expression; they laughingly employ a concept of “compulsory homosexuality” to describe their relationship to a heterosexual male partner.²¹ However, moments of disorientation are not always met with humor: in my interview texts, several instances emerge in which the productive relations between gender and sexuality cause moments of disorientation that can be read as dysphoric. For example Tapio describes having often felt discomfort in being interpreted, because of their relationship with a man, as “straight” before transitioning.²²

Negotiating Difference

As both gender and sexual orientation seem able to shift and change during our lives, they take on different functions to each other in the course of such shifts. Kaarna, Tapio, Tuomo and Perttu all had identified as lesbian or experimented with lesbian identification and practices at some point in their past. Kaarna, despite identifying very early on with male homosexuality, has felt unable to actualize that kind of desires: In

21 K6: 100.–104.

22 K6: 40.

intra-action with gay men, they have been seen as a woman, and thus not as a desirable object. In intra-action with straight men, they have been produced as a woman. They explain having therefore experimented with lesbian orientation, which resulted in interesting discussions and friendships, but not mutually satisfying sexual relationships.²³ Even so, their solution reads as a reasonable one: we might feel, for different gendered reasons, unable to actualize our desires for the objects we are facing, and turn to look for alternatives. Or it might be that our choice of objects limits our capacities to extend ourselves to act in some way not directly related to sexual desire: Tapio and Perttu believe their past lesbian identification to be connected to the wider possibilities of gender expression offered by lesbian identities than narrow heterosexual womanhood.²⁴ Tuomo, however, feels they have always been romantically attracted to similarity of gender, and that their objects of attraction have changed in accordance with their own gender.²⁵

As gender identification and sexual orientation are closely connected, and as heterosexuality is still the norm in the Finnish society, matters of sexual attraction can complicate negotiations of transgender identification. Daniel, for example, says that having been attracted to males as a child and a teenager made it more difficult for them to identify as a transgender man.²⁶ Similarly, Tuomo considers their brief heterosexual identification during their transition as being caused by the lingering belief that transgender identification necessarily involves heterosexuality.²⁷ According to David Schleifer's (2006) study on gay AFAB transgender men, assuming a homosexual identification can help to relieve transgender men's gender

23 K1: 24.–38.

24 K3: 18.; K6: 22.

25 K5: 22.

26 K4: 38.–40.

27 K5, 12.

dysphoria related to breasts and vaginas as traditionally feminine body parts, even enabling them to incorporate these bodily aspects into sexual activity “in ways that reinforce their masculinity and heighten their sexual pleasure” (Schleifer 2006, 71). While precisely this kind of usage of sexual orientation did not emerge in my data, there are multiple instances in which a homosexual identification appears helpful in negotiating conflicted experiences of gender, such as allowing a more feminine male presentation in Perttu's description of their gender. Perttu also points out that they are still often interpreted as female by others, and that even though they prefer to be seen as ambiguously gendered, they are more comfortable with a male gendering than a female one.²⁸

Hence, a gay male social role can be seen to work for them in two ways: first, it allows for a more feminine spectrum of interests and expression than is accepted for straight men, and secondly it allows others to interpret Perttu's gender as “feminine male” instead of the otherwise likely “masculine female”. For Kaarna, gay male identification actually preceded their transgender identification, which suggests that it might occasionally be easier to grasp the cultural specificities of sexual orientation than our experiences of gender conflict. Gay identification also seems to have become important in the formation of Tapio's gender identification, as they told that they had experienced the gay male subculture as something easily identifiable with in the past, even though they are now strongly critical of it.²⁹

From another perspective, as we vary our gender presentation situationally in the present as well as in the past (see Damsholt 2012), modifying our gender presentation can also be helpful in negotiating sexual orientation and partner choices in some instances. Tuomo's situational presentation

28 K3: 2.

29 K1: 4.–8.; K6: 30.–37.

as a man – appearing “as a man out there in the world”, despite of their identification as “something like man-none-whatever” – can be seen to function in this sense in relation to their sexual relationships with (masculine) cisgender men.³⁰ As their gender presentation probably reads as male to most people,³¹ their potential partners are likely to be men looking for sex with men. Though not all men interested in sex with men identify as gay, and not all gay-identifying men exclude other-gender people as their desire-objects, it still seems likely to be easier and definitely simpler to articulate a male identification, especially as Tuomo is not looking for long-term relationships³² – after all, they need to be open about their non-normatively gendered body to their partners (which again demonstrates the agency of bodily matter in our gendered intra-actions), and explaining a non-binary gender identification on top of that might be excessive.

To summarize, as gender and sexual orientation can be seen as intra-actively entangled into each other, but not completely identical, changes in one are very likely to cause changes, or some amount of disorientation, in relation to the other. Transgender people are almost certain to experience sexual disorientation as a cause and/or an effect of their gender dysphoria, as well – or as a cause of the ways their bodies produce gender in their sexual intra-actions. However, this mutual productivity can also allow the use of sexual orientation to support transgender bodies, and vice versa: the experiences described suggest this potential is both consciously and unconsciously employed by transgender bodies in their daily lives.

According to Ahmed “[d]isorientation involves failed orientations” (Ahmed 2006, 157–160). From this perspective, non-heterosexual AFAB

30 K5: 4.–5., 18.–20. & 57.–60.

31 K5: 4. & 78.–80.

32 K5: 18.–20.

transgender histories can be seen as histories of failure: We have failed and will fail again in inhabiting the category of women, in passing as men and blending in with men. We fail in being comfortable with being seen as straight or as lesbian, desiring women,³³ in having sex with men, and in not having sex with men. While not all of us share all these experiences of failure, we all have failed in extending ourselves in space as ourselves in the gender we were assigned to at birth. Indeed, to paraphrase Jack Halberstam, failing is something transgender bodies do and have always done exceptionally well (Halberstam 2011, 3).

However, failure doesn’t always need to be seen as a disaster. As Halberstam further argues, as success requires spending a lot of energy in trying, “then maybe failure is easier in the long run and offers different rewards” (Halberstam 2011, 3). In becoming disorientated, in losing our way, in failing our orientation, we might find previously unperceived directions to turn to, that offer surprising new rewards. When assigned-at-birth gender and heterosexuality are presented as the only options, or at least the most prestigious ones, failing in living them might be just what is needed to become aware of what else is out there besides the straight lines of normativity – moments of disorientation are able to denaturalize orientation.

Conclusion

The dynamics of orientation, disorientation and reorientation of gender identification and sexual orientation play an important role in the embodied transgender lives of my informants. As gender and sexual orientation are intimately entangled into each other, and thus produce each other in various intra-active relationships, and as both emerge as important

33 K1: 12., 24. & 38.–39.

identity-objects in our society, those of us who are transgender can avoid the issues of sexual orientation no more than cisgender individuals, although we might find them more disorientating. The diversity of experiences that has emerged here is significant – if gender and sexuality operate in so many different ways in the lives of six young, white Finnish AFAB transgender people, how could it be possible to summarize in any simple or universal manner the experiences of all the different bodies and identifications that have been described as transgender?

Richardson uses the concept of patterned fluidity to conceptualize the relationship of gender and sexuality to each other as “not free floating”, but “governed through state and suprastate laws and regulations, as well as by local customs and practices” (Richardson 2007, 471). This is an important notion to my observations as well: though diverse and mobile, the intra-actions of gender and sexuality in the experiences of my informants have patterns, and are governed by a multiplicity of rules, assumptions and agencies. However, I want to avoid reading for a simple story of “good fluidity” against “bad regulations” here. As I have demonstrated here, it is often precisely the regulative or restrictive powers surrounding us that produce shifts and course changes in our gendered and sexual lives. Sometimes we might play this to our advantage, to blend in as gay men instead of having our gender questioned because of perceived femininity. In some situations we may be forced into a new category against our will: as Prosser points out in their *Second Skins*, not all transgender bodies aspire to fluidity, but “seek [...], quite simply, to *be*” (Prosser 1998, 32).

The experiences, mechanisms and potentialities of the transgender bodies I have observed here can't be taken as universal, and that was not my aim in the first place: I wanted to point out and consider diversity rather than similarity. However, I don't want to assume such diversity as universal to transgender bodies in all times and places, either. It is probable that this kind of diversity in experiences and practices is only made possible by

certain kinds of surroundings, and that other places and times produce differences quite different from what we see here. I think I have opened up some interesting directions here, though, to turn our attention toward in the future: I believe that further studies on the patterns and changes in gender identification and sexual orientation, and on their entangled intra-actions, along the timelines of transgender becomings, will be beneficial to transgender politics in particular and our understanding of gender and sexuality in general.

References

Interviews

Recorded one-on-one interviews. Original recordings and written transcripts in author's personal archives.

K1: Kaarna, 14.10.2013.

K2: Era, 16.10.2013.

K3: Perttu, 21.11.2013.

K4: Daniel, 22.11.2013.

K5: Tuomo, 22.11.2013.

K6: Tapio, 23.11.2013.

Literature

Ahmed, Sara 2006: *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham and London: Duke University Press.

Ahmed, Sara 2010: Creating Disturbance: Feminism, Happiness and Affective Differences. – Liljeström, Marianne & Paasonen, Susanna (eds.): *Working With Affect in Feminist Readings*, 32–44. London: Routledge

- Bailey, J. Michael** 2003: *The Man Who Would Be Queen: The Science of Gender-Bending and Transsexualism*. Washington, D.C.: Joseph Henry Press.
- Barad, Karen** 2003: Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28:3, 801–831.
- Barad, Karen** 2007: *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham and London: Duke University Press.
- Butler, Judith** 2006/1990: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Bremer, Signe** 2010: Mellan vita rum: Om väntan, vithet & maskulinitet I två berättelser om transsexuella patientskap. *Tidskrift för genusvetenskap*, 1–2, 91–112.
- Damsholt, Tine** 2012: How Towels Came to Matter – On Discursive-Material Reconfiguring of Gender in Academia. *Kvinder, Køn & Forskning*, 2012:1–2, 92–102.
- Grosz, Elizabeth** 1995: *Space, Time, and Perversion: Essays on the Politics of Bodies*. New York, NY: Routledge.
- Halberstam, Judith** 1998: *Female Masculinity*. Durham and London: Duke University Press.
- Hakberstam, Judith** 2011: *The Queer Art of Failure*. Durham and London: Duke University Press.
- Kinnunen, Taina** 2008: *Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset. [Beauty Carved in Flesh. The Embodied Meanings of Cosmetic Surgery.]* Helsinki: Gaudeamus.
- Kondelin, Sade** 2014: *Transforming Bodies, Wandering Desires. Intra-Actions of Gender and Sexuality in Non-Heterosexual Transgender Embodiment*. Pro Gradu [Master's] thesis. University of Turku, School of History, Culture and Arts Studies, Turku.
- Namaste, Viviane** 2009: Undoing Theory: The “Transgender Question” and the Epistemic Violence of Anglo-American Feminist Theory. *Hypatia*, 24:3, 11–32.
- Prosser, Jay** 1998: *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*. New York: Columbia University Press.
- Richardson, Diane** 2007: Patterned Fluidities: (Re)imagining the Relationship Between Gender and Sexuality. *Sociology*, 41:3, 457–474.
- Rosario, Vernon A. II** 1996: Trans (Homo) Sexuality? Double Inversion, Psychiatric Confusion, and Hetero-Hegemony. – Beemyn, Brett & Eliason, Mickey (eds.): *Queer Studies: A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*, 35–51. New York and London: New York University Press.
- Salamon, Gayle** 2010: *Assuming a Body: Transgender and Rhetorics of Materiality*. New York: Columbia University Press.
- Saresma, Tuija** 2010: Kokemuksen houkutus. [The Attraction of Experience.] – Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (eds.), *Käsikirja sukupuoleen*, 59–74. Tampere: Vastapaino.
- Schleifer, David** 2006: Make Me Feel Mighty Real: Gay Female-to-Male Transgenderists Negotiating Sex, Gender, and Sexuality. *Sexualities*, 9:1, 57–75.
- Stryker, Susan & Currah, Paisley** 2014: Introduction. *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 2014:1, 1–18.
- Valentine, David** 2007: *Imagining Transgender: An Ethnography of a Category*. Durham and London: Duke University Press.

MUISTOT JA AJALLISUUS

– Setan nuorten toiminta muutoksessa

Jukka Lehtonen

Nykyisten tapahtumien analyysi siten, että huomioi aiemmat kokemukset ja käsitykset menneestä, auttavat tarkentamaan ymmärrystä nykyisyydestä. Tällaiseen historiallistamiseen pyrin tutkimushankkeesani, joka koskee Setan nuorten toimintaa. Nuorten toimintaan sisältyy tutkimuksessani sekä nuorten omaa toimintaa että nuoriin kohdistuva toiminta, kuten koulutustoiminta. Vuonna 2013 käynnistynyt etnografinen tutkimukseni yhdistettynä kysely- ja muuhun aineistoon pyrkii selvittämään, millaista Setan nuorten toiminta on ja millaisia ymmärryksiä

Picture © The Finnish Labour Museum Werstas

sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja muista eronteista siinä rakennetaan.¹ Samalla tarkastelen ei-heteroseksuaalisten ja transnuorten kokemuksia ja käsityksiä elämästään ja valinnoistaan.

Katsauksessani keskityn Setan nuorten toiminnan muutoksen pohdintaan ja analysoin käsitteitä, joilla toimintaan osallistuneet nuoret kuvasivat seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan. Avaan myös metodologisia ratkaisuja, joiden kautta pyrin ottamaan huomioon menneen, jotta saisin paremman otteen nykyisyydestä. Samalla tarkastelen omaa menneisyyttäni Setassa ja tutkijana, omien

¹ Tutkimushankkeeni on osa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusyhteistyöhanketta ”Engaging South African and Finnish youth towards new traditions of non-violence, equality and social wellbeing” (johtaja professori Jeff Hearn, Hanken Svenska Handelshögskolan, 2013–2016, hanke 271546).

tutkimusteni kautta rakentuvaa kuvaa Setan nuorten toiminnan menneisyydestä ja nykyhetkestä sekä haastattelemieni ihmisten käsityksiä 1980-luvun tilanteesta. Autoetnografisella otteella pyrin paitsi saamaan ajallista ulottuvuutta tutkimuskohteeseeni, myös tulemaan tietoiseksi omista tutkimuksen tekoon vaikuttavista lähtökohdistani².

Aktivistina nuorten toiminnassa 1980-luvulla

Liityin SETA ry:n³ jäseneksi 20-vuotiaana. Innostuin jäsenyydestä, kun minulle jaettiin järjestön esite ClubCabaret -homodiskossa, joka järjestettiin Kaisaniemen ravintolassa Helsingissä. Aktivistina ensimmäinen tehtäväni oli kotimajoituksen järjestäminen muutamalle kymmenelle Kansainvälisen homojärjestön (IGA, nykyisin ILGA) kokoukseen osallistujalle Helsingissä vuonna 1984. Osallistuin saman vuoden kesänä Amsterdamissa kansainväliselle nuorten homojen ja lesbojen tapahtumaviikolle ”Friendship and Desire”⁴. Päätin perustaa Helsinkiin SETA ry:n nuorten ryhmän, joka käynnistyi syksyllä 1984. Luulin olevani ensi kertaa asialla, mutta

2 Lisää autoetnografisesta tutkimuksesta mm. Ellis & Bochner 2000; Chang 2008; Crawley 2012; myös Hearn 2013; Ng 2013. Kiitän tekstin muokkaukseen saamistani kommentteista Kaisa Ilmosta, Tuula Juvosta ja Riikka Taavettia.

3 SETA ry eli Seksuaalinen Tasavertaisuus ry oli vuonna 1974 perustettu valtakunnallinen ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta sijoittui ryhmätoiminnan osalta pääasiassa pääkaupunkiseudulle. Organisaatiomuutos tapahtui vuonna 1988, jolloin SETA ry:stä muodostettiin valtakunnallinen kattojärjestö, jonka jäsenjärjestöiksi paikalliset järjestöt liittyivät. Paikallisista järjestöistä monet olivat olleet mukana Psyke ry:n toiminnassa, joka käynnistyi vuonna 1969. Myöhemmin vuonna 1990 perustettiin Helsingin seudun Seta (HeSeta), joka järjesti paikallista toimintaa pääkaupunkiseudulla. Ks. tarkemmin teemasta Mustola 2007. Käytän tekstissä lyhennettä SETA ry kuvaamaan järjestöä ennen organisaatiomuutosta ja lyhennettä Seta sen jälkeen.

4 Tapahtumaviikon pohjalta perustettiin myöhemmin kansainvälinen nuorten järjestö IGLYO. Lisää tietoa ILGA:sta ja IGLYO:sta löytyy täältä: <http://ilga.org/> ja <http://www.iglyo.com/>.

kuulin muilta aktivisteilta myöhemmin, että SETA ry:ssä oli toiminut nuorten ryhmiä jo aiemmin 1980-luvun alkupuolella. Se, että oman toiminnan historiaa ei tunneta, on käsittääkseni varsin yleistä suomalaisessa lhbt-järjestökentässä yhä edelleen. Tämä johtunee pääosin siitä, ettei historiaa ole kuvattu, kirjoitettu ja kerrottu riittävästi. Harvoilla Setan jäsenjärjestöillä on omia historiikkeja tai hyvin ylläpidettyjä arkistoja. Niistä ei välttämättä tiedoteta uusille aktivistisukupolville. Toisaalta nuoria toimijoita ei aina kiinnosta aiempien aktiivien tekemiset, eivätkä tarinat menneestä säily itsestään tuleville sukupolville. Pyrin terästäämään muistojani selaamalla tallentamiani nuorten toimintaan liittyviä lehtileikkeitä ja tiedotteita. Menneisyyskuva itsestäni rakentuu tässä analyysissä pitkälti aktiivisen toimijan position kautta, mutta muistan kokeeni monia epävarmuuden ja ahdistuksen tunteita kuvaaminani vuosina. Silti päällimmäiseksi jää itseni hahmottaminen rohkeana kyseenalaistajana, jolle maailma näytti avoimemmalta kuin koskaan ennen tai sen jälkeen.

Toimin SETA ry:n nuorten ryhmän vetäjänä kaksi vuotta. SETA ry:n nuorten ryhmän mainoksessa kerrottiin sen olevan alle 26-vuotialle tarkoitettu toiminta- ja ihmissuhderyhmä ja ”vaihtoehto diskoilulle, kotona kyyhöttämislle sekä pelolle olla ja toimia omana itsenään”. Lopuksi kehoitettiin: ”Tule rakentamaan rakkauden ja tasa-arvon maailmaa sisällesi ja ympärillesi!”. Tapaamiset järjestimme pääosin SETA ry:n toimistossa, jonka kyltissä oli lambda-tunnuksia⁵ ja kirkon erityisnuorisotyön keskuksessa Snellussa, jotka molemmat sijaitsivat Toisella linjalla Kalliossa. Myöhemmin tapasimme Helsingin kaupungin nuorisotiloissa Hietaniemenkadulla

5 Lambda on kreikkalainen kirjain, jota käytti symbolinaan yhdysvaltalainen homojärjestö 1970-luvulla ja sitä markkinoitiin kansainväliseksi homoliikkeen tunnuksiksi, joka viesti syrjittyjen yhtenäisyyttä. Vielä yleisempänä symbolina homo- ja lesboyhteisölle oli vaaleanpunainen kolmio. Vaaleanpunaisen kolmion saivat natsi-Saksan keskitysleireillä homoseksuaaliset vangit. Myös nuorten ryhmän esitteessä varioitiin kolmiotunnusta.

ja kaupungilta saimme toisinaan tilat leiriviikonloppua tai saunailtoja varten. Ryhmässä lähinnä juttelimme, pelasimme pelejä, tuimme toisiamme ja rakensimme sitä kautta itsetuntoa. Toisinaan järjestimme teemailtoja, joiden aiheita olivat muun muassa ”alaikäisen homon ongelmat” ja aids. Tuolloin nuorten tiedonvaihdossa keskeisiä olivat tapaamiset, kirjeet sekä Setan toimistossa kopioidut lehdykät ja SETA-lehti. Ennen internetiä, sähköpostia ja kännyköitä ihmisille soitettiin kotiin, jossa todennäköisemmin vastasi nuoren vanhempi kuin tämä itse. Nuorten ryhmällä oli oma tiedote ja palsta SETA-lehdessä. Radio-ohjelma nuorista tehtiin Puskaradioon, joka oli vuodesta 1985 lähtien Radio Cityn oma homo- ja lesbo-ohjelma.

Saadakseni tukea ryhmänvetäjän taitoihin osallistuin valtakunnalliseen ryhmänvetäjien koulutukseen ja SETA ry:n puhelinpäivystäjien ryhmän työnohjauksellisiin kokouksiin Helsingissä. Olin omatoimisesti osallistunut Vantaan kaupungin nuorille ryhmänohjaajille suunnattuun koulutukseen, jossa varsin tunnettu psykologi kommentoi tauolla kuultuaan toiminnastani SETA ry:n nuorten ryhmässä: ”On se sääli, että niin nuoria on mukana”. Olin suivaantunut kommentista ja toin sen myös esiin. Sosiaali- ja terveystalveissa ja alan asiantuntijoilla oli tuolloin nykytilannetta vähemmän osaamista ja kunnollista tietoa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kysymyksistä.

Nuorten ryhmään osallistui omana aikanani useita kymmeniä nuoria miehiä ja naisia, harvemmin muunsukupuolisia (termi, joka tuolloin oli vieras). Transvestiitit, jotka olivat miehiä, ja ”transseksuaalit” (1980-luvulla korrektiksi koettu termi), jotka olivat naisia, tapasivat omassa ryhmässään. Heitä ei juuri ilmaantunut nuorten toimintaan. Transmiehistä ei ollut puhetta, vaikka SETA ry:n toiminnassa törmäsikin ”maskuliinisiin lesboihin”, joista osa eli myöhemmin miehinä. Nuorten ryhmässä oli mukana enemmän miehiä kuin naisia, ja naisista suuri osa kuvasi itseään ennemmin homo- kuin lesbo-sanalla.

Vuonna 1985 järjestimme yhdessä Vagabondin (nyk. Pirkanmaan Seta) nuorten ryhmän kanssa valtakunnallisen nuorten tapaamisen, jossa päätimme tehdä jatkossa yhteistyötä ja valitsimme vuoden teemaksi ”Koulu ja homous”. Tamperelaisessa *Kotikaupunki*-lehdessä oli nuorten tapaamisesta juttu, jossa todettiin, että siihen ”osallistui tamperelaisten lisäksi Helsingistä, Turusta, Jyväskylästä ja Oulusta 85 nuorta homoa, joista 32 lesboa” (Himberg 1985). Lehdessä Tampereen nuorten ja opiskelijoiden ryhmän vetäjä Kim Amberla kuvaa tilaisuuden merkitystä: ”Tavoitteena on aloittaa keskustelu homojen asemasta Suomessa ja tuoda esille nuori homo- tai biseksuaali sekä saada aikaan hedelmällinen yhteistyö Suomen eri homonuorten kanssa”. SETA ry:n ja Vagabondin nuorten ryhmäläiset osallistuivat vuonna 1986 Valkeakoskella Koivu ja tähti -rockfestareilla tiedon jakamiseen omalla kojullaan ja myivät muun muassa suukkoja. *Etelä-Saimaa*-lehden jutussa minun todetaan sanoneen, että ”nuoret suhtautuvat myönteisesti setalaisiin. Kaikkein uteliaimpia olivat 18–20-vuotiaat” (Sorjonen 1986). Jutussa myös aids-teema oli esillä ja tuon haastattelussa esiin ”Setan AIDSin inhimillistäjänä”: ”Järjestö kantaa vastuuta sairastuneiden psyykkisestä ja sosiaalisesta puolesta”. Samana vuonna SETA ry päätti perustaa Aids-tukikeskuksen (nyk. HIV-säätiö), jolloin SETA ry:n merkitys hiv-infektion ehkäisijänä väheni huomattavasti, kun aidsiin ja turvaseksiin liittyvät teemat siirtyivät siltä Aids-tukikeskuksen tehtäväksi.

Syksyllä 1986 Turussa järjestettiin valtakunnallinen nuorten ja opiskelevien homojen tapaaminen. Vaikka olin tuolloin muuttanut Turkuun opiskelemaan, en itse osallistunut tapaamisen organisoimiseen, vaan sen teki Turun homo-opiskelijoiden ryhmä. Helsingissäkin toimi OHO eli opiskelijahomot. Monissa kaupungeissa juuri nuoret ja opiskelijat olivat keskeisiä toimijoita lhbti-järjestöissä. Näin varsinkin Jyväskylässä, jossa toimi tuolloin Ryhmä 3-3-niminen järjestö (nyk. Jyväskylän Seta), ja Oulussa, jossa Pulssia (nyk. Oulun Seta) vetivät opiskelijat. Myös valtakunnallisissa

toiminnassa oli mukana nuoria, ja itsekin toimin eri järjestöjen hallituksissa⁶. Poliittiseen vaikuttamiseen SETA ry:n nuorten ryhmä aktivoitui varsin heikosti verrattuna Seta ry:n hallitukseen ja ehkä myös Vagabondin nuorten ryhmään, mutta muistan soittaneeni vanhempieni kotipuhelimella Kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aholle vaatien parempia oppikirjoja kouluihin. En saanut häntä kiinni, mutta hänen sihteerinsä sanoi välittävänsä viestini. Tämä liittyi valtakunnallisessa nuorten tapaamisessa vuonna 1985 valittuun kouluteemaan.

Ei-heteroseksuaaliset nuoret kertovat Setasta 1990-luvulla

Roolini muuttui vapaaehtoisaktivistista työntekijäksi, kun aloin työskennellä Setassa ja sen jäsenjärjestössä⁷. Työskentelin vuosina 1992–1995 Setan koulutussihteerinä. Samaan aikaan tein pro gradu -tutkielmani seksuaalivähemmistöistä koulussa (Lehtonen 1995). Vuonna 1996 haastattelin ei-heteroseksuaalisia nuoria koulun heteronormatiivisuutta käsittelevään väitöskirjatutkimukseeni (Lehtonen 2003), jolloin näkökulmani nuorten toimintaan muuttui aktivistista ja työntekijästä tutkijaksi.⁸ Haastatteluissa

6 Pääsin SETA ry:n hallituksen jäseneksi vuonna 1986 ja vuosina 1987–1988 toimin Turun Seudun Psyke ry:n (nyk. Turun seudun Seta) hallituksessa. Vuonna 1987 toimin vuonna 1983 perustetun SEPOKE (Seksuaalipoliittinen keskusliitto) -yhteistyöelimen puheenjohtajana. Sen puitteissa maan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjärjestöt suunnittelivat yhteistä tulevaisuutta ja työn pohjalta perustettiin vuonna 1988 valtakunnallinen Seta ja paikalliset järjestöt liittyivät Setan jäsenjärjestöiksi.

7 Turun seudun Setassa toimin projektisihteerinä vuoden 1989 syksyllä ja vuosina 1991–1992 työskentelin Setan valtakunnallisen päihdeprojektin sihteerinä.

8 Osallistuin assosioituneena jäsenenä laajaan kuuden tutkijan kouluetnografia-projektiin ja sen vetäjät professorit Tuula Gordon ja Elina Lahelma ohjasivat väitöskirjatutkimustani. Projektissa toteutimme myös muistelutyömenetelmää ja pohdimme omien käsitystemme ja kokemustemme merkityksiä tutkimusprosessissa. (ks. Gordon ym. 2000; 2006) Toimin Helsingin yliopistossa

30 nuoren kanssa keskustelimme koulun lisäksi myös muista teemoista.⁹ Haastatteluissa Seta ja sen nuorten toiminta olivat sivuteemoja, mutta keskustelin niistä useimpien nuorten kanssa. Haastateltavista vain noin puolet oli osallistunut aktiivisemmin Setan jäsenjärjestöjen nuorten toimintaan, joten kaikilla ei ollut siitä omakohtaista kokemusta. Eräs paikallisen Setan nuorten ryhmässä käynyt nuori nainen kuvasi osallistumistaan ryhmään ja sen toimintaa vuonna 1996 näin¹⁰:

Mä oon joskus tullu mun kavereitten kaa vaan käymään. Se oli kauheen semmonen, ettei se ollu mikään erikoinen juttu, vaan et mentiin käymään, jollain oli jotain asiaa ja mentiin käväisee tonne toimistoon. Oltiin täällä ja sit mä tulin joskus uudestaan ja näin. Ei sekään ollu mikään suuri askel, tai sillai et salaa livahtaa johonkin rappukäytävään, että nyt olen täällä, vaan mä liityin joskus vuos sitten Setaan, vajaa vuosi sitten. Nuorten ryhmässä mä oon ollu, ku just tää munikäinen lesbotyttö on ollu täällä paljon. Tulin sen kanssa ja täällä on semmosia, ketä mä oon muutenki tuntenu jostain. On vähän semmosta, että täällä on samoja ihmisiä. Ei tää oikeestaan oo ollu mikään Setan nuorten ryhmä, vaan meidän juttutuokio keskellä viikkoa.

akateemisena pätkätyöläisenä useissa tutkimustehtävissä vuosina 1996–2013 (ks. Juvonen & Hekanaho 2008).

9 Haastateltavista 16 oli naisia ja 14 miehiä ja he olivat eri puolilta maata. Mukana oli myös kolme transsukupuolista nuorta, jotka olivat myös ei-heteroseksuaalisia. Olin löytänyt haastateltavaksi nuoret osin Setan jäsenjärjestöjen nuorten ryhmistä, joihin minulla oli hyvät suhteet työni kautta. Osan löysin Setan sähköpostilistojen avulla, joiden kautta tuolloin tieto lesbo-, homo-, bi- ja transteemoista alkoi kulkea monille (mm. Setanet, sapfo- ja translista sekä Helsingin, Turun ja Tampereen paikallisjärjestöjen s-postilistat). Tarkemmin aineiston tuottamisesta ks. Lehtonen 2003, 258–272.

10 Olen muokannut aineistositaatteja tunnistamattomuuden ja luettavuuden lisäämiseksi. Tuon esiin haastateltavan tai vastaajan sukupuolen tai seksuaalisuuden, jos siitä on mielestäni erityistä merkitystä analyysin tai luettavuuden kannalta.

JL: Mitä te teette täällä?

Meillä on just semmonen ongelma, että mitä me tehtäis. Me vaan jutellaan täällä ihan yleisistä asioista. Ja kyllä me sen kanssa, joka sitä vetää virallisesti, me vähän ajateltiin, että mitä me nyt tehään, pitäiskö keksiä kaikkia aktiviteetteja. Mutta tultiin siihen tulokseen, että ehkä just semmosilla ihmisillä, jotka ei muuten oo missään kontakteissa toisten homojen ja lesbojen kanssa, niin niille se on vaan, että jutellaan, niinku ollaan vaan. Ihan normaalisti, eikä tartte kattoo jotain leffaa välttämättä tai tehdä jotain, mennä jonnekin tiettyyn paikkaan tai jotain tällaista, olla vaan.

Haastateltava nostaa puheessaan esiin sen, kuinka hankalaa tai helppoa voi mukaan tulo ryhmään olla, sekä sen, miten toiminnasta saisi kaikkia kiinnostavan. Kumpaakin teemaan liittyi haasteita, jotka tulivat esiin muissakin haastatteluissa. Omalla paikkakunnalla ei välttämättä ollut nuorten toimintaa, siitä ei ole löytänyt tietoa, tai sinne ei ole uskaltanut mennä. Nuoret kertoivat myös siitä, ettei aina ollut helppoa päästä mukaan ryhmään joko siksi, ettei kokenut joukkoa itselleen kiinnostavaksi, tai koska koki sen olevan sisäänpäin lämpiävä. Peruskouluikäiset nuoret saattoivat kokea yli 20-vuotiaiden ryhmän epäsopivaksi. Kaikki eivät halunneet osallistua erityisesti lesbo- ja homoryhmiin tai kuulua ”yhteisöön”. Osa kyseenalaisti koko yhteisön ajatuksen. Nuorten ryhmää saatettiin kuvata toisaalta upeaksi kohtaupaikaksi ja toisaalta ”aneemiseksi”: ”Nuorten ryhmässä tuli sellainen tunne, että siellä oli minä ja mun kaveri, joilla oli tylsää, ja siellä ei ketään muuta ollutkaan.” Osa kaipasi vaikuttamistoimintaa, mutta osa koki ryhmän olevan nimenomaan vertaisapuryhmä, josta sai tukea ja hyväksyntää.

Tietyllä tavalla se antaa hirveesti tukea kun saat ystäviä, antaa tukea ja turvaa ja se on se me-henki kans, et kun mä menin nuorten ryhmään ekan kerran, tuntu et ketään ei katota, eikä ketään aatella, et ”toi on

sellanen ja sellanen”, vaan kaikki on omii yksilöitä ja ne saa olla mitä ne ikinä haluukaan. Ja kukaan ei oo kysymysmerkkinä siitä, koska kaikki on niin sallittua. Se on tietty yleinen hyväksynnän tunne, joka antaa semmosta varmuutta. Saat olla ihan mitä ikinä haluat.

Oulussa oli 1990-luvun puolivälissä maan suurin nuorten ryhmä. Kysyessäni, miksei muilla paikkakunnilla toiminnassa ollut niin monia nuoria, siellä aktiivisesti toiminut ei-heteroseksuaalinen nuori kertoi syiksi tähän aktiivisen ryhmänohjaajan ja suuren työmäärän, joka ilmapiirin eteen oli tehty.

Se johtuu siitä, että niissä ei oo aktiivista vetäjää. Siis tää vaatii aivan hirveesti töitä, että ihminen tulee tänne ja niinko kotiutuu tänne, että tajuaa, että tää on hänen paikka. Vapautuu ja alkaa puhumaan kaikkee. Se vaatii ehkä tavallaan, onko se tavallaan itsekeskeisyyttä, mä haluun nähdä ihmisiä ja mä haluun tavallaan. Meillä on aivan mahtava pop-poo, siis aivan käsittämättömän upee mulle ja kaikille niille, että vois puhuu ja tavata muita.

Haastatteluissa korostui nuorten tarve keskustella asioistaan, tavata muita samankaltaisessa tilanteessa olevia, löytää ystäviä ja kenties myös seurustelu- ja seksiseuraa. Tämäkään ei ollut yksinomaan hienoksi koettua, vaan seksi- ja seurustelukumppanien etsinnässä nähtiin ongelmia, kuten nuoren naisen haastattelussa vuonna 1996 tuotiin esiin:

Ei Setaa oo perustettu sitä varten, että homot löytää sänkyseuraa. Mutta käytännössä monien motiivi on tulla Setaan mukaan, on nimenomaan se, että ne pitemmän päälle löytäis sitä sänkyseuraa, tai vaikkapa vain seurustelukumppanin. Kuitenkin se jollakin tavalla se seksuaalisuus korostuu siinä ikävästi, että sitten ei kauheen kauan jakseta toimia niitten ns. varsinaisten asioiden puolesta.

JL: Jos mä aattelen esim. nuoria, jotka ei ikänsä puolesta kapakoihin, niin mistäs löydät itselles tyttö- tai poikaystävän?

Setan tiistai-illoista! [naurua]

Kysellessäni Setan nuorten ryhmän toiminnasta monesti puhetta syntyi myös laajemmin Setan toiminnasta ja siihen osallistuvista aikuisista sekä laajemmin lesbo- ja homoyhteisöstä ja siihen liittyen baarielämästä, joka ei ollut aina ongelmatonta nuorten näkökulmasta. Osa nuorista osallistui nuorten ryhmien sijaan tai ohessa muuhun toimintaan ja kävi kapakoissa, vaikka osalle ne eivät ikärajojen puolesta olleet sallittuja. Eräs Itä-Suomessa ollut nuori mies kertoi käyneensä alaikäisenä kerran paikallisen Setan jäsenjärjestön huvitilaisuudessa: ”Mulla ei ollut rahaa jäädä, enkä mä varmaan olisi jäänyt muutenkaan, koska porukka oli melko vanhaa, ei oikein iskenyt.”

1990-luvulla alettiin aktiivisemmin hyödyntää paitsi sähköpostilistoja myös internetin kotisivuja tiedonvälityksessä. Internet tarjosi aivan uudenlaiset mahdollisuudet hankkia tietoa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, ja 1980-luvulla yleisten esitteiden merkitys väheni. Haastattelemani nuori mies kertoi löytäneensä tietoa Setasta internetistä:

En mä enää oo kauheen riippuvainen siitä, mut siellä piti käydä joka päivä kattomaan postit kerran päivässä. Sitten tää Seta-juttu tuli siitä, että kerran mä laitoin sellaseen hakukoneeseen kaikki suomalaiset kotisivut. Laitoin siihen sanan homous ja sitten sieltä tuli Setan kotisivut.

Nuoret puhuivat haastatteluissa vuonna 1996 varsinkin homoista, lesboista ja joskus biseksuaaleista, mutta myös perovoista kuvaten silloin koko lhbt-yhteisöä (ks. Kekki 2006)¹¹. Naiset puhuivat itsestään pääasiassa lesboina eivätkä enää homoina kuten 1980-luvulla. Toisaalta puhuttiin edelleen transseksuaaleista ja transvestiiteista, mutta myös transihmisistä toisin kuin aiemmin. Tuolloin oli perustettu Setan Transtukipiste ja se tarjosi tukea myös joillekin nuorille transihmisille. Nuori transmies kertoi kokemuksistaan trans- ja pervoyhteisössä:

Mä kuulun transyhteisöön ja ainakin Setan piireissä tiettyyn pervoyhteisöön, ja bi:kin, tosin biyhteisöä täällä ei oikein oo. Mä luulen, et transpiireistä löytyy enemmän biseksuaaliseksi ittensä tunnustavia kuin keskimäärin muista perovoista.

JL: Jos aattelet nuorten näkökulmasta yhteisöä, näätkö hyviä ja huonoja puolia, yhteisöön liittyvissä asioissa?

¹¹ Olen kirjoittanut ei-heteroseksuaalisten nuorten moninaisista seksuaalisuuden määrittelytavoista ja siitä, miten huokoisia ja muutokselle alttiita ne ovat. Nuoret itse näkivät identiteettikategoriat usein neuvoteltavissa olevina ja käyttötilanteeseen kiinnittyvinä (ks. Lehtonen 1997; 1998a; 1998b).

Jossain transyhteisössä se ei oo niin merkittävä tekijä, että transyhteisössä ikä, tai sanotaan se... ikä ei oo samalla lailla, sanotaan että transvestiiteistä suurin osa on vähintään keski-ikäisiä, hyvin harvoja nuoria on mukana. Transseksuaaleista on kanssa noista, jotka käy tuolla esimerkiksi Transtukupisteessä, on nuoria suht harvassa. Mikä se sun kysymys oli? Että onks sillä merkitystä? Niin, mä en kokenu silloin, kun mä kävin Setan nuorten ryhmässä, mä en mielestäni tarvinnu erikseen jotain transihmisten tai transseksuaalien nuorten ryhmää. Se että transseksuaaleilla varsinainen ikä ehkä mitataan sen mukaan, kuinka kauan on ollu hormonihoidossa, että tavallaan hyvinkin elämää kokenut ihminen on tietyllä lailla nuorempi, koska se on alottanu hormonihoidon myöhemmin. Ja sitte taas semmonen ihminen, niin nuori ku minäkin, mulla on kuitenkin ollu hormonihoido niin ja niin kauan, että mulla on kokemusta siitä enemmän. Mulla on kokemusta tässä murrosiässä elämisestä enemmän.

Hän haastoi puheessaan tavanomaisen ikäkäsityksen, jonka mukaan biologinen ikä olisi keskeinen ryhmittävä tekijä. Kaikilla ei-heteroseksuaalisillakaan nuorilla ei välttämättä ole tarvetta samastua lähinnä vain omanikäisiin, vaan merkittävämpää voi olla esimerkiksi se, milloin on alkanut kokea kuuluvansa lgbti-yhteisöön tai mistä yhteisön toimintamuodoista on kiinnostunut.

Sateenkaarinuorten tarinoita Setan nuorten toiminnasta 2000-luvulla

Työskennellessäni kasvatustieteen yliopistolehtorina Helsingin yliopistossa vuonna 2013 pääsin mukaan ideoimaan Setan uuteen nuorisoprojektiin liittyvää kyselytutkimusta. Seta ja Nuorisotutkimusverkosto toteuttivat tuolloin kyselytutkimuksen ”Hyvinvoiva sateenkaarinuori”, johon vastasi

suuri joukko ei-heteroseksuaalisia ja trans-nuoria.¹² Sain mahdollisuuden käyttää tutkimuksessani tätä kyselyaineistoa. Tutkimuksessani analysoin alle 30-vuotiaiden ei-heteroseksuaalisten (N=1374) ja transnuorten (N=487) vastauksia. Osa kysymyksistä oli merkityksellisiä myös Setan nuorten toiminnan tarkastelun kannalta.

Kyselyyn vastanneista nuorista vain osa oli aktiivisesti mukana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjärjestöjen toiminnassa. Enemmistö vastanneista nuorista ei ollut koskaan osallistunut Setan tai vastaavan tahon järjestämään toimintaan. Maaseudulla asuvista vain kuusi prosenttia kertoi osallistuneensa Setan toimintaan. Kaupungeissa osallistuminen oli yleisempää. Kaupunkilaisvastaajistakin vain alle viidesosa osallistui usein tai silloin tällöin Setan tai vastaavien tahojen toimintaan. Transnuorilla vastaukset olivat samansuuntaiset, mutta heistä useammat osallistuivat Setan toimintaan. Pääkaupunkiseudulla ja isoissa kaupungeissa asuvista yli puolet oli ainakin joskus osallistunut toimintaan, muualla asuvista transnuorista harvemmat. Kysely siis tavoitti hienosti myös Setan toimintaan osallistumattomia nuoria.

12 Tutkimushankkeen rahoitti Opetus- ja kulttuuriministeriön LANUKE-ohjelma. Tutkija Katarina Alanko laati kyselyn ensimmäisen raportin, joka julkaistiin marraskuussa 2013 (Alanko 2013; suomeksi 2014). Kyselyyn vastasi 2515 vastaajaa, joista 1619 oli 16–25 -vuotiaita. Kyselyyn saivat vastata kaiken ikäiset ja olisi mahdollista verrata aikuisten ja nuorten vastauksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjärjestöihin ja yhteisöihin liittyvistä kokemuksista. Tutkimushanke sai jatkorahoituksen ja tutkija Riikka Taavetti toteutti osallistaviin menetelmiin pohjautuvan tutkimusaineiston keruun, jossa hän organisoi kuusi nuorten tutkimusryhmää, jotka varsin itsenäisesti tuottivat aineistoa kirjahankkeeseen ja tutkimuksen käyttöön (Taavetti, tulossa). Lisäksi Taavetti osallistui Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun suunnitteluun. Tämän keruun puitteissa koottiin 132 kertomusta.

Avovastausten analyysin perusteella toistuivat osin samankaltaiset asiat kuin 1990-luvulla tehdyissä nuorten haastatteluissa. Tässä aineistossa monet toivat esiin sen, ettei omalla paikkakunnalla ollut Setan toimintaa. Jotkut eivät olleet osallistuneet muista syistä. Osalle koko Setan toiminta tuntui olevan vierasta:

En ole koskaan aiemmin kuullut, että tällaista toimintaa ja yhteisöjä edes on! Kunpa olisin kuullut näistä aiemmin niin en olisi joutunut elämään asian kanssa niin pitkään yksin.

Vastauksissa tuli monin tavoin esiin Setan nuorten toiminnan merkitys. Osa kertoi siitä merkittävänä viikoittaisena tapahtumana, jossa saattoi löytää ystäviä, tulla kohdatuksi oman itsensä ja saada vertaistukea. Vastauksissa tuli esiin, miten nuorten ryhmästä saatu tuki oli auttanut ryhmän ulkopuolisissa ihmissuhteissa. Siitä kerrottiin varsin usein asiana, joka oli auttanut etsiessä itseään, kaivatessaan tukea tai tiettyyn ikävaiheeseen liittyvänä asiana.

Seta ry:n nuorten ryhmä oli minulle tärkeä tullessani kaapista ulos. Se loi minulle viitekehyksen, jonka lisäksi minun oli helpompi puhua suuntautumisestani niin vanhemmilleni kuin kavereilleni, kun elämässäni oli jotakin konkreettista asiaan liittyvää (pystyin tuomaan asiaa esille kertomalla olleeni nuorten ryhmässä, tämä avasi useita keskusteluita). Vertaistuki on mielestäni tärkeää, mutta läheisen vertaistuen olen lopulta löytänyt muualta kuin Setan ryhmistä. Tapasin esimerkiksi nykyisen kumppanini nuorten ryhmässä.

Transnuorille Setan nuorten ryhmät esitettiin vastauksissa myös hyödyllisinä paikkoina muttei niin usein kuin ei-heteroseksuaalisten nuorten kohdalla. He puhuivat Transtukupisteestä tai transryhmistä vertaistuen paikkoina: ”Setan toiminta Transtukupisteellä on ollut aivan loistavaa! Vertaistuki on ollut elämäni valopiste puoli vuotta.”

Transnuoret kritisoivat vastauksissa Setan nuorten ryhmiä transihmisten unohtamisesta tai siitä, ettei transihmisiä kiinnostavaa toimintaa tai viitekehystä niissä tarjottu. Toisaalta osa toi esiin, että sateenkaarinuorten ryhmät olivat paremman puutteessa toimivia ja niissäkin sai jonkinlaista hyväksyntää ja tukea.

Pienen paikkakunnan HLBT-ryhmä oli täynnä lähinnä parinmuodostuksesta kiinnostuneita homoja, ei juuri transihmisiä, joten en saanut sieltä sellaisia kohtaamisia tai ymmärrystä, kuin olisi halunnut. Kuitenkin aitoa hyväksyntää.

Kaikki ei-heteroseksuaaliset cis-sukupuolisetkaan¹³ nuoret eivät kokeneet ryhmätoimintaa aivan onnistuneeksi. Erityisen usein ei-heteroseksuaalisten naisten vastauksissa nousi esiin se, ettei biseksuaalisia, heteroa muistuttavia, ”liian” feminiinisiä naisia tai miehen kanssa seurustelevia naisia katsottu hyvällä. Tällaista suhtautumista saatettiin myös ennalta pelätä.

Toisinaan koen vähättelyä, sillä seurustelen tällä hetkellä yhden miehen kanssa. Panseksuaalisuuteni ja polyamorisuuteni¹⁴ eivät kuitenkaan katoa mihinkään, vaikka kumppaninani onkin heteromies eikä muita kumppaneita ole kohdalle nyt osunut.

Ei-heteroseksuaalisten miesten vastauksissa ei tullut erityisesti esiin sukupuoliyhteyteen liittyvät kysymykset, mutta kaikki eivät kokeneet naisvoittoista ryhmää itselleen kovin toimivaksi.

13 Cis-sukupuolisuudella viitataan sukupuoli- ja -normien mukaiseen toimintaan (sukupuolikokemus vastaa syntymähetkellä määriteltyä sukupuolta; vastakohtana transsukupuolisuus).

14 Polyamoriolla viitataan monisuhteisuuteen (vastakohtana yksiavioisuus tai -suhteisuus), panseksuaalisuudella seksuaalisuuteen ilman sukupuolirajoja (vastakohtana hetero- tai homoseksuaalisuus).

Joskus nuorempana kävin Setan nuorten illoissa, mutta toisia homoja siellä ei ollut kuin ehkä yksi. Käyminen jäi pariin kertaan, koska ymmärrettävästi lesboseura ei ollut sitä, mitä olin toivonut löytäväni.

Samoin kuin 1990-luvulla, nytkään nuorten ryhmän varsinainen toiminta ei tunnu kaikista kiinnostavalta: toiset haluavat vapaata jutustelua, toiset aktiivisempaa vertaistukea ja keskustelua eri aiheista ja jotkut poliittisesti aktiivisempaa toimintaa.

Kävin Setan alaisen HLBT-yhteisön tapaamisissa muutaman kerran, mutta en pitänyt niistä. Minusta tuntui turhautavalta, että tilaisuuksissa keskusteltiin ”niitä näitä”, enkä saanut avattua ainuttakaan asiaa, jotka minua olisi oikeasti askarruttanut koskien toisten kokemuksia esimerkiksi ulostulosta tai kuinka suojata itseään esimerkiksi sukulaisten aiheuttamalta mielipahalta. Voin keskustella elokuvista tai lemmikeistä ihan kenen tahansa kanssa, mutta heteroystäviltä ei heru ulostulokokemuksia vaikka seisoin päälläni. Lopulta jätin menemättä yhteisön toimintaan, sillä en tarvitse uutta ihmisverkkoa, vaan vertaistukea.

Eräät vastaajat kritisoivat yleisemmällä tasolla Setan toimintaa, jonka näkivät liian ”nöyristelevänä” tai muuten oman arvomaailman kannalta sopimattomana: *”Kauheen homonormatiivista,¹⁵ konservatiivista ja keski-luokkaista meininkiä, en koe omakseni.”*

1990-lukua selvästi useammin ja itsestään selvemmin nuoret kertoivat vastauksissaan internetistä, sosiaalisesta mediasta ja sen roolista nuorten elämässä ja nuorten toiminnan löytämisen kannalta. Setan nuorilla onkin omia kotisivuja, facebook-sivustoja ja netistä löytyy entistä useammin tietoa ja mahdollisuuksia löytää kumppaneita. Maaseudulla asuvat vastaajat

¹⁵ Homonormatiivisuudella viitataan lgbti-ihmisten tai -aktivistien haluun sopeutua yhteiskunnallisiin normeihin.

viettivät aikaa internetissä usein kaupunkilaisia ja varsinkin pääkaupunki-seutulaisia nuoria tyypillisemmin.

Sain tukea ja ystäviä internetistä vähän aikaa siellä pyörineen sateenkaarinuorten foorumin kautta varhaisteininä. Tätä kautta löysin myös poikaystäväni, jonka kanssa aloin seurustella viisi vuotta tutustumisen jälkeen.

Kuten kyselyn vastauksista tulee esiin edellä nuoret käyttivät sanoja, joita ei 1990-luvulla käytetty. Puhe cis-sukupuolisuudesta, polyamoriasta, panseksuaalisuudesta ja hetero- sekä homonormatiivisuudesta on alkanut esiintyä viime vuosina nuorten keskuudessa. Samoin queer-teemat, sateenkaari, hlbt- tai lgbt-lyhenteet ja Pride esiintyivät termeinä, jotka toistuivat nuorten vastauksissa.

Etnografisia huomioita Setan nuorten toiminnasta 2010-luvulla

Seurasin osana etnografista tutkimushankettani Tikkurilan lukiossa järjestettyä Setan koulutustilaisuutta. Huolimatta siitä, että vuonna 2013 kirjaamissani tutkimusmuistiinpanoissa kuvaamani muistot¹⁶ sisältävät lievää ahdistuneisuutta, muistan lukiovuodet melko myönteisinä, vaikka salasin seksuaalisuuteni enkä voinut rakentaa rakkaussuhteita itsenäni ja turvallisesti.

Jännää Tikkurilan lukiossa oli se, että opiskelin siellä itse reilu 30 vuotta sitten: kirjoitin sieltä vuonna 1983. Tosin rakennus oli eri, vanha seisoo

¹⁶ Suomalais-etelä-afrikkalaisessa tutkimusyhteistyöhankkeessa olemme toteuttaneet muistelutyötä Frigga Haugin menetelmiä osin hyödyntäen (ks. esim. Haug 2014) ja muistelleet muun muassa sitä, miksi aloimme tutkia nuoria ja miten näimme aikuisuuden nuoruudesta käsin. Muistelutyön haasteista lisää ks. esim. Jansson ym. 2008; Widerberg 2011.

uuden ison rakennuksen vieressä. Jotenkin orvon näköisenä. Menin paikallisjunalla Hesasta Hiekkaharjuun, josta kävelin lukioon, osin samaa reittiä kuin kouluajanani. Junassa palautui jonkin asteisena ahdistus: tuntui että Vantaalle palasi nuorena Hesasta jotenkin turhautuneena, kun Hesa oli niin paljon kiinnostavampi kuin Hiekkaharju/Tikkurila. Tosin nykyisin junassa näkee maahanmuuttajataustaisia ja -näköisiä paljon 80-lukua useammin ja enemmän, joten siten junamatka tuntui melko kirjavalta ja erilaiselta ja samalla mukavammalta kuin aiemmin.

Koulutustilaisuudessa puhunut Setan puheenjohtaja kysyi 400 hengen lukiolaisjoukolta, ketkä kannattavat tasa-arvoista avioliittolakia. Sukupuoleen katsomatta lähes kaikki nostivat kätensä. Minulle revanssin tunnetta vahvisti myös se, että tilaisuutta organisoimassa ollut opettaja kertoi osallistuneensa johonkin opettajille suuntaamaani koulutukseen ja lukeneensa väitöskirjani. Asiat tuntuivat menevän eteenpäin 1980-luvun alun kokemusten näkökulmasta tarkasteltaessa.

Osallistuin vuonna 2013 myös Setan vapaaehtoiskouluttajille suunnattuun koulutukseen. Siellä ollessani muistelin samalla omaa työtäni koulutussihteerinä ja kouluttajana. Nyt nuoret ovat aiheena voimakkaammin Setan toiminnan keskiössä kuin aiempina vuosikymmeninä: valtakunnallisella Setalla on nuorisosioiden koordinaattori ja kaksi nuoriin keskittyvää yhteistyöhanketta¹⁷. Toisaalta 1980-luvulla nuoret olivat aktiivisesti johtamassa toimintaa järjestöissä. Nykyisin Setalla on erillinen nuorisotoimikunta, joka edistää nuorisonäkökulmaa aikuisten johtaman Setan toiminnassa.

Nuorten toimintaa seurailin muun muassa Pride-viikon tapahtumissa ja nuorten leirillä. Ainakin se oli erilaista, että nykyisin sateenkaarilippuja on monessa paikassa, kun 1980-luvulla niiden merkitys lgbti-yhteisön

symbolina¹⁸ taisi olla tiedossa lähinnä Yhdysvalloissa. Nuorten leirillä lippu oli vedetty salkoon ja mökin seinällä roikkui toinen. Myös Helsingin nuorisosiointiloissa Hapessa sateenkaariliput heiluivat ovelta. Nuorten tapahtumien seuraaminen ei tutkijana ollut aina helppoa ja pohdin, tuntuisiko jostain uudesta nuorten toimintaan osallistuvasta nuoresta samalta. En kuitenkaan kokenut vastaavaa tunnetta itse nuorena, kun olin joukon vetäjä, aktivistinuori, joka pyrki tekemään ryhmään tulon muille helpoksi.

Yksi melko pian huomioni saanut asia osallistuvaa havainnointia aloittaessani oli se, että monet nuoret eivät juurikaan puhuneet omasta seksuaalisuudestaan tai sukupuolestaan tai käyttäneet termejä ”lesbo, homo, bi, trans”. Nuorten leiriltä tehdyissä muistiinpanoissa kirjoitan:

Aamulla mietin sitä, että jotenkin määrittely (seksuaalisuuden /sukupuolen) kysymyksiä kierrettiin kuin kissa kuumaa puuroa. Kukaan ei nimennyt itseään oikein millään sanoilla, eikä ainakaan lesboksi, homoksi tai biiksi. [Eräs] nuori tyttö piirsi [toisen tytön kuvaa] ja sanoi, että tästä tukasta tuli aika gay. Se oli muistaakseni lähinnä, mitä määrittely/termijutuista puhuttiin. Tämä tuntuu hämmäntävältä.

Toisaalta termeihin liittyen kiinnostavaa oli se, että monet nuoret naiset nimesivät itsensä homoiksi. Näin tapahtuu myös oululaisten nuorten tekemässä videossa ”Moninaisuus on meissä!”, jota käytetään Setan koulutustoiminnassa. Lesbo näyttää osin kadonneen terminologiasta ja samalla ehkä myös sukupuoli jää vähemmällä maininnalle. Varmaan osin tarkoitus on haastaa kaksijakoista ahdistavaa sukupuolta, mutta toisaalta tällöin myös sukupuoleen liittyvät hierarkkiset asetelmat voivat jäädä vähemmällä tarkastelulle ja synnyttää uusia ongelmia. Itse havainnoin sitä, että toiminnassa ovat aktiivisimpia nuoret naiset ja transpojat tai -miehet. ”Cis-pojat”

17 Hyvinvoiva sateenkaarinuori-tutkimushankkeen lisäksi toimi vuosina 2013–2014 Setan ja opiskelijajärjestöjen yhteistyöhankkeena Normit nurin -projekti.

18 Ks. esim. suomalainen kuvaus sateenkaarilipun merkityksestä: <http://ranne.liike.net/teema/sateenkaarilippu?aid=1106>.

ovat vähemmistössä, vaikkakin kuten eräässä työntekijähaastattelussa tuli esiin, aika usein edelleen johtavissa tehtävissä. Keväällä käynnistyi erillinen pelkästään pojille suunnattu ryhmä. Myös muunsukupuolisilla ja transnuorilla on oma ryhmänsä, vaikka muuten paikallisten järjestöjen nuorten ryhmissä on mukana nuoria monenlaisin sukupuolikokemuksin.

Nykykäsitykset 1980-luvun nuorten toiminnasta

Tänä ja viime vuonna tekemissäni nuorten pari- ja ryhmähaastatteluisa ja työntekijöiden haastatteluissa kysyin, millaisia käsityksiä haastateltavilla oli 1980-luvun nuorten toiminnasta.¹⁹ Pyysin siis aktiivisesti tutkimukseeni osallistuvia osallistumaan menneisyyden pohtimiseen. Tutkimustani aloittaessa olin muistellut menneisyyttäni nuorten ryhmän vetäjänä 1980-luvulla saadakseni etäisyyttä nykyhetken nuorten toiminnan havainnointiin ja toisaalta tullakseni tietoisiksi omista lähtökohdistani. Halusin koota muiden käsityksiä menneestä rakentaakseni siitä moniulotteisempaa kuvaa. Kun sain nuorten leirille osallistuneilta nuorilta mielestäni kiinnostavia näkemyksiä 1980-luvusta, päätin koota niitä muiltakin haastateltavilta.

Setan Transtukupisteen nuorten ryhmään osallistuneiden kahden nuoren haastattelussa ei uskallettu esittää vahvoja mielipiteitä siitä, millainen nuorten toiminnan tila oli 1980-luvulla. Transteemojen arveltiin olleen näkymättömämpiä ennen verrattuna nykyhetken. Nuoret esittivät käsityksiään 1980-luvusta yleisestikin kovin varovaisesti. Useimmat työntekijähaastateltavistakin olivat 1980-luvulla nuoria tai eivät olleet vielä syntyneet silloin. Tähän myös vedottiin, kun tuotiin esiin vaikeus arvioida

¹⁹ Olen tehnyt 12 Setan ja sen yhteistyötahojen työntekijöiden haastattelua ja kaksi nuorten pari- tai ryhmähaastattelua, joissa lähes kaikissa olen käsitellyt haastateltavien käsityksiä 1980-luvun tilanteesta. Lisäksi pyysin nuorten leirin osallistujia vastaamaan lyhyeen kyselyyn ennen ryhmähaastattelua ja siinä nuorilla oli mahdollisuus kertoa käsityksistään 1980-luvun toiminnasta..

menneisyyden tilannetta. Kukaan ei esiintynyt ”totuudenkertojana” tuosta ajankohdasta. Vastauksissa enemminkin arveltiin, miten asiat olisivat voineet olla. Nuorten leirin ryhmähaastatteluun liittyneessä etukäteiskyselyssä esitettiin kommentti 1980-luvun Setan nuorten toiminnasta: ”*Todennäköisesti toiminta on nykyään paljon laajempaa.*” Kommenteissa ja haastateltavien puheessa korostui muutos: se, että asiat olivat nykyisin jotenkin paremmin kuin aiemmin.

Usein haastateltavat alkoivat puhua kysymyksen yhteydessä siitä, millaista Setan nuorten toiminta tai sen reunaehdot ovat nykyään. Kysyessäni 1980-luvun tilanteesta, siihen saatettiin viitata, mutta tyyppillisesti peilaten sitä nykyhetken. Huomio vahvasti tunnettani siitä, että oli ollut mielekäs kysellä käsityksistä menneestä, sillä sen avulla sain tietoa siitä, miten tutkimukseen osallistujat ymmärsivät nykyisyyden. Ilman keskustelua aiheesta haastatteluissa ei olisi pohdittu ajallisuuden näkökulmasta, mikä on tyyppillistä nimenomaan Setan nuorten toiminnan nykytilanteessa ja tässä historiallisessa hetkessä. Sama koskee tietysti omia muistoja ja käsityksiäni menneestä. Ne rakentuvat nykyhetkestä käsin ja siten kertovat menneen lisäksi myös nykyisyydestä. En tavoitellut muistojeni enkä haastateltavien 1980-lukukäsitysten keruulla totuutta 1980-luvusta. En arvioinut, kuinka oikeita tai väriä käsityksemme ja muistomme ovat. Tutkimuksessani olen kiinnostunut nykyhetkestä, jota ymmärtää paremmin, kun pohtii sitä suhteessa menneeseen.

Internetin hyödyntäminen tiedonjaossa ja ihmissuhteiden rakentamisessa nousivat esiin asioina, joita ei 1980-luvulla ollut, minkä itsekkin toin esiin omien muistojeni analyysissä. Mennyt aika näyttäytyi muutenkin hankalampana eli aikana, jolloin oli paitsi vaikea löytää tietoa, myös vertaistukea ja tapaamispaikkoja. Painopisteen nähtiin olevan siirtymisessä poliittisempaan vaikuttamistyöhön nuorten toiminnassa, vaikka vertaistukimuotoa pidettiin arvossa edelleen. Internetin ja sosiaalisen median suuri merkitys

tuli esiin myös nuorten omissa kyselyvastauksissa. Toisaalta niissä tuotiin esiin myös tarve vertaistukeen ja keskusteluapuun mieltä painavissa asioissa ja oman seksuaalisuuden ja sukupuolen hahmottamisessa. Toisaalta haastattelukeskustelussa tuotiin esiin, että asiat eivät ole loppujen lopuksi muuttuneet niinkään paljon kuin ensimiettimisellä vaikuttaa. Saman tunnistin itse kun ajattelin nuorten ryhmien toiminnan jännitteitä ja sitä, mikä niiden tehtäväksi on nähty. Turvallisen tilan tarjoaminen vapaaseen seurusteluun, vertaistuki ja poliittinen vaikuttaminen ovat olleet nuorten ryhmän tehtäviä, ja niiden painotuksista on jatkuvasti esitetty erilaisia toiveita ja näkemyksiä.

Nuorten leirillä tekemässäni ryhmähaastattelussa nykytilanteen peilaus 1980-lukuun herätti keskustelua muun muassa nuorten ryhmien sukupuolijaoista. Sukupuolijakaantuneisuus ei noussut erityisen merkitykselliseksi teemaksi, minkä olin tunnistanut myös havainnoidessani Setan nuorten tapahtumia.

Nuori: No tuntuu, et on noin yhtä paljon, mut sit kun alkaa miettii, niin ehkä niinku, ehkä silleen kuitenkin tyttöjä on hieman enemmän ollut silleen kuitenkin, et ei se silti näy mitenkään siinä meidän ryhmässä mitenkään, et ois toista sukupuolta tai mitään sukupuolta enemmän.

JL: Silloin 80-luvulla, kun mä vedin sitä nuortenryhmää, niin silloin poikia oli selvästi enemmän, että silloin me kyl mietittiinkin sitä, et miten se sitten, et onks se niistä muutamasta työstä kivaa sitten, et jotenkin puhuttiinkin joskus siitä, että, että voiko jotenkin keskusteluissa tai jotenkin muuten miettii, et mitä vois tehdä silleen, et kaikki ois, niinku tuntis itensä tervetulleeksi, et siinä oli sellanen keskustelu, kun juteltiin että. Mut että ehkä se on sit vähän kiinni, et minkälaiseks se muotoutuu se koko.

Nuori: Mut en mä itse ainakaan huomioi silleen, et onks siel poikia vai tyttöjä enemmän silleen, et tuntuu, et niitä on ehkä yhtä paljon.

Työntekijöiden haastatteluissa aids-teema nousi 1980-lukuun liittyvänä esiin, muttei suinkaan automaattisesti ja kaikkien puheessa. Mennyt aika saatettiin nähdä nykyistä ummehtuneempana, tylsempänä tai seksikeskeisempänä. Vastauksissa nousivat esiin myös pohdinnat nuorten identiteeteistä ja moninaisuudesta laajemmin. Minulle syntyi kuva, jossa 1980-luvulla nuorilla olisi nähty olevan jotenkin selkeärajaisempia identiteettejä ja kansa mielletty nykyistä homogeenisemmaksi. Työntekijähaastatteluissa oli esillä normikriittisyys, rasismi ja moninaisuuden tuomat haasteet eri tavoin. Ne liitettiin erityisesti nykytilanteeseen. Myös maailman pientyminen ja globalisoituminen tuli puheessa esiin nykyisyyteen liittyvinä. Vaikka nuorilla saatettiin nähdä nykyään ja aiemmin olevan samankaltaisia ongelmia, niihin ajateltiin olevan erilaisia reagointimahdollisuuksia. Vaikka käsitysten keruussa 1980-luvun Setan nuorten toiminnasta nykyhetki näytti rakentuvan aiempaa paremmaksi, se näytti myös entistä monimutkaisemmalta tai ainakin moninaisemmalta.

Aika, muutos ja historiallisuus tutkimuksessa

Setan nuorten toimintaa on ollut olemassa yli 30 vuotta, mutta osin autoetnografisessa analyysissäni tarkastelin sitä viimeisen 30 vuoden perspektiivistä. Uudessa tutkimushankkeessani Setan nuorten toiminnasta ajallisuuden ulottuvuus auttaa näkemään nykyhetken osana jatkuvaa prosessia, muutosta ja jatkuvuutta. Muutoksen tarkastelussa nostin esiin joitain aspekteja kuten nuorten ryhmän toiminnan muodot, tehtävät ja merkitys, tiedon hankinta ja saaminen nuorten toiminnasta sekä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvä käsitteistö ja moninaisuus. Nuorten ryhmien toiminnassa näkyy jatkuvuutta toiminnan tarpeen, sisältöjen ja merkityksen suhteen. Nuorten ryhmiä toimii aiempaa useammalla paikakakunnalla ja ne ovat useammin saavutettavissa, vaikka huima enemmistö ei-heteroseksuaalisista ja transnuorista ei edelleenkään osallistu niihin.

Aiemmin mukana oli enemmän homo- ja bipoikia suhteessa muihin ryhmiin, kun nykyisin toiminnassa ovat aktiivisia ei-heteroseksuaaliset nuoret naiset ja etenkin transmaskuliiniset nuoret. Tiedonsaanti ryhmistä, Setan toiminnasta laajemmin ja ylipäänsä muista ei-heteroseksuaalisista ja transnuorista sekä niihin liittyvistä teemoista on lisääntynyt huimasti internetin ja sosiaalisen median ansiosta.

Yhteiskunnan ja kulttuurin muutokset heijastuvat myös nuorten ryhmän toimintaan ja nuorten elämään: aids-kriisi, monikulttuuristuminen, globalisaatio, lhbt-yhteisötoiminnan kaupallistuminen, lhbt-teemojen medianäkyvyys ja rasismi ovat esimerkkejä teemoista, joihin aineistoissa viitattiin. Nuorten käyttämät käsitteet itsestään ja toisistaan ovat jatkuvassa muutoksessa. Transtermien kuten muidenkin sukupuoliä koskevien termien kirjo on lisääntynyt, eikä enää lähes ainoina vaihtoehtoina ole transvestiitti ja transseksuaali. Nuoret naiset puhuivat 1980-luvulla itsestään usein homoina, kuten myös nykyisin. Sen sijaan 1990-luvulla lesbo-sana oli voimallisemmin esillä.

Mitä iloa nykyhetken historiallistamisesta ja ajallisesta tarkastelusta sitten on tutkimuksessani? Ainakaan en ota sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä käsitteitä lopullisina ja ehdottomasti oikeina, koska tiedän, että osa nykyisin käytetyistä termeistä näyttäytyy pian vanhanaikaisina ja epäonnistuneina. Pystyn siis tutkailemaan nykyhetken tilannetta problematisoiden ja nähden sen muuttuvana. Koitan tarkastella nykyhetkeä ilman sen arvottamista paremmaksi kuin mennyttä aikaa ja tunnistan jatkuvuuksia edeltävään tilanteeseen ehkä enemmän kuin ilman ajallista tarkastelua. Kulttuurillemme tyypillinen kehitysusko saa meidät helposti uskomaan nykyhetken tai tulevaisuuden paremmuuteen. Esimerkkinä tästä voi olla se, että vaikka pidänkin hienona Setan nuorisotoimikunnan työtä ja nuorisoihaisia projekteja, niiden olemassaolo kertoo myös siitä, että nuorisoteemat ja kenties osin myös nuoret on nykyisin eriytetty po-

liittisestä toiminnasta. Sen sijaan 1980-luvulla nuoret usein johtivat yleistä toimintaa tai olivat perustamassa sitä. Nykytilannetta selittänee järjestötoiminnan muutokset, kuten järjestötoiminnan professionalisoituminen, sosiaalityösuuntautuminen ja projektitapaistuminen, jotka kaikki liittyvät osittain järjestön rahoitusratkaisuihin.

Ajallinen analyysi ja omien muistojen keräily sekä aiempien tutkimusaineistojen hyödyntäminen auttavat minua pääsemään kosketuksiin omiin lähtökohtiini tutkijana ja nykyisen tutkimushankkeen konkreettisten toimien ja valintojen tekijänä. Uskon siitä olevan hyötyä myös niille Setan nuorten toimintaan osallistuville, jotka pohtivat, miten asiat olivat aiemmin. Oman toiminnan historian unohtamisen kehä voidaan ainakin pieneltä osin rikkoa. Tutkimuksessani saan muistelutyöllä yhtäältä mahdollisuuden lähentyä tutkimuskohteeseeni ja toisaalta saan analyttistä etäisyyttä nykyiseen Setan nuorten toimintaan. Pystyn entistä paremmin samastumaan moniin ongelmallisiin tai kompromisseja vaativiin tilanteisiin sekä monenlaisiin tuntemuksiin Setan nuorten toimintaa analysoidesani. Toisaalta tulen tietoisiksi omien kokemusteni vaikutuksista työhöni ja katsantokantoihini, jotka vaikuttavat kaikkeen – halusin tai en.

Kirjallisuus

- Alanko**, Katarina 2013: *Hur mår HBTIQ-unga i Finland?* Helsingfors: Ungdomsforskningsnätverket och Seta.
- Alanko**, Katarina 2014: *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Seta.
- Chang**, H. 2008: *Autoethnography as Method*. Walnut Creek: Left Coast.
- Crawley**, Sara L. 2012: Autoethnography as Feminist Self-interview. – Holstein, James, Gubrium, Jaber & McKinney, Karyn & Marvasti, Amir (eds.) *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft*. Los Angeles: Sage, 143–160.

- Ellis**, Carolyn & Bochner, Arthur 2000: Autoethnography, personal narrative, reflexivity: Researcher as subject. – Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (eds.) *The handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage publications, 733–768.
- Gordon**, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja 2000: Koulun arkea tutkimassa – kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta, *Naistutkimus* 20:1, 17–32.
- Gordon**, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja 2006: Collective ethnography, joint experiences and individual pathways. *Nordisk Pedagogik* 26:1, 3–15.
- Haug**, Frigga 2014: *Memory-work as Method of Social Science Research: A Detailed Rendering of Memory-Work Method*. (<http://www.friggahaug.inkrit.de/> tai <http://www.friggahaug.inkrit.de/documents/memorywork-researchguide17.pdf>, heinäkuu 2014)
- Hearn**, Jeff 2013: On men, organizations and intersectionality. Personal, working, political and theoretical relations (or how organisation studies met profeminism). *Equality, Diversity and Inclusion* 33:5, 414–428.
- Himberg**, Markku 1985: Homonuoret tiivistävät yhteistyötään. *Kotikaupunki* 17.11.1985.
- Jansson**, Maria, Wendt, Maria & Åse, Cecilia 2008: Memory Work Reconsidered. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 16:4, 228–240.
- Juvonen**, Tuula & Hekanaho, Pia Livia 2008: Leaving a Glorious Future Behind? Queer in the Finnish Academia. *Trikster: Nordic Queer Journal*. (URL: <http://trikster.net/2/juvonenhekanaho/1.html>. Syyskuu 2014).
- Kekki**, Lasse 2006: Pervolapsen häpeä ja toivo. – Kinnunen, Taina & Puuronen, Anne (toim.) *Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Helsinki: Gaudeamus, 127–143.
- Lehtonen**, Jukka 1995: *Seksuaalivähemmistöt koulussa*. Seta-julkaisut 6. Helsinki: SETA ry.
- Lehtonen**, Jukka 2003: *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmina heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen**, Jukka 1997: Seksuaalisuuden tasot ja monimuotoisuus. – Jukka Lehtonen & Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.) *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Helsinki: Edita, 18–30.
- Lehtonen**, Jukka 1998a: Young People's Definitions of Their Non-Heterosexuality. – Helve, Helena (toim.) *Unification and Marginalisation of Young People*. Youth Research 2000 Programme. Helsinki: The Finnish Youth Research Society, 185–192.
- Lehtonen**, Jukka 1998b: Nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet ja homoidentiteetin mallit. *Psykologia* 33:6, 421–429.
- Mustola**, Kati 2007: Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa. – Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki: Like, 18–37.
- Ng**, Eddy 2013: Relative deprivation, self-interest and social justice: why I do research on in-equality. *Equality, Diversity and Inclusion* 33:5, 429–441.
- Sorjonen**, Pia 1986: Homoseksuaalisuutta aletaan ymmärtää. Setalla on vielä paljon tekemistä. *Etelä-Saimaa* 2.7.1986.
- Taavetti**, Riikka (tulossa): ”*Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...*” *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Widerberg**, Karin 2011: Memory Work: Exploring Family Life and Expanding the Scope of Family Research. *Journal of Comparative Family Studies* 42:3, 329–337.

Tutkimusaineistojen arkistoinnista ja bittiavaruuksista

Tuula Juvonen

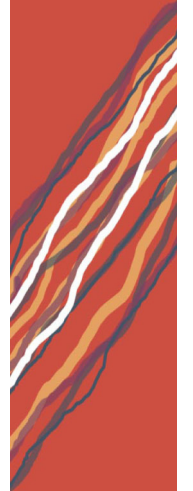
Kun tutkija keksii jonkin lesbojen, homojen, bi- tai transihmisten elettyä elämää koskevan tutkimuskysymyksen, ensimmäinen ongelma sen toteuttamisen tiellä saattaa syntyä sopivien tutkimusaineistojen löytämisestä. Usein erilaisista jo valmiina olemassa olevista paperisista ja/tai sähköisessä muodossa olevista dokumenteista on mahdollista saada koottua jotain sellaista, joita kulttuurintutkija Judith Jack Halberstamiin nojaten voisi kutsua ”vähäisiksi arkistoiksi” (*low archives*) (Halberstam 2005, 169–170; Halberstam 2011, 16, 21). Vähäisten, usein jotenkin arveluttavissa yhteyksissä sijaitsevien ja säilyvyydeltään heikkojen tai muuten outojen ja hajanaisten tiedonmurujen löytäminen voi kuitenkin olla varsin sattumanvaraista. Lisäksi riittävän laajan aineistokokonaisuuden kerääminen voi olla työläs ja pitkälinen prosessi

Aikaa vievän salapoliisiyöskentelyn sijaan monet tutkijat päätyvätkin tekemään haastatteluja saadakseen tutkimusaineistonsa nopeammin kasaan. Mutta haastattelujen hankkiminen saattaa sekin olla työlästä. Se edellyttää paitsi haastateltavien etsimistä ja värväämistä, myös äänitysvälineiden

SQS
1–2/2014

58

Pervo/
peruutus/peili
Puheenvuoro

Tuula
Juvonen

hankkimista, aikataulujen sopimista, mahdollisesti hintavaa matkustelua ja lopulta raskasta haastattelupuheen purkamista kirjoitetuksi ja siten analysoitavissa olevaksi tekstiksi. Herääkin kysymys, voisiko tämän asian hoitaa jotenkin helpommin.

Valmiiksi arkistoidut aineistot

Mainio uutinen on, että nykyisin tutkija saattaa löytää lesbojen, homojen sekä bi- tai transihmisten elettyä elämää käsittelevää tutkimusaineistoa arkistoista käyttövalmiina. Esimerkiksi Tampereen yliopiston yhteydessä toimivan Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston (FSD) palveluportaali Ailan kautta tutkijan on mahdollista paitsi tutustua aineistoluettelon avulla FSD:n tallentamiin tutkimusaineistoihin, myös ladata aineistoja käyttöönsä (ks. <https://services.fsd.uta.fi/index>). Esimerkiksi hakusana ”homoseksuaalisuus” antaa Ailassa (tällä hetkellä) 15 osumaa erilaisiin käytettävissä oleviin aineistoihin. Joukossa on sekä valmiiksi litteroituja haastatteluja että erilaisten kohdennettujen tai yleisten kyselyjen vastauksia. Samaan tapaan esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin sisältyy uudelleen käytettävissä olevia, homoseksuaalisuutta käsittelevien keruiden aineistoja. Samoin Työväen arkiston kokoelmissa oleva lesbo-, homo- bi- ja transielämästä järjestetyn kilpakirjoituksen aineisto odottaa arkistossa käyttäjänsä (ks. myös Taavetin artikkeli tässä lehdessä).

Näiden jo kertaalleen tutkimuksessa hyödynnettyjen aineistojen uudelleenkäytännössä on monia etuja. Tutkijalla on heti käytössään aineistosta jo aiemmin saatuja tutkimustuloksia, joiden varassa on helpompi rakentaa omakin tutkimuskysymys. Sen lisäksi että uusiokäyttö mahdollistaa vertailevia tutkimusasetelmia (ennen – nyt; jo tutkittu joukko – oman tutkimukseni kohderyhmä), aineistojen tarkastelu uudenlaisten kysymyksenasettelujen kautta on helposti mahdollista. Erityisesti laadulliset aineistot

ovat väistämättä niin rikkaita, että yksi tutkija ei mitenkään voi ”tyhjentää” koko keräämäänsä aineistoa omalla rajatulla tutkimuskysymyksellään.

Se, että arkistoissa on nyt saatavilla aineistoja tutkimuskäyttöön, on tietysti mahdollista vain siksi, että tutkijat ovat aikoinaan lahjoittaneet aineistojaan niihin. Tämä tosin on edellyttänyt sitä, että tutkija on ymmärtänyt tutkimusaineistonsa koko elinkaaren merkityksen (Corti ym. 2014). Tutkimusaineiston elämän ei siis suinkaan tarvitse katketa aineistonkeruun suunnittelun ja toteuttamisen jälkeiseen aineiston analyysiin ja raportointiin, vaan siihen voi liittyä myös aineiston jatkohoito ja tallentaminen, ja tallentamisen mahdollistama uusiokäyttö.

Kadotetut aineistot?

Suomessakin on jo parin vuosikymmenen ajan tehty lukemattomia opinnäytetöitä liittyen lesbojen ja homojen, ja nyttemmin myös bi- ja transihmisten elämään. Usein tutkimukset on toteutettu sellaisten kohderyhmään kuuluvien ihmisten haastattelujen varassa, joille on ollut henkilökohtaisesti tärkeää, että aihetta tutkitaan. Mutta missä kaikki nämä työläästi kerätyt, historiallisesti merkittävät ja aina vain arvokkaimmiksi muuttuvat tutkimusaineistot ovat nyt?

Kanadalainen tutkija Elise Chenier esitti vastaavan kysymyksen koskien niitä, osin laajojakin oral history -haastatteluja, joita Kanadassa on tehty viime vuosikymmeninä sekä lesbo- ja homoyhteisön että -tutkijoiden toimesta. Lähtiessään jäljittämään sitä, mitä näille alkuperäisaineistoille nykyisin kuuluu, hän sai selville, että kolmestatoista haastatteluja tehneestä aktivistista ja tutkijasta vain yksi tutkija oli arkistoinut aineistonsa julkiseen tutkimusarkistoon, ja vain kaksi aktivisteista oli tehnyt lahjoituksen joko naisliikkeen tai homoliikkeen omiin arkistoihin. Näin oli huolimatta siitä, että useampikin tutkija oli alun perin ollut aikeissa lahjoittaa aineistot ar-

kistoon (Chenier 2009, 256). Toisinaan lahjoituksen esteeksi nousi se, että hyvistä aikeistaan huolimatta tutkija ei ollut aikoinaan ymmärtänyt pyytää haastateltaviltaan lupaa aineistojen arkistointiin ja siten myös muiden tutkijoiden käyttöön (mt., 258–260). Usein tutkijat olivat olleet niin kiireisiä, ettei heillä ollut hankkeen päätyttyä enää aikaa huolehtia aineistojen arkistoinnista uuden tutkimusprojektin painaessa päälle, kun taas toisille ei ollut tullut edes mieleen aineistojen arkistointi muiden käyttöön (mt., 260). Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että olemassa olevat historiallisesti merkittävät aineistot tuhoutuvat tutkijoiden vinteillä ja kellareissa.

On hyvin todennäköistä, että Suomessakaan opinnäytteiden tekijät eivät ole tulleet aikoinaan ajatelleeksi haastatteluaineistojensa elinkaarta arkistointiin asti, koska siitä ei heille opintojen aikana puhuttu yhtään mitään. Nykyisin asenteet ovat tässä suhteessa kuitenkin muuttuneet ratkaisevasti. Esimerkiksi Suomen Akatemia edellyttää rahoittamiltaan tutkimushankkeilta tutkimusaineiston hallinnan suunnittelua, johon liittyy aineistojen arkistoinnin ratkaiseminen. Tutkimuseettinen neuvottelukunta puolestaan on nostanut tutkimusaineistojen lahjoittamisen arkistoihin CV-kelpoiseksi toiminnaksi.¹

Aikoinaan kaikille opinnäytteiden tekijöille on kuitenkin opetettu se, että haastattelututkimukseen liittyy erityisiä eettisiä kysymyksiä, joista keskeisimmäksi on usein nostettu tutkimuksen luottamuksellisuus. Luottamuksellisuus on liian usein kääntynyt tutkimusta suunniteltaessa ja toteutettaessa haastateltavalle automaattisesti annetuksi – mutta tutkimusaineistojen uudelleenkäytön kannalta katastrofaaliseksi – lupaukseksi: ”kerätyt aineistot ovat vain tutkijan käytettävissä, ja ne tullaan tuhoamaan tutkimuksen valmistuttua.” Näin ei kuitenkaan tarvitsi olla, monestakaan syystä.

1 Ks. Tutkijan ansioluettelomalli, <http://www.tenk.fi/fi/tutkijan-ansioluettelomalli>.

Luottamuksellisten aineistojen arkistointi²

Tutkimuksen eettisyys edellyttää ilman muuta sitä, että haastateltava antaa suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseen, ja että hän ymmärtää, mitä ja miten tutkitaan, ja mihin tutkimustuloksia käytetään. Tätä varten tutkijan on hyvä tehdä tutkimushankettaan koskeva esittelylehtinen, jonka hän voi antaa haastateltavalle tutustumista varten.³ Lisäksi haastateltavalla täytyy olla takeet siitä, että tutkija ei tule käyttämään tutkimuksensa kuluessa keräämiään tietoja hänen vahingoittamiseensa. Tärkeää on myös se, että aineiston keruun yhteydessä saatuja tietoja ei pystytä yhdistämään haastateltavaan, ellei aineiston keruun asetelmassa yhteisesti toisin sovita. Esimerkiksi Eduskunnan kirjaston kokoelmiin kuuluvien veteraanikansanedustajien elämäkertahaastatteluissa haastateltavan esiintyminen omalla nimellä on aineistonkeruun ilmeinen lähtökohta.

Oleellista on huomata, että mikään näistä eettisistä vaatimuksista, sen paremmin suostumus, haitan välttäminen kuin yksityisyyden suojaakaan, ei sinänsä edellytä kerättyjen tutkimusaineistojen tuhoamista, ainoastaan niiden huolellista käsittelemistä.⁴ Jos tutkija siis aineistoa kerätessään sopii tutkimuksen tekoon suostumuksensa antaneen haastateltavan kanssa siitä, että tutkimuksen raportoinnin jälkeen aineistot on mahdollista tallentaa tutkimusarkistoon myös muiden käytettäväksi, arvokkaat aineistot on mahdollista pelastaa tuhoutumiselta.⁵

2 Kiitän FSD:n kehittämisspäällikkö Arja Kuulaa avusta ja kommenteista koskien aineistojen arkistointia.

3 FSD on laatinut tutkijoille muistilistan tutkimukseen osallistujien informoinnista ks. <http://www.fsd.uta.fi/tiedonhallinta/osa3.html>

4 Lisää kriittistä keskustelua tutkimusetiikasta ks. myös Juvonen 2002, 62–75.

5 FSD on laatinut informatiivisen opasteen tutkimusaineistojen arkistoinnin periaatteista, ks. <http://www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/arkistointi/index.html>

Sopimus aineistojen tallentamisesta ja jatkokäytöstä on aina tarpeen tehdä kirjallisesti.⁶ Tutkimusarkistot edellyttävät, että lahjotettavien aineistojen yhteydessä arkistoon toimitetaan myös haastateltavien allekirjoittama suostumus aineistojen arkistointiin ja jatkokäyttöön. Samassa yhteydessä on mahdollista myös sopia siitä, kuinka yksityisyyden suojaan liittyvät kysymykset ratkaistaan jatkokäytön osalta.

Koska haastateltavien yksityisyyden suojeleminen on yksi keskeisistä tutkimuseettisistä periaatteista, haastateltavan kanssa voidaan sopia siitä, että hänen henkilöllisyyttään ei voi yhdistää aineistoon. Helpoimmin tämä onnistuu siten, että aineistossa ei mainita lainkaan haastateltavan henkilötietoja, vaan ne pidetään lähtökohtaisesti eri papereilla ja eri tiedostoissa kuin varsinainen tutkimusaineisto.

Haastateltavan arkistointisuostumukseen tulee myös sisällyttää tiedot siitä, millaisia tunnistetietoja arkistoitavaan aineistoon jätetään ja mitä sieltä tulee poistaa. Haastateltavan kanssa voidaan siis tarvittaessa sopia aineiston anonymisoinnista. Tällöin tutkija sitoutuu ennen aineistolahjoituksen tekemistä muuttamaan vaikkapa kaikki aineistossa esiintyvien henkilöiden tunnistettavuutta edesauttavat muotoilut tekstistä ympäröiviksi ja muunnelluiksi (esim. Tampere > suurehko kaupunki sisämaassa; teatterinjohtaja > johtavassa asemassa oleva kulttuurilaitoksen työntekijä; Eino Salmelainen > Juhani Korkeakoski). Jos tutkija ei ole luvannut haastateltavilleen haastateluaineistojen tuhoamista, mutta hän ei myöskään enää voi tavoittaa haastateltavia arkistointiluvan pyytämistä varten, FSD saa henkilötietolain mukaan silti vastaanottaa lahjoituksen. Ennen tällaisen lahjoituksen tekemistä tutkijan tulee kuitenkin itse ottaa vastuu siitä, että

6 Ohjeita arkistointisopimuksen laatimiseen löytyy muun muassa FSD:n sivuilta <http://www.fsd.uta.fi/fi/lomakkeet/index.html>. Tietoarkistoon voi myös tarvittaessa ottaa yhteyttä sähköpostitse osoitteella [asiakaspalvelu.fsd\[at\]uta.fi](mailto:asiakaspalvelu.fsd[at]uta.fi) – he neuvovat mielellään tutkijoita kaikissa lahjoitukseen liittyvissä kysymyksissä.

hän on anonymisoinut haastattelujen litteroinnit niin huolellisesti, että haastateltavien yksityisyydensuoja säilyy myös aineistojen jatkokäytössä.⁷

Erityisesti (kulttuuri)historiallisen tutkimuksen kannalta aineiston anonymisointi merkitsee kuitenkin aineiston kontekstin ja siten laadukuuden tuhoamista. Siksi on mahdollista sopia haastateltavan kanssa myös siitä, että anonymisointia ei tehdä itse aineistolle, vaan riittävästä anonymisoinnista huolehditaan vasta tulosten raportoinnin yhteydessä. Tällöin arkisto vastaa siitä, että arkistoituja aineistoja uudelleen käytettäessä myös jatkokäyttäjät sitoutuvat sellaisiin tutkimuseettisiin periaatteisiin, jotka turvaavat haastateltavien yksityisyyden. Näin ollen arkistoitua aineistoa ei esimerkiksi edelleenkään saa jakaa ulkopuolisille tai käyttää kaupallisiin tarkoituksiin, ellei tähän ole erikseen myönnetty lupaa.

Arkistoitujen aineistojen jatkokäyttö

Aineistojen tallentamisesta ja jatkokäytöstä tehtävässä sopimuksessa tulee sopia yhteisesti myös siitä, milloin ja millaiseen jatkokäyttöön haastateltava haluaa aineistot antaa. Arkistointilupaa harkittaessa kannattaa pitää mielessä se, että aineistoja on usein mahdollista avata eri käyttäjäryhmille myös asteittain. Se, mikä haastateltavalle saattaa tänään olla kipeän ajan kohtaista, voi jonkin ajan kuluttua olla jo menneen talven lumia, jolloin haastatteluhetkellä arkaluontoisiltakin tuntuvat aineistot saattavat jossain vaiheessa sopia avattaviksi myös jatkokäytölle.

Jatkokäytön osalta kyseeseen voisivat tulla ainakin tutkimus- ja mahdollisesti myös opetuskäyttö (jälkimmäinen tosin saattaa edellyttää aineiston anonymisointia). On myös mahdollista, että jotkut aineistot tai niiden

7 FSD on laatinut tutkijoille suunnatun ohjeistuksen aineiston anonymisoinnista, ks. <http://www.fsd.uta.fi/tiedonhallinta/osa7.html>

osat saattaisivat soveltua inspiraatioksi kaunokirjalliseen työskentelylle tai elokuvakäsikirjoituksen materiaaliksi, tausta-aineistoksi radio- tai tv-dokumenteille tai vaikkapa osaksi jotain temaattista verkkoportaalaa (ks. esim. Herstories: A Digital Collection). Haastateltavien kanssa on mahdollista keskustella myös näistä vaihtoehdoista, niiden sallimisesta tai poisrajaamisesta.

Jos siis sinulla sattuisi olemaan edelleen tallessa haastatteluihin perustuvia tutkimusaineistoja, joita et ole vielä ehtinyt tuhota (vaikka olisit haastateltavillesi aikoinaan, vailla parempaa tietoa, luvannut näin tehdä), nyt kannattaa ottaa aikalisä ja harkita huolella seuraavaa siirtoa. Olisiko sinun mahdollista ottaa yhteyttä haastateltaviisi ja kysyä, sopisiko heille, että tuhoamisen sijaan haastattelu talletetaan tutkimusarkistoon tulevaa käyttöä varten? Samalla kun esität heille kysymyksen ja laatimasi arkistointisopimuksen allekirjoittamista varten, voit lähettää halutessasi haastateltavillesi vaikkapa linkin tähän artikkeliin, tai referoida heille sen sisältöä keskeisin osin.⁸ Tai jos et ole luvannut aikoinaan tuhota aineistoja, voisitko ajatella tekeväsi nyt kulttuuriteon anonymisoimalla tutkimuksesi käyttämäsi aineiston ja lahjoittamalla sen edelleen arkistoon?

Miksi nähdä arkistoinnin vaiva?

Aineistojen uusiokäyttöä pohdittaessa kannattaa muistaa se, että haastateltavat ovat aikoinaan suostuneet osallistumaan tutkimukseen siksi, että he ajattelivat, että heillä olisi jotain merkittävää annettavaa omassa asiassaan myös muille. Tässä mielessä tutkimusaineistojen rutiininomainen

⁸ FSD on laatinut haastateltaville suunnatun havainnollisen esitteen tietoarkiston toimintaperiaatteista koskien arkistoitavia aineistoja: http://www.fsd.uta.fi/tiedonhallinta/dokumentit/2014_esite_tutkittaville_tulostettava.pdf

tuhoaminen vaikuttaakin arkijärjen vastaiselta – tai ainakin näin näyttää olevan haastateltavien itsensä mielestä. FSD:n kehittämispäällikkö Arja Kuulan tekemä tutkimus siitä, miten haastateltavat itse suhtautuvat tutkimusaineistojen tallentamiseen ja uusiokäyttöön nimittäin osoitti, että he toivoivat kerätyistä aineistoista olevan iloa ja hyötyä mahdollisimman monelle. Aikoinaan tutkimuksiin osallistuneista 169 henkilöstä 165 oli ilman muuta sitä mieltä, että heidän haastattelunsa sopi tallettaa arkistoon tulevaa käyttöä varten. Näin oli silloinkin, kun aineistoissa oli aikoinaan käsitelty hyvinkin henkilökohtaisia seikkoja (Kuula 2011, 15–16). Haastatteluaineistojen arkistointi saattaa siis hyvinkin olla aikaansa haastattelun antamiseen uhranneen ihmisen omassa intresseissä.

Mutta tutkimusaineistojen arkistoinnilla on myös toinen, kauas tulevaisuuteen kurottava puoli, joka ei aina ole yhtä ilmeinen. Viime vuosina olemme voineet huomata, kuinka suhtautuminen homoseksuaalisuuteen, ja osin myös biseksuaalisuuteen ja transsukupuolisuuteen on muuttunut aiempaa myönteisemmäksi. Nykyisin monet sellaiset toimittajat, jotka itse eivät ole sen paremmin lesboja, homoja kuin bi- tai transihmisiäkään, kirjoittavat näistä ryhmistä valtavirtayleisölle valtavirran näkökulmasta. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että printtimediasta muodostuvien paperiarkistojen ansiosta ryhmän ulkopuolisten näkökulma kohderyhmään säilyy tutkijoiden käytettävissä myös tulevaisuudessa.

Tietysti myös kohderyhmiin kuuluvat ihmiset kirjoittavat itse elämästään avoimesti, omasta näkökulmastaan käsin. Tämä kirjoittaminen tapahtuu kuitenkin printtimedian sijaan pääsääntöisesti sosiaalisessa mediassa ja blogeissa. Nämä sähköiset mediat tuottavat kuitenkin juuri sellaisia ”vähäisiä arkistoja”, jotka eivät kestä ajan hammasta vaan katoavat, toinen toisensa perään ja jälkeä jättämättä, bittiavaruuteen. Näin ollen tulevaisuudessa tutkijoilla ei pahimmillaan tule olemaan käytettävissään mitään aineistoja siitä, kuinka 2000-luvulla eläneet lesbot, homot, bi- ja transihmiset, tai

muut heteronormatiivisuuden ulkopuolella elävät pervot ovat itse nähneet oman elämänsä.

Historiasta poispyyhkiytymiseen verrattuna sellaisetkin haastatteluaineistot, jotka nyt saattavat tekijöidensä silmissä vaikuttaa turhan vaatimattomilta arkistoitaviksi, voivat tulevaisuudessa osoittautua ainoiksi ja siksi kullanarvoisiksi aineistoiksi, joissa meille jää pysyvä jälki siitä, mitä lesbot, homot, bi- ja transihmiset ovat itse ajatelleet elämästään, mitä he ovat tehneet ja millaisia merkityksiä tällä on heille itselleen ollut, niin hyvässä kuin pahassakin.⁹ Niihinkin sopivat seuraavat Judith Jack Halberstamin sanat: ”Huolellisesti järjestettynä tämä arkisto voi myös tulla myöhemmin tärkeäksi resurssiksi tuleville historian tutkijoille, jotka haluavat tulkita elettyä elämäämme niistä vähistä tiedoista, joita olemme jättäneet jälkeemme” (Halberstam 2005, 46, suom. TJ). Pysyvä jälki meistä ja meidän haastatteluihin tallentuneesta elämästämme tosin jää vain siinä tapauksessa, että haastatteluaineistot on arkistoitu tulevien tutkijasukupolvien käyttöön turvallisiin tutkimusarkistoihin (Juvonen 2005, 8–9). Olisiko tässä tarpeeksi hyvä syy tehdä haastatteluaineistojen tallentamisesta arkistoihin uusi pervo perinne?

9 Kannattaa myös muistaa, että esimerkiksi Työväen Arkistossa vuonna 2005 alkanut muistitietokeruu Näkymättömästä näkyväksi ottaa edelleen mielellään vastaan kaikenikäisten ihmisten kirjoituksia lesbo-, homo-, bi- ja transelämästä. Lisätietoja ja ohjeita muisteluun löytyy osoitteesta <http://www.tyark.fi/mitenmuistella.htm>.

Lähteet

Lesbo-, homo-, bi- ja transaineistoja tallettavat tutkimusarkistot

Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (FSD)
Suomalaisen kirjallisuuden Seura (SKS)
Työväen Arkisto (TA)

Verkkosivut

Aila-palveluportaali. FSD. <https://services.fsd.uta.fi/index>
Herstories: A Digital Collection. Lesbian Herstory Archives. <http://herstories.prattsils.org/omeka/>
Miten muistella. Työväen Muistitietotoimikunta. Työväen Arkisto. <http://www.tyark.fi/mitenmuistella.htm>
Tutkijan ansioluettelomalli. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <http://www.tenk.fi/fi/tutkijan-ansioluettelomalli>
Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. FSD. <http://www.fsd.uta.fi>

Kirjallisuus

Chenier, Elise 2009: Hidden from Historians: Preserving Lesbian Oral History in Canada. *Archivaria* 68, 247–270.
Corti, Louise & Van den Eynden, Veerle & Bishop, Libby & Woollard, Matthew 2014: *Managing and Sharing Research Data. A Guide to Good Practice*. Sage: Los Angeles.
Halberstam, Judith 2005: *In A Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: NYU Press.
Halberstam, Judith 2011: *The Queer Art of Failure*. Durham: Duke University.
Juvonen, Tuula 2005: Historiaa tekemässä. Teoksessa Jaskari, Ulla & Juvonen, Tuula & Vallinharju, Raini (toim.) Työväen keskusmuseo Werstas: Tampere.

SQS
1–2/2014

63

Pervo/
peruutus/peili
Puheenvuoro

Tuula
Juvonen

Juvonen, Tuula 2014, tulossa: For Your Eyes Only? Kriittisiä pohdintoja tietosuojasta. Lahti, Raimo & Ketola, Antti (toim.) *Aineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja*. Forum Iuris: Helsinki.

Kuula, Arja 2011: *Methodological and ethical dilemmas of archiving qualitative data*. *IASSIST Quarterly* 25:1–2, 12–17.

Taavetti, Riikka 2014: Siiri ja Minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa. *SQS* 8:1–2.

SQS
1–2/2014

64

Pervo/
peruutus/peili
Puheenvuoro

Tuula
Juvonen

Millaisen perinnön kirjailija Mirkka Rekola jätti?

Katja Seutu

Mirkka Rekola (26.6.1931–5.2.2014) tunnetaan suomalaisen sotienjälkeisen modernistisen lyriikan kärkirunoilijana. Hän julkaisi esikoisrunokokoelmansa *Vedessä palaa* vuonna 1954 ja jatkoi julkaisemista aina vuoteen 2011 saakka, jolloin ilmestyi hänen viimeiseksi jäänyt teoksensa *Kuulen taas äänesi*. Rekolan tuotannosta on syytä muistaa runojen lisäksi esseet, joita on julkaistu teoksissa *Muistinavaruus* (2000) ja *Esittävästä todellisuudesta* (2007) sekä ”pienet suuret hauskat traagiset” jutut, maskut, joita on julkaistu teoksessa *Maskuja* (1987, 2002).

1990-luvulta lähtien Rekolan runous sai tärkeiden tunnustusten ja kirjailijan loistavien esiintymisten saattamana osakseen laajempaa huomiota. Tunnustuksista mainittakoon tässä yhteydessä Suomi-palkinto (1995), Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan kunniatohtorin arvo (2000), Neustadt-palkintoehdokkuus (2000) sekä Alfred Kordelinin säätiön tunnustuspalkinto (2008). Rekolan tekstejä on käännetty useille kielille, muun muassa englanniksi, ranskaksi, saksaksi, ruotsiksi ja italiaksi.

Tämän muistokirjoituksen tarkoituksena on lyhyesti valottaa erilaisia henkilö ja kirjailija Mirkka Rekola ympäröineitä perinteitä ja samalla pohtia,

millaisia perintöjä Rekola on jättänyt meille, jotka yhä olemme täällä sekä niille, jotka tulevat meidän jälkeemme.

Runous oli Mirkka Rekolalle kaikki kaikessa, koko maailma, kokonainen *maailmankaikkeus*. Kirjailija Antti Nylén kirjoittaa *Etsijässä*: ”Minun kantani on se, että Rekola kuuluu niihin harvoihin runoilijoihin, jotka ovat pystyneet luomaan runoudessaan aidon ja omaperäisen todellisuussuhteen, jota ei muulla menetelmällä olisi voinut ilmaista; joka on runoudessa kiinni niin kuin iho ihmisessä.” (Nylén 2000, 42.) Runoudessa kiinni kuin iho ihmisessä. Vertaus kuvaa hyvin sitä, miten tosissaan Rekola oli suhteessaan runouteen, niin muiden kirjoittamaan kuin omaansakin.

Mirkka Rekola oli kirjailija, jolla oli vahva maailmankatsomus. Sen hän halusi ilmaista myös runoudessaan ja etsi läpi elämänsä ajasta ja voimavaroista tinkimättä keinoja ilmaista ilmaisematonta eli pukea runoksi metafyyinen ja transsendentti kokemus, jota kielellinen ilmaisu ei helposti tavoita. Rekola ponnisteli hyvän lauseen äärellä vaikka yökaudet läpeensä. Tämä muodon ja sisällön yhteyden etsiminen kytkee hänet suomenruotsalaisen kirjallisuuden perinteisiin, erityisesti Gunnar Björlingin runouteen.

SQS
1–2/2014

65

Pervo/
peruutus/peili
Keskustelua

Katja
Seutu

Mirkka Rekolan runoilijanlaadun kannalta on keskeistä tietynlainen vakaavuus, joka syntyy siitä, että *runoudessa ilmaistu on elämässä konkreettisesti koettua* – tämä on Rekolan runouden ydin, jota hän itse usein painotti. Rekola ilmaisee kokemuksen konkretian ja runouden suhdetta seuraavasti kirjoittaessaan vuonna 1969 ilmestyneestä teoksestaan *Muistikirja*:

Muistikirjan aforismit eivät ole vain aforismeja, vaan myös uudenlaista ajattelua. Ajattelua ihmiseltä, joka oli elänyt Tampereen kaupungin kontrastisuuden ja ei ole koskaan voinut mieltää maailmaa dikotomisena, vastakohtaisena, mutta joka on joutunut elämään vastakohtien maailmassa. Uusi ajattelu on sitä, että nämä vastakohtat puuttuvat ja niistä tulee pitkän prosessin myötä pareja. (Rekola 2013, 107.)

Kirjailija esittää sitaatissa tiivistä ja tarkkaan useita tärkeitä uraansa koskevia huomioita. Hän kertoo ilmaiseensa *Muistikirjassa* uudenlaista ajattelua, jossa on kyse vastakohtien puuttumisesta. Toisin sanoen hän kertoo, että on nimenomaisessa teoksessaan ilmaissut poetiikkansa kannalta tärkeän *pariajattelun* perusteet. Lyhyesti Rekolan pariajattelussa on kysymys siitä, että ajattelun ja kielen vastakohtaisuudet murtuvat ja niistä tulee pareja. Tällaisia pareja ovat esimerkiksi yö ja päivä, mies ja nainen sekä syntymä ja kuolema.

Rekola myös esittää sitaatissa, että aforismit eivät ole hänelle *vain* aforismeja, vaan keino ilmaista uudenlaista ajattelua. Onkin tärkeää panna merkille, että *Muistikirja* on Rekolan ensimmäinen aforismeja sisältävä teos. Näin ollen pariajattelun löytyminen ja aforismin hyödyntäminen runouden ilmaisukeinona osuvat yhteen ja samaan teokseen. Mirkka Rekola oli hiotun ja tarkan runon mestari, jolla oli valtava itsekritiikki. Niinpä sisällön ja muodon kohtaamisessa ei ole kyse yhteensattumasta vaan siitä, että kirjailija koki aforismin ilmaisukeinoksi, jolla saattoi lähestyä pariajattelua. Hän teki oivalluksen, että aforismi on muotoratkaisu, joka palvelee parhaiten

uuden poeettisen vaiheen alkua: pariajattelussa ei vallitse *joko tämä tai tuo* -ajattelu ja kieli, vaan eri poolit ja aspektit ovat voimassa samanaikaisesti. Aforismi puolestaan palvelee ilmaisukeinona tätä poeettista innovaatiota hyvin, sillä se tekee tarpeettomiksi perinteiset lukemiseen liittyvät ehdollistumat. Tämä tarkoittaa sitä, että runokirjan sivulle peräkkäin asemoitujen aforismien lukeminen voidaan aloittaa mistä aforismista hyvänsä, ja luettu voidaan kytkeä samalle sivulle asemoitujen aforismien muodostamaan poeettiseen kehykseen, koko teoksen tematiikkaan, tai vielä laajemmin, koko tuotannon kannalta keskeiseen poetiikkaan. Voidaan siis lukea eri suunnista, eri tavoin, ja samalla tavoittaa jotakin poetiikasta, joka kiistää yhden ainoan lukutavan, yhden ainoan tavan käyttää kieltä ja yhden ainoan tavan ajatella.

Sitaattia lukiessa on lisäksi tarpeen kiinnittää huomio siihen, että kirjailija kytkee ajattelunsa ja tapansa käyttää kieltä omaan historiaansa, lapsuutensa Tampereeseen, joka oli punaisten ja valkoisten jakautunut, sisällissodan haavoista kärsivä kaupunki. Juuri tässä on kyse siitä, mitä aiemmin nimitin kokemuksen konkretian ja runouden suhteeksi. Kirjailija nostaa esiin sen, että hänen nuoruudessaan kokemansa vaikutti hänen ajatteluunsa ja sitä kautta hänen tapaansa käyttää kieltä. Poliittinen tilanne aiheutti 13-vuotiaan Mirkka Rekolan elämässä esimerkiksi sen, että hän joutui toimimaan taidekauppiaina isän ollessa vankilassa. Kokemuksesta hän on kertonut muun muassa *Muistinavaruuuden* esseessä ”Kehä joka murtuu”, joka on alun perin Joensuun yliopistossa vuonna 1990 pidetty *studies generalia* -esitelmä.

Poliittinen dilemma ei ollut ainoa nuoren Mirkka Rekolan elämän solmu kohta. Hän oli jo varhain ymmärtänyt ihastuvansa tyttöihin ja havainnut, että tällaiset tunteet olivat kiellettyjä ja että niitä ei ilmaistu usein edes kaunokirjallisuudessa. Rekola kertookin kysyneensä itseltään, oliko kyse niin kauheasta asiasta, että siitä ei voitu edes kirjoittaa (Seutu 2011, 38).

Toisin sanoen Mirkka Rekola ponnisti kirjailijana vaikenemisen perinteestä: keskeisten lesboromaanien käännöksiä alettiin julkaista Suomessa vasta 1960-luvulla ja suomenkielistä kaunokirjallisuutta, jossa lesbous oli keskeisesti esillä, 1980-luvulla (Mustola 1996, 89–92; Pakkanen 1996).

Myöhemmin tullessaan Helsinkiin opiskelemaan Mirkka Rekola tapasi seksuaalivähemmistöön kuuluneen kirjailija Helvi Juvosen sekä tämän ystävät, tärkeimpänä heistä kriitikko ja kulttuurivaikuttaja Mirjam Polkusen, johon Rekola solmi suhteen. Ystävyys Polkusen kanssa säilyi elämäntilanteiden muuttuessa vuosikymmenestä toiseen. Mirkka Rekola tapasi sanoa, että usein oletetaan kulttuurialojen ihmisten olevan suvaitsevampia kuin muut. Hän ei ollut ainoa kirjailija, joka joutui pettymään tämän asian suhteen. Pentti Holappa on kertonut vuoden 2012 *Parnassossa* hämmästellessään kulttuuripiirien asenteita (Stammeier 2012, 31). Asia nousee esiin myös Tove Janssonin elämäkerrassa, josta käy lisäksi ilmi, että samoin kuin Rekola myös Jansson koki seksuaalisen suuntautumisen vuoksi jopa häirintää. (Ks. Karjalainen 2013, 180–181; Rekola 2014, 66.)

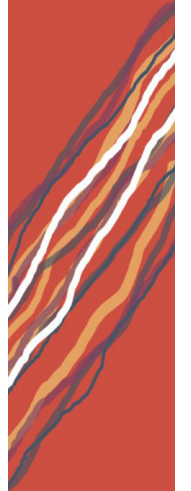
Mirkka Rekola kirjoittaa juuri kuolemansa aikoihin ilmestyneessä Johanna Korhosen ja Jeanette Östmanin toimittamassa kirjassa *Kaikella rakkaudella* (2014) siitä, mitä seksuaalinen suuntautuminen hänen elämässään merkitsi: se tarkoitti sitä, että Rekola eli 41-vuotiaaksi asti pidätyksen ja lainsuojattomuuden pelossa sekä sitä, että epäluulo ja vaikeneminen tekivät hänestä vainoharhoista kärsivän ihmisen. Jo aiemmin Rekola on kertonut lesboudestaan Tuula-Liina Variksen tekemässä *Anna*-lehden haastattelussa (Varis 1996), *Z*-lehden haastattelussa (Ahonen 1997), *Helsingin Sanomien* haastattelussa (Hietanen 2010) sekä tv-sarjassa *Homo-Suomen historia* (2006). Hän on myös kirjoittanut runon lesborunouden antologiaan *Ääriiviivasi ihollani. Naisten rakkausrunoja naisista* (1991).

Olen lähestynyt Rekolan lesboutta ja sitä, miten se näkyy hänen runoudestaan artikkelissa, joka on julkaistu kirjallisuudentutkijain seuran aika-

kauslehti *Avaimessa* vuonna 2013 sekä esseessä, joka on julkaistu samana vuonna *Parnassossa*. Olen vahvistanut omalta osaltani näissä julkaisuissa käsitystä, että queer-luennan paradigmassa on toistaiseksi melko suuri aukko runoudentutkimuksen kohdalla (ks. Pakkanen 1996, 45) ja esittänyt, että myös queer-tutkimusta tehdessä runouden poeettinen lähiluku on tärkeää. Näkemykseni on, että Rekolan runoutta luettaessa poeettisesti tärkeiden aihepiirien hallinta herättää myös historialliseen kontekstiin liittyviä kysymyksiä. Tutkimuksen suunnan tulee siis kulkea teoksista ja niiden poetiikkojen hallinnasta kohti historiallista kontekstia, ei päinvastoin. Näin kunnioitetaan kirjailijan työtä, hänen runouttaan, eikä sorruta selittelemään kaikkea biografialla.

Näkemykseni olen perustellut mainitsemissani julkaisuissa tutkimalla Rekolan 1970-luvun teoksissa *Minä rakastan sinua, minä sanon sen kaikille* (1972), *Tuulen viime vuosi* (1974) ja *Kohtaamispaikka vuosi* (1977) ilmenevää *kaukaisen rakkauden teemaa*. Siinä on kyse saavuttamattomasta rakkaudesta, jonka myötä maallinen rakkauden kokemus laajenee henkiseksi ja jopa hengelliseksi matkanteoksi. Kaukaisen rakkauden kokemukseen kuuluu mysteeri, jota ei paljasteta muille; suhteessa kaukaiseen rakastettuun kuljetaan muille näkymätöntä, salaista matkaa. Olen esittänyt, että 1970-luvun teoksissa vuorottelevat emootioiden ilmaiseminen ja niiden peittäminen. Mielestäni peitetty emotionaalisuus on ymmärrettävissä siten, että universaali, jo esimerkiksi Danten ilmaisema kaukaisen rakkauden teema tarjosi kirjoitusajankohdan kulttuurihistoriallisessa kontekstissa Rekolalle mahdollisen väylän kiellettyjen tunteiden ilmaisulle.

Asian voi ilmaista myös *arkistoinnin* käsitteen avulla (ks. Kivilaakso 2012, 147, 165; Cvetkovich 2006, 7). Kyse on siitä, että saavuttamattoman rakkauden kehys nostaa esiin sen, että Rekolan teokset arkistoitavat, siis tallentavat, marginaalisia tunteita. Saavuttamaton ja kaukaiseksi jäävä rakkaus ilmentää idealistista ja henkistä rakkauden matkaa, mutta myös

tapaa, jolla kiellettyjä tunteita voi ilmaista ja mahdotonta rakkaussuhdetta elää. Toisin sanoen saavuttamattoman rakkauden käsittely antoi kirjailijalle mahdollisuuden ratkaista rakkauden ja siihen liittyvien tunteiden ilmaisua rajoittavia ulkokirjallisia esteitä. Voidaan sanoa, että kokoelman *Minä rakastan sinua, minä sanon sen kaikille* poetiikan tutkimus vastaa kysymykseen, mitä ja miten Rekolan teokset arkistoivat. Sen sijaan kysymykseen, miksi Rekolan teokset arkistoivat, voi vastata kirjoitusajankohdan historialliseen kontekstiin perehtymällä.

Arkistoinnista ja peitetyistä emootioista puhuminen on ymmärrettävää oikeissa suhteissa. En suinkaan pyri tässä esittämään ajatusta, että Mirkka Rekola oli kirjailija, joka pyrki elämässään peittämään seksuaalisen suuntautumisensa. En lainkaan ole sitä mieltä, että Rekola julkaisi ensimmäisen lesborunonsa vuonna 1991 ilmestyneessä antologiassa *Ääriiviivasi ihollani*. Hän ilmaisi elämänsä ja sen perusteita runoudessaan aivan alusta asti. Esimerkiksi esikoiskokoelman runossa ”Tänään” kuvataan mykistävää nuoruuden solmukohtaa sanoin ”[I]uvaton liekki / syttyi sävelistä / ja kielsin sanat / ennen syntymistä”, ja vuoden 1981 kokoelmaan *Kuutamourakka* sisältyy runo:

Kuunkaari piirtää hänen rintansa
kuun kaaret, kaksi kuuta
silmien taivaalla, ja ne täydet

Ilmaisemisen ja ajattelun rohkeus on yksi tärkeimmistä Mirkka Rekolan jättämistä perinnoista. Rekola oli *utopisti* sanan positiivisessa merkityksessä: hän ei uskonut tyhjiin fantasioihin vaan *visioihin*. *Muistinavaruuuden* esseestä ”Utopian kuolema” näkyy, miten Rekola sivuuttaa ajatuksen utopian kuolemasta ja ilmaisee visioiden olevan portti parempaan maailmaan.

Jos tarkastellaan tätä seikkaa Mirkka Rekolan runouden poetiikan kannalta, se avaa näkymän Rekolan runouteen matkana, jonka kuluessa pyritään

ottamaan selvää, mikä tai millainen on olemisen tapa maailmassa, joka ei perustu tai rajoitu aistein hahmottamaamme todellisuuteen. Transsendenssista, visioista tai mystiikasta puhuminen ei merkinnyt Mirkka Rekolalle vanhanaikaista, naiivia tai köykäiseksi todettua maailmankuvaa. Hänen rohkeutensa oli sitä laatua, että hän uskalsi kyseenalaistaa järkipärisen ajattelun, ja myös *yhdistää* sen mystiseen ajatteluun. Turhaan ei Eeva-Liisa Manner ole nimittänyt Rekolaa *empiiriseksi mystikoksi* (Manner 1994, 38). Toisaalta Rekolan rohkeus merkitsi ilmaisemisen rohkeutta – esteet ylittävää asennoitumista mahdottomiltakin vaikuttavien asioiden ilmaisemiseen.

Mirkka Rekola seurasi tiiviisti eri tieteenaloilla tapahtuvaa ja oli kiinnostunut kuvataiteista ja musiikista. Useat muusikot, esimerkiksi Lotta Wännäkoski ja Kaj Chydenius, ovat säveltäneet hänen runojaan. Yhteydestä kuvataiteilijoihin on esimerkkinä teos *Maa ilmaan heitetty* (1995), jossa Rekolan runot kohtaavat Ulla Rantasen maalaukset. Monitaiteisen ja -tieteisen yhteistyön ja kohtaamisen jatkuminen on nähtävissä vastikään perustetussa Mirkka Rekola -seurassa, jonka ensimmäisessä hallituksessa on tutkijoita (Tuula Juvonen, Liisa Enwald ja allekirjoittanut), muusikko (Johanna Kärkkäinen), kirjailijoita (Vilja-Tuulia Huotarinen, Johanna Venho ja Jonimatti Joutsijärvi) sekä lausuntataiteilija (Helka-Maria Kinnunen). Uskon, että Mirkka Rekolan perintö, mitä se sitten itse kullekin henkilökohtaisesti merkitsee, tulee näkyväksi kaikissa niissä yhteyksissä, joissa Rekolan eri tavoin vaikuttamat ihmiset tapaavat toisiaan.

Lähteet

- Ahonen**, Sini 1997: Runoilija Rekola ja sivullisuus ongelmana. *Z-lehti* 1997:3, 30–32.
- Cvetkovich**, Ann 2006/2003: *An Archive of Feelings. Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Culture*. Durham & London: Duke UP.
- Hietanen**, Ilona 2010: Vaietuistakin vuosista on puhuttava. [Mirkka Rekolan ja Sami Hilvon haastattelu.] *Helsingin Sanomat* 9.7.2012.
- Karjalainen**, Tuula 2013: *Tove Jansson. Tee työtä ja rakasta*. Helsinki: Tammi.
- Kivilaakso**, Katri 2012: Queer litteraturhistorieskrivning och arkivmappens epistemologi. – Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngrén & Rita Paqvalén (red.) *Queera läsningar. Litteraturvetenskap möter queerteori*. Rosenlarv Förlag, 147–175.
- Manner**, Eeva-Liisa 1994: Ilo ja epäsymmetria. – Tuula Hökkä (toim.) *Ikäviä kirjailijoita*. Helsinki: Tai-teos, 36–38.
- Mustola**, Kati 1996: Syöjättärestä naapurintytöksi – naisia rakastavia naisia ennen vuotta 1971 suomeksi julkaistussa kaunokirjallisuudessa. – Pia Livia Hekanaho ym. (toim.) *Uusin silmin. Lesbien katse kulttuuriin*. Helsinki: Yliopistopaino, 67–113.
- Nylén**, Antti 2000: Laajentuneet runot. [Mirkka Rekola: Muistinavaruus.] *Etsijä* 2000:3, 42–43.
- Pakkanen**, Johanna 1996: Hänen ruusuiset käsivartensa – missä kulkevat Suomen lesbokirjallisuuden rajat? – Pia Livia Hekanaho ym. (toim.) *Uusin silmin. Lesbien katse kulttuuriin*. Helsinki: Yliopistopaino, 38–65.
- Rekola**, Mirkka 1954: *Vedessä palaa*. Helsinki: WSOY.
- Rekola**, Mirkka 1981: *Kuutamourakka*. Helsinki: WSOY.
- Rekola**, Mirkka 2000: *Muistinavaruus. Kirjoituksia, puheenvuoroja 1959–1999*. Helsinki: WSOY.
- Rekola**, Mirkka 2013: Haukka lentää, kala sukeltaa – sentenssien kirjat. – Sami Feiring (toim.) *Mitä aforismi tarkoittaa?* Tampere, Turku: Savukeidas, 106–113.
- Rekola**, Mirkka 2014: Rikollinen puolet elämästä. – Johanna Korhonen & Jeanette Östman (toim.) *Kaikella rakkaudella. Sanoja seksuaalisuudesta ja sukupuolesta*. Helsinki: Into, 65–67.
- Seutu**, Katja 2011: Mirkka Rekolan varhaislapsuuden muistoja. *Elämäntarina* 2011:4, 36–39.
- Seutu**, Katja 2013a: Minä rakastan sinua, minä sanon sen kaikille – vai voiko siitä sittenkään puhua? Mirkka Rekolan 1970-luvun teosten rakkaus-käsityksestä ja historiallisesta taustasta. *Avain* 2013:1, 37–54.
- Seutu**, Katja 2013b: Kielletyt tunteet. Kaukainen rakkaus Mirkka Rekolan 1970-luvun teoksissa. *Parnasso* 2013:3, 36–39.
- Stammeier**, Jenni 2012: Rehellisyyden nimissä. [Pentti Holapan haastattelu.] *Parnasso* 2012:2, 28–33.
- Varis**, Tuula-Liina 1996: Mirkka Rekola, erillisenä, ihan keskellä. [Mirkka Rekolan haastattelu.] *Anna* 1996: 12.

Christer Kihlmanin teokset purkavat ajatuksen vakaista seksuaalisuuksista

Mikko Carlson

”Entä Suomi? Syrjäseutuko, kehitysmaa vai valkea läikkä kartalla, kun homokulttuurista on kysymys?”, kysyi toimittaja Max Rand vuonna 1984 ilmestyneessä artikkelissaan ”Sivullisten etujoukko”, joka sisältyi ensimmäiseen suomalaiseen homo- ja lesbotutkimus-antologiaan *Rakkauden monet kasvot*. Kirjoituksessaan Rand toteaa, että näkyvimmin homoseksuaalisuutta suomalaisessa kirjallisuudessa on käsitellyt Christer Kihlman. Kihlmanin vuonna 1971 ilmestynyt teos *Människan som skalv* (suom. *Ihminen joka järkkyy*) tuotti hänelle Randin sanoin epiteetin ”ensimmäinen suomalainen, coming outinsa tehnyt homo- tai biseksuaalinen kirjailija”.

Randin laaja, seksuaalivähemmistöjen suhdetta kulttuuriin ja yhteiskuntaan käsittelevä essee etenee esimerkkejä poimien antiikista nykypäivään. Silmiinpistävää tekstissä on kuitenkin se, että suomalaisen kulttuurin kohdalla on tyydyttävä lähinnä bibliografiatietoi-

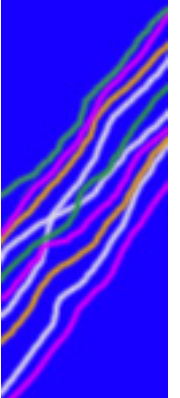

Picture © The Finnish Labour Museum Werstas

SQS
1-2/2014

70

Lectio
Praecursoria

Mikko
Carlson

hin 1920-luvun runoilijoista Uno Kailaasta, Kaarlo Sarkiasta ja Edith Södergranista, ja Kihlmaninkin tuotanto esitellään yhden sivun yhdessä ainoassa kappaleessa.

Christer Kihlmanin kehitystä kirjailijaksi kehysti hyvin merkityksellinen aika ja tila. Hänen läpimurtonsa lyyrikosta prosaistiksi tapahtui 1960-luvulla – sukupolvikapinan, opiskelijaradikalismin ja poliittisten mullistusten vuosikymmenellä – johon usein liitetään myös ajatukset seksuaalisesta vapautumisesta. Kihlmanista tuli eturivin kirjailija vuonna 1960 hänen julkaistessa suomenruotsalaisuuden ahdaskatseisuutta suomivan teoksen *Se upp Salige!* (suom. *Varo, autuas!*), joka sijoittui erehdyttävästi Porvoota muistuttavaan Lexån pikkukaupunkiin. Tämän teoksen, samoin kuin teosten *Den blå modern* (suom. *Sininen äiti*, vuodelta 1963) ja *Madeleine* (vuodelta 1965) myötä Kihlman alettiin nähdä paitsi perinteisiä arvoja haastavana yhteiskuntakriitikkona ja modernin ilmaisumuodon etsijänä, myös oman pesän likaajana, sosialistina, suomenruotsalaisen yläluokan pahana poikana. Mutta jotain vielä odottamattomampaa seurasi vuosikymmen myöhemmin.

Seksuaalisen vapautumisen toiseudet

Polemiikki *Människan som skalv* -teoksen ympärillä osoittaa 60-luvun myyttiseenkin kertomukseen liitetyn seksuaalisen vapautumisen suhteellisuuden ja herättää kysymyksen, kenen tai millaista seksuaalisuutta 1960-luku ”vapaan rakkauden mantroineen” lopulta vapautti. *Människan som skalv* on minämuotoinen, omaelämäkerrallisen ja tunnustuskirjallisuuden konventioita hyödyntävä, osin pamfletiksi ja esseeksi luonnehdittava teos, jossa alkoholismin ja aviokriisin aiheiden ja teemojen ohella homoseksuaalisuutta käsittelevästä osuudesta ja tähän liittyvästä tunnustamisesta tuli merkitsevä seksuaalipoliittinen teko. Omaa kieltään tilanteesta

kertoo se, että homouden poistaminen rikosluokituksesta vuonna 1971 oli ollut mahdollista vain kehotuskieltopykälän lisäyksellä, jolloin kehotamisesta lailliseen tekoon tuli paradoksaalisesti rikos.

Tutkimuksessani suhteutan Kihlmanin teoksia sekä aikalaiskeskusteluihin että siihen historialliseen jatkumoon, jossa homoseksuaalisuus poistuu ensin rikos- ja sitten sairausluokituksista, mutta ei lakkaa olemasta yhä uudelleen esiin nouseva kulttuurinen ”ongelma” ja yhteiskunnallinen kysymys. Vaikka kehotuskielto sittemmin osoittautui lain kuolleeksi kirjaimiksi, se kumottiin vasta vuonna 1999. Näin sillä oli vaikutusta tapaan, jolla normienvastaista seksuaalisuutta voitiin käsitellä eri medioissa vielä 1990-luvulle asti. Kirjallisuudessa kehotuskielto toimi itesesensuurin keinoin ylläpitäen kulttuurin oletusarvoisia asenteita ja moraaliarvoja.

Seksuaalisuutta ja tilaa Christer Kihlmanin tuotannossa käsittelevän väitöskirjani yhtenä lähtökohtana onkin ollut kysymys: Miten Kihlmanin tuotannossa aiemmin hahmottunut siirtymä yksityisen todellisuuden kuvaamiseen voitaisiin kytkeä osaksi hänen teostensa yhteiskuntakriittistä juonetta? Millä tavoin yksityisistä ja intiimeistä asioista kirjoittaminen voitaisiin nähdä vaikuttavana toimintana aikana, joka ei mieltänyt seksuaalisuutta aidosti poliittisena, tasavertaisuuteen perustuvana ihmisoikeuskysymyksenä?

Homokirjailijuus queerina tekona

Lähdin alun perin liikkeelle sen ihmettelemisestä, miksi avoimesti seksuaalivähemmistöjen oikeuksia lehtikirjoituksissaan ja teoksissaan käsitelleen kirjailijan suhde tunnustuskirjailijuuteen näyttäytyi niin ristiriitaisena. Kyse on varmasti ollut ajallisesta etäisyydestä keskusteluihin, jotka nyt, vuosikymmeniä myöhemmin, tuntuvat ikään kuin ohitetuilta kysymyk-

siltä ja jotka kirjailijan tuotantoa arvioitaessa kääntyvät rajaaviksi eleiksi. Kukapa haluaisi olla vain homokirjailija, emmehän puhu erikseen heterokirjailijoista tai heterokirjallisuudestaan!

Tutkimuksessani huomio ei varsinaisesti kohdistu Kihlmaniin henkilöön, vaikka myös hänen yksityiselämässään on ollut kyse elämisestä toisin, tiukan heteronormin vastaisesti. Ja vaikka hänen teostensa omaelämäkerrallisuuteen tiivistyy se, miten ”henkilökohtainen voi olla poliittista” ja juuri siksi uskottavaa. Ajatukseen Kihlmanista ”ensimmäisenä suomalaisena homokirjailijana” liittyi ongelmallinen identiteettipoliittinen oletus, joka kantoi vain puolitiehen. Onneksi, sillä tutkimusaiheeni osoittautui tätä lähtökohtaa kiinnostavammaksi, mutta myös problemaattisemmaksi.

Kun angloamerikkalaisella kulttuurialueella 1970-luvun alussa virinnyt homo- ja lesbotutkimus vähitellen rantautui kotimaiseen tutkimuskontekstiin 1980–90-lukujen taitteessa, se oli keskittynyt *Rakkauten monet kasvot* -antologian tavoin seksuaalisesti toisin eläneiden kuulumisuuksien nimeämiseen ja homomenneisyyden todistamiseen. Viimeistään 2000-luvulle tultaessa, kun queer-tutkimukselliset näkökulmat lisääntyivät, koko kysymys seksuaalisuuden olemuksellisuudesta tai rakentuneisuudesta, normaalin ja epänormaalin seksuaalisuuden suhteesta ja tähän nimeämiseen liittyvästä vallasta, asettui uuteen asentoon. Queer-tutkimuksen piirissä on kysytty, miten voisimme ylittää, häiritä ja ajatella uudelleen normittuneita identiteettejä ja sukupuoli- ja seksuaalisuuskategorioita. Miten voisimme ajatella seksuaalisuuksia selkeiden rajojen ja varmuuksien sijaan alinomaan muuntuvin, horjuvin, häilyvin ja monimuotoisin? Mutta silloinkin, kun ymmärrämme jonkin identiteetin kuvitteellisena ja ehkäpä välttämättömänä fiktiivisenä kertomuksena, se vaatii kirjallisuudentutkija Susan Stanford Friedmanin sanoin jonkinlaista paikoiltaan siirtymisen tunnetta tullakseen näkyväksi. Näin identiteetti kiinnittyy

sekä liikkeeseen että tilaan, joka syntyy jostain lähtemisen ja johonkin saapumisen välille.

Tila monimuotoistaa seksuaalisuuden

Tilan käsite on tutkimuksessani keskeisessä asemassa seksuaalisuutta ja identiteettiä silloittavana käsitteenä. Sen hankaluus liittyy siihen, että tila voidaan käsittää niin todellisenä, kuvitteellisena, symbolisena, metaforisena kuin metonymyynäkin. Useimmiten se käsitteellistyy yhtäaikaista jonakin näiden määritysten välisenä suhteena, ja kirjallisuutta lukiessamme historiallinen kulttuuritodellisuus häilyy alati luentojemme viittaussuhteena ja merkityksenannon kenttänä. Tässä mielessä raja läsnä olevan historiallisen tilan ja tekstuaalisin keinoin esitetyn tilan välillä on huokoinen, vaikka usein huomaamme, että ne ovat toisistaan erillisiä maailmoja ja erilaisia diskursiivisia tasoja.

Tila on työssäni tärkeä käsite siksi, että Kihlmanin teoksissa normienvastainen seksuaalisuus tapahtuu aina jossain toisaalla: ulkomailla, vieraassa ja eksoottisessa kulttuurissa – Tukholmassa, Keski-Euroopassa, Välimerellä, Latinalaisessa Amerikassa – kaukana kodin tilasta ja perinteisten järjestysten paineista. Sama piirre toistuu miestenvälistä halua ja rakkautta kuvaavassa maailmankirjallisuudessa, jossa homoeroottisuutta ja -seksuaalisuutta on paikannettu suorastaan pakkomielleisesti Etelään. Tämä vapauttavan Etelän fantasia onkin ollut yksi homokirjallisuuden pitkäkestoisimmista motiiveista. Ei ole sattumaa, että Thomas Mannin pienoisromaanissa *Kuolema Venetsiassa* saksalainen kirjailija Gustav von Aschenbach häikäistyy nuoren Tadzion kauneudesta venetsialaisella Lidon uimarannalla, tai että James Baldwinin romaanissa *Giovanni's room* amerikkalainen David ei pysty vastustamaan viehtymystään kauniiseen Giovanniin, pariisilaisessa kaupakassa työskentelevään italialaiseen siirtolaiseen. On merkityksellistä, et-

tei aiemmin heteroseksuaalisesti identifioitunut David pysty vastustamaan ristiriitaista haluaan rakastaa miestä, muttei silti kykene lausumaan tuon rakkautensa nimeä. Rakastaminen on mahdollista vain Giovannin pienen huoneen hämärässä, piilossa oman perheen ja sosiaalisen yhteisön katseilta.

Kaapin kulttuurierityiset ehdot

Samansukupuolinen halu artikuloituu niin ikään Kihlmanin Etelä-Amerikkaan sijoittuvissa teoksissa *Alla mina söner ja Livsdrömmen rena*, joissa todellista kirjailijaa muistuttava kertoja-päähenkilö, keski-ikäinen perheenisä, rakastuu argentiinalaiseen poikaprostituoituun. Suhteen kuvauksesta avautuu paitsi väylä harjoittaa uudenlaista yhteiskuntakritiikkiä, myös keino pohtia seksuaalisuuksien kontingenttia, selkeitä dikotomioita ja määrittelyjä pakenevaa luonnetta. Tutkimuksessani haenkin vastausta siihen, miten Kihlmanin teoksissa nousevat temaattisesti esiin kysymykset homo- ja heteroseksuaalisuuksien kulttuurisesti liikkuvista ja häilyvistä rajapinnoista. Liike kulttuurien välillä sysää identiteetit pois paikoiltaan, eräänlaiseen ylirajaiseen, kulttuuriseen välitilaan. Samalla tuo tila avaa mahdollisuuden purkaa, reflektoida ja kirjoittaa uudelleen seksuaaliseen vapautumiseen liittyviä myyttejä. Työssäni esillä ovat silti tärkeät kysymykset siitä, miten pyrkimykset kohdata kulttuuriset erot, vieraus ja toiseus sekä kysyä tuon kohtaamisen ehtoja ja oikeutusta voivat sisältää uuskolonisoivia piirteitä, sillä niiden taustalla vaikuttaa miestenvälisen rakkauden kuvaamisen historiallinen perinne.

On kuitenkin huomionarvoista, ettei seksuaalisuuden salaamisen ja paljastamisen jännitettä kuvaava ”kaapin” käsite näyttäytyä analyysissäni yksinomaan homoseksuaalisuudesta vaikenemisen ja hiljaisuuden puheaktina tai kielikuvana. Latinokulttuurissa kaappi voi ilmentää moniulotteista

sosiaalista ja materiaalista todellisuutta, joka tuottaa rajoitusten sijaan tai ohella myös mahdollisuuksia seksuaaliselle moninaisuudelle. Kihlmanin Etelä-Amerikka-teoksissa keskeiset suhteet kertoja-päähenkilön ja poikarakastettujen välillä eivät esittäydy yksioikoisina alistushierarkioina vaan tuon esiin, miten valtasuhteet ovat myös rinnakkaisia, vuorottaisia ja aina tilan ja tilanteen mukaan vaihtuvia.

Tekstuaalisen queer-tilan mahdollisuus

Väitöskirjassani esitän, miten Kihlmanin teokset liittävät omaelämäkerrallisen kertomisen ajatukseen seksuaalisuuden kontekstuaalisesta luonteesta ja luovat näin *tekstuaalista queer-tilaa*. Kehittelemälläni käsitteellä viittaan lajeja rikkovaan, aiheiltaan ja teemoiltaan sukupuoli- ja seksuaalinormeja purkavaan autofiktiiviseen teokseen, jossa kulttuurisesta, temaattisesta ja kerronnallisesta tilasta tulee toisiaan täydentäviä ja toisistaan erottamattomia. *Tekstuaalisen queer-tilan* ajattelen muodostuvan tiettyjen aiheiden, teemojen, kerronnankeinojen ja historiallisten seksuaalisuuden diskurssien välisenä kytköksenä. Vastaavasti kirjallisuushistorian Kihlmanin pääteoksiksi nostamat romaanit *Dyre prins* ja *Gerdt Bladhs undergång* tarjoavat työssäni vertailukohdan autofiktiivisille teoksille siinä, miten niiden yhtä lailla antinormatiivinen seksuaalisuuden problematiikka varioituu erilaisissa lajikehyksissä yhdistellen sukuromaanin, omaelämäkerran ja tunnustuskirjallisuuden piirteitä. Samalla romaaneista aiemmin esitetyihin, yleistä yhteiskunnallista ja poliittista makrotasoa korostaneisiin luentoihin avautuu toisenlaisia lukureittejä, kun helposti vähäpätöisinä näyttäytyvät yksityiskohdat – porvarillisen perheen miestenväliset suhteet, kodin tila ja liike kodista pois – nousevat etualalle. Näin tulee esiin romaanien outo ja kummallinen, usein eksplikoimatta jäänyt aines, eräänlainen tekstuaalinen pervous.

Edellä mainittu tulkinnallinen lähtökohta jatkaa Sedgwickin vanavedessä muutoutunutta queer-lukemisen strategiaa, jossa huomio kohdistuu hiljaisuuksiin ja katvealueisiin, joita kulttuuriset kahtiajaot eivät usein tavoita. Tutkimukseni poliittinen ja eettinen viritys syntyy juuri siitä jännitteestä, miten hankalaa ja vaikeaa on kurkottaa näiden binarismien tuolle puolen. Samalla haluan osoittaa, ettei queer voi olla vain täyttä määrittelemättömyyttä merkitsevä teoreettinen käsite vaan se tulee nähdä historiallisena, tietyssä ajassa ja tilassa jäsentyvänä, suhteidenvaraisena käsitteenä, joka ei unohda kulttuurista aikalaistodellisuutta eikä siinä vaikuttavia vallan-alaisuuksia.

Jos kysymys homoidentiteetin tai homokirjailijuuden poliittisista mahdollisuuksista näyttäytyy nykyisin mielenkiinnottomana tilanteessa, jossa seksuaalivähemmistöt ovat tehneet matkan syrjityistä, kriminalisoiduista ja sairaista lähes tasavertaisiksi kansalaisiksi, on hyvä muistaa, että näin ei suinkaan ollut vielä muutama vuosikymmen sitten. Toisaalta tilan problematiikka tekee näkyväksi, ettemme milloinkaan jaa edes oman suomalaisen kulttuurin sisällä yhtä ja samaa pervo-aikaa ja pervo-tilaa, eikä tuota tilaa myöskään jaeta meille samoin kriteerein.

Väitän, että juuri se, ettei suomalaisessa kirjallisuudessa ole ollut anglo-amerikkalaisen kirjallisuuden kaltaista samansukupuolisen halun ja rakkauden kuvaamisen perinnettä, on ratkaisevasti vaikuttanut suomalaisen kirjallisuuden tapaan käsitellä seksuaalista erityisyyttä ja moninaisuutta. Seksuaalista toiseutta on käsitelty häivytyttyä ja implisiittisemmin, mutta myös vahvaa identiteettipolitiikkaa ja tiukkoja identiteettikategorioita vältellen ja siten etualaistaen kiinnostavasti seksuaalisuuksien välisiä ja muuttuvia rajapintoja.

Tutkimuksellani Christer Kihlmanin tuotannosta haluan vastata siihen, että tuolle Max Randin hahmottelemalle kartalle on kuin onkin jäänyt

jälkiä. Mutta valkoisen ja mustan sijaan ne ovat sävyiltään häilyvämpiä, kerrostuneempia ja monivaihteisempia. Samalla haluan osoittaa, että kyse on kirjallisuuden voimasta ja mahdollisuuksista tuottaa ja välittää näitä nyansseja – ja juuri se tekee näistä jäljistä niin kiehtovia.

FT Mikko Carlsonin kotimaisen kirjallisuuden alaan kuuluva väitöskirja *Paikantuneita haluja. Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa* tarkastettiin Turun yliopistossa 28.5.2014. Vastaväittäjänä toimi professori Sanna Karkulehto Jyväskylän yliopistosta ja kustoksena professori Lea Rojola Turun yliopistosta.

Suomalainen biseksuaalisuus, kokemusten ja mielikuvien politiikkaa

Jenny Kangasvuo

Keskeinen tutkimuskysymykseni koskee biseksuaalisuuden paikkaa suomalaisessa seksuaalikulttuurissa. Tutkimukseni kattaa noin neljänkymmenen vuoden periodin eli samansukupuolisen haureuden rikoslaista poistamisen jälkeisen ajan, toisin sanoen ajan jälkeen vuoden 1971, jonka jälkeen homoseksuaaliset teot ovat olleet rikoslain näkökulmasta sallittuja. Tänä aikana suomalainen yhteiskunta on käynyt läpi monia muutoksia, ja suomalaisen seksuaalikulttuurin muutokset heijastuvat myös biseksuaalisuuden asemassa. Biseksuaalisuuden paikka suomalaisessa seksuaalikulttuurissa onkin siirtynyt ja monistunut: ei ole vain yhtä paikkaa, joka biseksuaalisuudella suomalaisessa seksuaalikulttuurissa voi olla, vaan useita paikkoja, joissa kaikissa biseksuaalisuus näyttää hieman erilaiselta.

Aineistonani on 40 suomalaisen biseksuaalin haastattelut vuosilta 1999, 2005 ja 2009–2010. Nämä haastattelut muodostavat suomalaisia biseksuaaleja käsittelevän pitkittäistutkimuksen. Yhteensä haastatteluja on tehty 52, eli 12 haastateltavaa on haastateltu uudestaan. Lisäksi olen kerännyt aineistokseni seksuaalivähemmistöpoliittisten järjestöjen julkaisuja vuosilta 1969–1994. Pääosin kyse on Setan ja jo edesmenneen Psyke ry:n julkaisuista. Kävin läpi myös pornolehtien vuosikertoja ja hajanumeroita

vuosilta 1972–2006. Valtavirtalehdistöstä olen kerännyt yksittäisiä artikkeleita vuosilta 1993–2012, ja lähilukenuit niitä. Valtavirtalehdistössä biseksuaalisuutta käsiteltiin huomattavasti vähemmän kuin seksuaalivähemmistöjärjestöjen lehdissä ja pornolehdissä.

Biseksuaalisuuteen liitettyjen mielikuvien toistuvuus

Yksi tutkimuskysymyksistäni koski biseksuaalisuuteen liitettyjä mielikuvia, eli kysyin mitä mielikuvia biseksuaalisuuteen kulttuurissamme liitetään. Havaittiin, että kaikissa aineistoissani biseksuaalisuuteen liitettiin samantyyppisiä asioita. Osassa aineistoa nämä asiat torjuttiin ja kiellettiin ja määriteltiin ne kielteisiksi ennakkoluuloiksi, osassa taas näitä mielikuvia toistettiin kriittittä. Haastateltaville yksi keskeinen tapa kuvata biseksuaalisuutta oli listata niitä asioita, jotka eivät heidän mielestään kuuluneet biseksuaalisuuteen ylipäänsä, tai ainakaan heidän biseksuaaliseen kokemukseensa siitä huolimatta, että mielikuvat toistuvasti biseksuaalisuuteen liitetään.

SQS
1–2/2014

75

Lectio
Praecursoria

Jenny
Kangasvuo

Yksi kestävimpiä ja toistuvimpia mielikuvia oli biseksuaalisten ihmisten yliseksuaalisuus. Biseksuaalisuus näyttäytyi varsinkin pornolehtiaineistossa ilmiönä, johon liittyy voimakas, jopa liiallinen seksuaalinen halu, jonka kohde voi olla mikä tahansa – mies, nainen, transsukupuolinen tai transvestiitti, eläin tai esine. Biseksuaalisuus ei määrittynyt pelkästään haluksi eri sukupuoliin, vaan ylitsepursuavaksi seksuaaliseksi haluksi. Tämä mielikuva ei kuitenkaan ollut rajautunut vain pornolehtiin, vaan sitä ilmeni kaikissa aineistoissa. Haastateltaville yliseksuaalisuuden mielikuva näyttöytyi ristiriitaisena. Suurin osa haastateltavista pyrki toistuvasti todistamaan biseksuaalien olevan seksuaaliselta halukkuudeltaan samaa luokkaa kuin ei-biseksuaalienkin, ja korosti käsityksen biseksuaalien yliseksuaalisuudesta olevan vain stereotypia tai ennakkoluulo. Toisaalta jotkut haastateltavat sanoivat yliseksuaalisuuden ennakkoluulon kenties kumpuavan siitä, että heidän mukaansa biseksuaaliksi itsensä nimeävä ihminen on enemmän sinut oman seksuaalisuutensa kanssa kuin heteroksi, lesboksi tai homoksi itsensä nimeävä, joka kieltää itseltään halun joko samaan tai eri sukupuoleen. Toisaalta biseksuaalisuuteen liitetty yliseksuaalisuuden mielikuva saatettiin myös tulkita siten, että ennakkoluulo ei niinkään liity biseksuaalisuuteen, vaan kulttuurin yleiseen seksuaalikielteisyyteen tai seksuaalisuuteen kohdistuvaan ahdistukseen. Tällöin biseksuaalisuus itsessään tulkittiin seksuaalimyönteisyyden merkiksi. Tällaisilla yliseksuaalisuuden luonnehdinnoilla haastateltavat rakensivat positiivista identiteettiä kielteiseksi mielletyn yliseksuaalisuuden mielikuvan kautta.

Kautta koko aineiston biseksuaalisuutta luonnehdittiin myös muoti-ilmiöksi tai trendiksi. Biseksuaalisuus muotina tai trendinä mainitaan aineistossani ensimmäistä kertaa Psyke ry:n *Ysikutonen*-lehdessä ilmestyneessä tarinassa vuonna 1972. Mielikuva on siis hyvin yleinen ja kestävä. Trendiluonteisuuden mielikuvaa toistettiin niin pornolehdissä, valtavirtalehdissä, seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa kuin haastatteluissakin. Näistä vain haastattelut olivat aineisto, joissa mieliku-

va torjuttiin. Haastateltavat siis kielsivät yksiselitteisesti sen, että heidän biseksuaalisuutensa olisi trendiluonteista, mutta muissa aineistoissa biseksuaalisuuden muodikkautta toisteltiin neljänkymmenen vuoden ajan.

Valtavirtalehdistön julkaisuissa trendiluonteisuutta kommentoitiin sekä sitä vahvistaen että kieltäen, eli mielikuvaa sekä toistettiin, että kyseenalaistettiin samaan aikaan. Biseksuaalisuutta käsittelevien tekstien määrän lisääntyminen 1990-luvulta 2010-luvulle sekä pornolehdissä että valtavirtalehdissä osoittaa eräänlaista ”trendiluonteisuutta” siinä mielessä, että biseksuaalisuudelle ilmiönä on annettu enemmän tilaa kuin aiempina vuosikymmeninä. Biseksuaalisuuden trendiluonteisuudella onkin kaksi puolta: toisaalta se on biseksuaalisuuteen erottamattomasti liittyvä mielikuva, joka on löydettävissä oman aineiston lisäksi myös kansainvälisistä yhteyksistä; toisaalta taas biseksuaalisuuden käsittelyn yleistyminen suomalaisessa mediassa ja biseksuaaliseksi itsensä nimeävien ihmisten määrän kasvu kertovat tietynlaisesta trendiluonteisuudesta, eli biseksuaalisuuteen kohdistuneesta lisääntyneestä mielenkiinnosta ja mediahuomiosta. Vaikka biseksuaalisuutta sinänsä ei voidakaan määritellä muoti-ilmiöksi tai trendiksi, biseksuaalisuuden käsittelyn tapoja mediassa voidaan kuvata trendinomaisiksi.

Biseksuaalisuus yleisinhimillisenä, kaikkia ihmisiä yhdistävänä ja ihmisen seksuaalisuutta yleisesti luonnehtivana ilmiönä oli myös yksi tärkeä mielikuva, joka biseksuaalisuuteen liitettiin. 1970-luvulla mielikuva oli käytössä sekä seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa että pornolehdissä. Molemmissa biseksuaalisuuden yleisinhimillisyyden mielikuvaa käytettiin tekemään samansukupuolista halua ja tarkemmin homoseksuaalisuutta ja lesboutta hyväksyttävämmäksi ja ymmärrettävämmäksi. Seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa biseksuaalisuuden yleisinhimillisyyden mielikuvan avulla valistettiin ”seksuaalienemmistöä” homoseksuaalisuuden hyväksymisen tärkeydestä

1990-luvulta alkaen biseksuaalisuutta alettiin valtavirtalehdistössä ja pornolehdissä käsitellä myös selittäen ja neutraaliutta tavoitellen. Samalla kun biseksuaalisuutta selitettiin ja pyrittiin kuvaamaan se aivan tavallisena seksuaalisuuden muotona, se jatkuvan selittämisen kautta näyttäytyi silti alati selittämistä vaativana ja monimuotoisena ilmiönä, joka on sisäisesti ristiriitainen. Yhtäaikainen halu sekä miehiin että naisiin esitettiin sekä ilmiönä, joka täytyy hyväksyä, ja jota täytyy suvaita, että ilmiönä, jota on vaikea ymmärtää hetero- tai homoseksuaalisesta halusta käsin. 1990-luvun alusta vielä 2000-luvun puoliväliin biseksuaalisuus esitettiin sekä valtavirtalehdistössä että pornolehdissä uutena ilmiönä, joka on seurausta seksuaalisen vapautumisen etenemisestä. Tällaisena biseksuaalisuus oli sekä myönteinen ja parempaa tulevaisuutta ennustava ilmiö, että ilmiö, joka ei aivan täysin voi olla lukijan ymmärrettävissä.

Biseksuaalisuuteen yleisimmin kaikissa aineistoissa liitetyt mielikuvat olivat siis biseksuaalisuus eräänlaisena seksuaalisen kyltymättömyyden muotona eli yliseksuaalisuutena; biseksuaalisuus muoti-ilmiönä tai trendinä, joka mielikuva on liitetty biseksuaalisuuteen ainakin neljäkymmentä vuotta; biseksuaalisuus yleisinhimillisenä ominaisuutena; sekä biseksuaalisuus monimuotoisena ilmiönä, jota on jatkuvasti selitettävä.

Biseksuaalisen identiteetin mahdollistuminen

Biseksuaalisuuden käsittelyn yleistyminen mediassa on kulkenut samaa matkaa biseksuaalisen identiteetin mahdollistumisen kanssa, mutta ei ole varsinaisesti edeltänyt sitä. Biseksuaaliselle identiteetille ei vielä 1970- ja 1980-luvuilla ollut tilaa tai mahdollisuuksia, vaan biseksuaalisuus näyttäytyi pääasiassa homoseksuaalisuuden alamuotona, johon sisältyy joko tietämättömyys homoseksuaalisen identiteetin mahdollisuudesta tai aktiivinen sen torjuminen. Biseksuaalisuus oli joko kaikkia ihmisiä yhdistävä

seksuaalisuuden pohjavirta tai tunnistamaton seksuaalisuuden potentiaali, joka saattoi aktivoitua hetkellisesti ja aiheuttaa ahdistusta. Ennen 1990-lukua biseksuaalisuus oli ei-identiteetti, termi, jolla saatettiin kuvata seksuaalisia käytäntöjä tai yleistä inhimillistä seksuaalisuutta, mutta jolla ei nähty olevan poliittista ulottuvuutta identiteettinä. Termi sai poliittisen merkityksen vain kiinnittyessään homoseksuaalisuutta ja homoseksuaalista identiteettiä koskevaan keskusteluun.

Biseksuaalisuutta alettiin seksuaalivähemmistöjärjestöjen lehdissä käsitellä enemmän 1990-luvulta alkaen, ja vasta 1990-luvun puolivälistä eteenpäin biseksuaalisuudesta tuli valtavirtalehdistössä käsitelty teema. Myös biseksuaalinen identiteetti seksuaalivähemmistöpoliittisena identiteettinä mahdollistui 1990-luvun alussa, jolloin varsinkin Setan piirissä alkoi olla biseksuaaliksi itsensä nimeäviä toimijoita, jotka puhuivat ja/tai kirjoittivat biseksuaalisuudestaan julkisesti.

Biseksuaalisen identiteetin mahdollistuminen on kuitenkin tarkoittanut myös homo- ja lesboidentiteettien kapeutumista. Siinä missä 1970-luvulla ja vielä 1980-luvullakin homoseksuaalisuus viittasi samansukupuolisen seksuaalisen halun läsnäoloon yksilön halurepertuaarissa sinänsä, 1990-luvulle tultaessa homoseksuaalisuuden käsite alkoi tarkoittaa erisukupuolisen seksuaalisen halun poissulkemista yksilöstä, joka kokee samansukupuolista halua. 1970-luvulla sekä seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa että pornolehdissä vastakkaisiksi eivät niinkään asettuneet samansukupuolinen ja erisukupuolinen seksuaalinen halu – siis homo- ja heteroseksuaalisuus – vaan normatiiviset elämänvalinnat, kuten avioliitto, ja normin vastaiset elämänvalinnat, kuten samansukupuoliset seksuaaliset käytännöt. Nykyisessä seksuaalikulttuurissa homoseksuaalisuus kuitenkin näyttäytyy monoliittisena, eikä homo- tai lesboidentiteetissä ole tilaa erisukupuoleen kohdistuvalle halulle ilman, että se uhkaa identiteetin eheyttä.

Biseksuaalisen identiteetin olemassaolon ehtona on sellainen kulttuurinen tilanne, jossa seksuaalisen halun ylipäättään katsotaan määrittävän ihmisen olemusta ja olevan ihmisen itseymmärryksen kannalta oleellista. Homoseksuaalinen identiteetti on mahdollistunut Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Varhaisessa seksuaalivähemmistöpolitiikassa biseksuaalisuuden käsitteen tärkein rooli oli homoseksuaalisuuden legitimoinnissa, sillä jos kaikissa ihmisissä on homoseksuaalisia piirteitä, eli toisin sanoen jos ihminen on perusluonteeltaan biseksuaalinen, homoseksuaalisuuden tuomitseminen tarkoittaisi samalla ihmisyyden tuomitsemista sinällään.

Biseksuaalisuus onkin toiminut 1970-luvulta lähtien samansukupuolisen halun selityksenä ja oikeuttajana. Se on legitimoinut homoseksuaalisuutta ja homoseksuaalista identiteettiä sellaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa samansukupuolinen halu on näyttäytynyt pääasiassa torjuttavana ja uhkaavana. Biseksuaalisuuden kautta homoseksuaalisuus on tehty ymmärrettäväksi – jos biseksuaalisuus yhdistää kaikkia ihmisiä, se osoittaa homo- ja heteroseksuaalisuuden samanlakaisuuden suhteessa seksuaaliseen haluun sinänsä. Ennen eriytymistään omaksi identiteettikategoriakseen biseksuaalisuus toimi siltana homo- ja heteroseksuaalisiksi kuvattujen erillisten väestöosien, eli seksuaalisen vähemmistön ja seksuaalisen enemmistön, välillä. Jos jokaisessa seksuaalisen enemmistön jäsenessä on pisara biseksuaalisuutta, kellään ei ole oikeutta tuomita samansukupuolista halua.

Vielä sen jälkeen, kun 1990-luvulta alkaen biseksuaalisuudesta itsestään on tullut erillinen seksuaalikategoriansa ja seksuaalinen identiteettinsä, biseksuaalisuus näyttäytyy vähemmän olemuksellisenä ja enemmän nautintoa kohti suuntautuvampana kuin homo- ja lesboidentiteetit, normatiivisesta heteroseksuaalisesta identiteetistä puhumattakaan. Tällaisena se on omiaan viihdyttämään ja kiihdyttämään erilaisia yleisöjä, käsiteltiin biseksuaalisuutta sitten valtavirtamediassa tai pornossa.

Olen tutkimuksessani jäljittänyt biseksuaalisuuden paikkaa suomalaisessa seksuaalikulttuurissa. Biseksuaalisuus on termi, joka on tullut saavutettavammaksi identiteettitermiksi tutkimukseni käsittämän ajanjakson aikana. Biseksuaalisuus lupaa kantajalleen ja käyttäjälleen erilaisia asioita. Kantajalleen, siis biseksuaaliksi itsensä nimeävälle ihmiselle, biseksuaalisuus tarjoaa täsmällisen termin, jolla kuvata omaa samaan ja eri sukupuoliin kohdistuvaa seksuaalista haluaan ja mahdollisuuden määrittellä itsensä biseksuaalisuuteen liitettyjen ihanteiden, kuten vapauden kautta. Biseksuaalisuuden termillä voi kiinnittyä seksuaalivähemmistöpoliittiseen toimintaan ja diskursseihin, joiden avulla yhteiskuntaa voi pyrkiä muuttamaan paitsi biseksuaalisuutta hyväksyvämpään suuntaan, myös seksuaalista joustavuutta hyväksyvämpään suuntaan. Biseksuaalisuuden termin käyttäjälle termi tarjoaa mahdollisuuden kutkutua ja valistaa lukijaa. Biseksuaalisuuden termi kuvaa pääsyä kahden eri kategorian nautintoihin – siis homo- ja heteroseksuaalisen. Biseksuaalisuuteen liitetyt seksuaalisen vapauden mahdollisuuden mielikuvat eivät lakkaa kiehtomasta sen enempää minua, muita itsensä biseksuaalisiksi määrittäviä ihmisiä kuin suomalaisia yleisöjäkään.

FT Jenny Kangasvuon kulttuuri antropologian alaan kuuluva väitöskirja *Suomalainen biseksuaalisuus. Käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot* tarkastettiin Oulun yliopistossa 8.11.2014. Vastaväittäjänä toimi professori Laura Stark Jyväskylän yliopistosta ja kustoksena dosentti Taina Kinnunen Itä-Suomen yliopistosta.

Puistojen ja pisuaarien Helsinki

SQS
1–2/2014

79

Pervosilmäys
Arvostelut

Mari Pajala

Valdemar Melanko: *Puistohomot. Raportti Helsingin 1960-luvun homokulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012, 200 s.

Kun ensimmäisen kerran kuulin Valdemar Melangon kirjasta *Puistohomot. Raportti Helsingin 1960-luvun homokulttuurista*, ajattelin että se oli liian hyvää ollakseen totta: aikaisemmin tuntematon aikalaisnäkökulmasta kirjoitettu tutkimus homomiesten alakulttuurista 1960-luvun Suomessa. Hetken epäilinkin, että kirjailijanimen taakse piiloutuu joku 2010-luvun queer-tutkija, joka on historiallisen tuntemuksensa perusteella kuvitellut, minkälaisia tarinoita 1960-luvun Helsingistä voisi kertoa, ja naamioinut kirjoituksensa aikalaisraportiksi. Onneksi olin väärässä ja Valdemar Melanko on oikea historiallinen henkilö.

Helsingin yliopistossa opiskellut Valdemar Melanko (s. 1939) on tehnyt uransa pääasiassa virkamiehenä Neuvostoliiton ja Venäjän asiantuntijatehtävissä, minkä lisäksi hän on kääntänyt kirjallisuutta venäjältä suomeksi. Opiskeluaikanaan 1960-luvulla Melanko

Mari
Pajala

kiinnostui homojen oikeudellisesta asemasta. Hän suunnitteli aiheesta tutkielmaa, jota varten hän tarkkaili miesten käyttäytymistä Helsingin keskeisillä tapaamispaikoilla usean vuoden ajan 1960-luvun lopussa ja haastatteli epämuodollisesti puistoissa tapaamiaan miehiä. Koska tutkielma jäi kesken, Melangon havainnot puistokulttuurista jäivät julkaisematta yli neljäksikymmeneksi vuodeksi. Työn kesken jäämiseen lienevät vaikuttaneet aiheen tutkimukseen liittyvät eettiset ongelmat, joista Melanko oli hyvin tietoinen: julkaisemalla aiheesta hän olisi altistanut lainsuojattoman alakulttuurin julkisen repostelun kohteeksi.

Siitä, että *Puistohomot* on nyt saatu julkaistua, voi kiittää paitsi Melankoa itseään ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa, myös sosiologi Elina Haavio-Mannilaa, jolle Melanko oli joitain vuosia sitten esitelty aineiston ja joka kannusti häntä toimittamaan ne julkaisuksi. Aineisto on pyritty toimittamaan kirjaksi mahdollisimman vähin muutoksin. Melanko on kirjoittanut kenttämuistiinpanonsa pääasiassa kirjeiksi kahdelle tutkijalle, Kimmo Lepolle ja Klaus Mäkelälle, jotka toimivat eräänlaisina mentoreina, vaikka eivät paljon työtä kommentoineetkaan. *Puistohomot* koostuu alkuperäisten kirjeiden ja muiden muistiinpanojen ohella Melangon johdannosta ja loppusanoista, Oras Tynkkysen kirjoittamasta jälkikirjoituksesta sekä taustoittavista loppuviitteistä. Kirjoitukset on alun perin tarkoitettu muistiinpanoiksi varsinaista tutkimusta varten, mutta ne ovat varsin eloisaa luettavaa sellaisenaan. Kirjemuodon ansiosta havainnoijan oma ääni pääsee hyvin esille.

Puistohomot kuvailee Helsingin homojen alakulttuuria mielenkiintoisena historiallisena ajanjaksona 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Se tarjoaa näkökulman siihen, miltä ”seksuaalisen vapautumisen” aikakaudeksi mielletty 1960-luku näytti helsinkiläisten miesten iskupaikoilla, julkisten diskurssien marginaalissa. Samalla teos tallettaa alakulttuuria ajalta juuri ennen homoseksuaalisten tekojen kriminalisoinnin purkamista vuonna 1971.

Hankkeensa innoittajiksi Melanko nimeää 1960-luvun opiskelijaradikalismia, erityisesti Marraskuun liikkeen, joka pyrki edistämään erilaisten marginalisoitujen ryhmien, myös homojen asemaa. Lisäksi ärsykkeenä toimi *Ilta-Sanomien* skandaalinhakuinen paljastusjuttu ”Homoseksuaalipesä Helsingissä”, joka motivoi etsimään toisenlaisia näkökulmia aiheeseen. Henkilökohtaisempiakin motiiveja voi uumoilla, sillä Melanko kertoo havainnoineensa Helsingin keskeisiä iskupaikkoja neljän vuoden ajan ennen kuin aloitti varsinaisten muistiinpanojen teon. Tutkimusajankohtana Melanko oli nuori aviomies, joka ”myöntää” omanneensa ”silmaa miehillekin kauneudelle” (s. 15); tämän hän katsoo edellytykseksi aiheen ymmärtävälle tutkimiselle. Tutkimustapaa innosti Anton Tšehovin *Sahalin*, jota Melanko samaan aikaan suomensi. *Sahalin* pohjaa keskusteluihin, joita Tšehov kävi vankileirisaarelle karkotettujen kanssa, ja Melangon tutkimushankkeessa puistojen homot näyttäytyvät vastaavanlaisina lainsuojattomina.

Puistohomot esittelee Helsingin keskeisiä kruisailupaikkoja, niiden arkkitehtuuria ja alueille ominaisia käyttäytymistapoja. Suosittuja kohtaamispaikkoja olivat muun muassa Karusellin alue Pallokentän ja Olympiastadionin tienoilla, Kirsikkapuisto ja Kissalanpoikien kuja. Melanko kuvailee antropologin tarkkuudella, miten kullakin tapaamispaikalla kierrettiin, milloin niillä oli paljon liikennettä ja minkälaisia erilaisia tapoja kontaktin saamiseen käytettiin. Vaikka puistoissa kävi melko paljon miehiä, Melanko korostaa että kontaktin saaminen potentiaaliseen partneriin oli usein mutkikasta ja saattoi vaatia tuntikausien kuljeskelua. Kirjan nimeksi annettu ”*Puistohomot*” on sinänsä hieman harhaanjohtava nimitys, sillä monet puistoissa miehiä iskeneistä miehistä olivat naimisissa, eräskin 14-lapsisen lestadiolaisperheen isä Kemistä, eivätkä välttämättä olisi mieltäneet itseään kategorisesti homoiksi. Aineistossa näkyy kiinnostavasti, miten samankaltaisia urbaanin homokulttuurin käytännöt olivat Helsingissä ja ulkomaisissa suurkaupungeissa. Esimerkiksi yksi suosittu pisuaari tunnet-

tiin nimellä Jennyn teehuone samaan tapaan kuin Yhdysvalloissa käytettiin tearoom-nimitystä. Helsingin tapaamispaikoilla vieraili myös ulkomaalaisia matkailijoita, ja erään informantin mukaan kaupungin homopaikoista oli olemassa Tanskassa tai Hollannissa painettu kartta.

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen hengessä Melanko pyrkii jaottelemaan kohtaamaansa kulttuuria kategorioihin. Ainoan hänen saatavillaan olleen vertailukohteen aineistolle muodosti Laud Humphreysin tutkimus, joka käsitteli miestenvälistä seksiä Chicagon julkisissa käymälöissä. Humphreysin pohjalta puistossa kiertäjät voi jakaa kolmeen ryhmään: ensimmäinen, pienin ryhmä ei solmi kontakteja muihin vaan käy puistoissa vain tarkkailemassa tai tirkistelemässä. Toiseen ryhmään Melanko laskee ”kunnon homot”, jotka etsivät ”ystävää” eli seksikumppania, jonka kanssa löytyy myös henkilökohtainen kontakti (s. 88). Kolmas, myöskin pieni ryhmä pyrkii osallistumaan persoonattomaan aktiin pisuaareissa eikä lähde iskijöiden kanssa minnekään muualle. Melanko pitää Humphreysin jaottelua kuitenkin riittämättömänä. Hänen puistoissa käymissään keskusteluissa esimerkiksi kyseenalaistettiin ajatusta siitä, että anonyymi seksi olisi persoonatonta.

Melanko luonnostelee omia tapoja kategorisoida aineistoa. Keskeiseksi osoittautuu erottelu asunnottomien ja omaa asuntoaan hallitsevien miesten välillä. ”Asunnottomilla” Melanko tarkoittaa miehiä, jotka jakavat asunnon esimerkiksi vaimon, vanhempien tai kämppekavereiden kanssa, eivätkä siten voi tuoda vapaasti vieraita kotiinsa. Asuntokysymys luokin miesten välille tärkeän valta-asetelman. Omaa asuntoaan hallitsevien on helpompi löytää puistoista kumppaneita ja heillä on enemmän valinnanvaraa kuin muilla. Tästä avautuu myös kysymyksiä yhteiskuntaluokan merkitykseen, joihin teoksessa ei kuitenkaan ehditä syventyä tarkemmin.

Asunnon lisäksi toinen tekijä, joka Melangon mukaan vaikuttaa miesten käyttäytymiseen, on yksinäisyyden aste. Melanko jakaa puistoissa kiertävät

miehet tällä perusteella kolmeen ryhmään: Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat eivät koe itseään yksinäisiksi, vaan heillä on riittävästi ihmiskontakteja muualla ja puistoissa he käyvät purkamassa seksuaalisia paineita. Toiseen ryhmään kuuluvat etsivät puistoista fyysisen kontaktin sijaan ensisijaisesti henkistä kontaktia, jotakuta johon rakastua. Kolmas ryhmä koostuu syvästi yksinäisistä ja masentuneista ihmisistä, jotka etsivät mitä tahansa kosketusta lievittääkseen yksinäisyyttään. Nämä miehet ovat usein muita iäkkäämpiä ja alkoholisoituneita. Melangon ryhmittelyt jäivät aikanaan ideointiasteelle, mutta ne tarjoavat kiinnostavia näkökulmia siihen, miten puistokulttuuria oli mahdollista ymmärtää.

Sinänsä on sääli, ettei Melangon suunnittelema tutkielma aikanaan valmistunut, sillä se olisi ollut kansainvälisestäkin katsoen pioneerityö. Edelleen olisi hienoa saada Melangon havaintoja julkaistua jossain muodossa myös englanniksi, sillä aineistossa olisi paljon kiinnostavia vertailukohtia homohistoriaan muissa maissa. Nykynäkökulmasta teoksesta tekee kiehtovan se, että siihen on tallentunut visio siitä, miten homoseksuaalisuudesta olisi ollut mahdollista puhua kriittisessä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa 1960–1970-lukujen vaihteessa, kun aihetta ei oikeastaan suomalaisessa tutkimuksessa vielä käsitelty. Nykytutkijat toivottavasti tunnistavat kirjan kuvaukset helsinkiläishistoriasta arkistoksi, jota he tulevat keskusteluttamaan queer-tutkimuksen näkökulmien ja käsitteiden kanssa.

"Minä en halunnut valtaa. Minä olen halunnut vain, että kaikilla on hyvä olla."

Sari Miettinen

Jenny Kangasvuo: *Sudenveri*. Teos 2012, 312 s.

Teos kustantamo järjesti 2010–2011 fantasia- ja scifikirjoituskilpailun, jossa oululaisen kulttuuriantropologi Jenny Kangasvuon romaanikäsi-kirjoitus palkittiin kunniamaininnalla ja kustannussopimuksella. Ja hyvä niin. Vuonna 2012 ilmestynyt *Sudenveri* on vahva ja poikkeuksellinen esikoisteos Suomessa. Teos edustaa aikuisyleisölle suunnattua scifiä, suomikummaa, kuten nykyään on tapana sanoa. Lisäksi Kangasvuo kirjoittaa ihmissusimyyttiä uusiksi, mikä on jo enemmän kuin erityistä.

Suomalaisessa fiktiossa ihmissusiaihetta on käsitelty vähän. Tunnetuin teos lienee Aino Kallaksen *Sudenmorsian: hiidenmaalainen tarina* (1928). Uudempia vertailukohteita ovat Tuula Rotkon *Susi ja surupukuinen nainen* (1998) ja Elina Rouhaisen *Susiraja*-nuortenkirjasarja (2012).

Ihmissusi-myytillä on pitkä historia aina Ovidiuksen *Muodonmuutoksista*, kelttiläisestä kertomusperinteestä aina Baltian maiden *vironsusiin*. Baltialaisesta kansanperinteestä ammentaa myös Kangasvuo. *Sudenveren* omalakisessa maailmassa osa ihmisistä polveutuu kansantaruista tutuista

vironsusista. Nämä ihmissudet viettävät osan ajastaan ihmishahmossa ja osan metsissä susilauman jäsenenä. On kuvataiteilija Varga, joka on jättänyt lauman voidakseen elää ihmisenä. On Martta, lauman vanhin, jonka menneisyys on opettanut pelkäämään ulkopuolisia ja pitämään kiinni periaatteista. Sivuhahmoina esitellään vielä Marraskuu, tavallinen ihminen ja Vargan rakas sekä Rasmus, laumasta karannut nuori ja epämuotoinen poika. *Sudenveri* kertoo kolmen äänen kautta tarinan kahtalaisesta identiteetistä sekä yksilön ja suvun ristivedosta.

Ihmissusista ja vähän ihmisestäkin

Sudenveri ei ole perinteinen ihmissusimyyttiä toisintava kertomus, jossa ihmissusi edustaa ihmisen ”yöpuolta”, salattuja ja hallitsemattomia viettejä. Ihmissusimyytin mukaan ihmissudeksi tullaan saamalla tartunta pureman tai raapaisun kautta. Muodonmuutos tapahtuu pakotettuna, eikä ihminen pysty vaikuttamaan itse siihen. Leena Peltonen kirjoittaa, että 2000-luvun kirjallisuudessa muodonmuutoksen takana on yhä useammin geneettiset syyt. Myös Kangasvuon teoksessa kyky sutena olemiseen ei ole tartunnan, vaan geneettisen perimän tulosta. Varga kantaa itsessään suttu, suden verta. Toisin kuin myytissä, Varga pystyy itse päättämään koska muuttuu sudeksi.

SQS
1–2/2014

82

Pervosilmäys
Arvostelut

Sari
Miettinen

Kyse onkin omasta lajista, joka ei ole täysin ihminen, muttei täysin susikaan. Tällaisia ”homo lycanthropuksia” kuvataan mm. Jack Williamsonin romaanissa *Darker Than You Think* (1948) tai Guy Endoren teoksessa *The Werewolf of Paris* (1933). (Ks. Peltonen 1986.)

Toinen keskeinen ero perinteiseen ihmissusimyyttiin liittyy *Sudenveren* ihmissusien olomuotoon. Kun lauman jäsenet muuttuvat ihmisistä susiksi, heistä tulee tavallisen suden näköisiä ja he aistivat ja käyttäytyvät susien tapaan. Kahdella jalalla kulkevia hirviösusia ei siis *Sudenveressä* ole. Kallaksen *Sudenmorsiamessa* muodonmuutos tarkoittaa myös henkilön persoonan muutosta: lempeästä Aalosta tulee julma ja himoja täynnä oleva olento. (Melkas 2006, 186 ja 188). *Sudenveressä* Vargan persoona ei varsinaisesti muutu muodonmuutoksessa toiseksi, mutta toisen lajin edustajana hänellä on toki toisenlaiset tarpeet ja kyvyt. Myös kuollessaan suden muodossa, susi-ihminen jää susihahmoon, eikä palaudu ihmiseksi, kuten myytissä.

Antropologina Kangasvuo onkin tehnyt perusteellista taustatyötä ja perehtynyt susien lajikäyttämiseen ja elekieleen. Susihahmojen kuvaukset ovat niin todentuntuksia, että lukija voi lähes haistaa veren, saaliin ja kiiman. Se, mitä *Sudenveressä* ihmissusimyyttistä hyödynnetään, on muodonmuutoksen kuvailu kivuliaana prosessina sekä yhteisön ja muodonmuutoksen kokeneen väliset jännitteet. Uuden ulottuvuuden muodonmuutokseen tuo se, että osa susi-ihmisistä on epämuotoisia: he eivät kykene hallitsemaan muutosta eikä muutoksen lopputulos vastaa täysin niin ihmistä kuin suttakaan.

Kuvaavampi termi Kangasvuon uudistamalle ihmissuden hahmolle onkin susi-ihminen, sillä susi on kiinteä ja vahva osa lauman jäsenten identiteettiä, ei vain täysikuun aikaan esiin tuleva ihmisen yöpuoli. Kahtalainen identiteetti on teoksessa lojaaliuden ja perinteiden tiukassa otteessa: susi-ihmisten on asetettava lauman etu omansa edelle. Ulkopuolisille lauman olemassaoloa ei saa paljastaa ja lauman jättäneisiin suhtaudutaan pettureina.

Kangasvuo yhdistää teoksessaan reaalfantasian keinoin kaksi erilaista maailmaa yhdeksi. Parasta romaanissa on juuri tämä: susi-ihmisten ja lauman maailma on erilainen mutta ei erillinen ihmisten maailmasta. Vertailukohtaa pienelle ja eristyksissä viihtyvälle yhteisölle, omine tapoineen ja lakineen, ei ole vaikea löytää. Lukijana mieleeni tulee ensimmäiseksi uskonnolliset yhteisöt, mutta sama dynamiikka on löydettävissä monista muista ryhmistä, jotka rakentuvat hierarkialle ja tiettyjen normien täyttämisen vaatimukselle.

Suden kiima, ihmisen kaipuu

Siinä missä susi-ihmisyys on hankala ja salattava ominaisuus, ei romaanin toinen identiteettiin liittyvä teema sitä ole. *Sudenveren* päähenkilö, Varga, seurustelee Marraskuu nimisen naisen kanssa ja suhde kuvataan luontevana osana kummankin naisen elämää. Ongelmalliseksi suhteen tekee se, että Varga salaa susi-ihmisyytensä ja joutuu näin ollen piilottamaan osan itsestään. Marraskuu ei ymmärrä, miksi Varga ei halua kertoa menneisyydestään tai suvustaan, eikä uskalla päästää lähelle. Varga taas ei uskalla luottaa siihen, että Marraskuu voisi hyväksyä hänet kokonaisuudessaan, susi-ihmisenä.

Kangasvuo rakentaakin susi-ihmisyydestä ja seksuaali-identiteetistä paralleelin, jossa salattavaa ja vaarallista ei ole epänormatiivinen seksuaalisuus, vaan eläin ihmisessä. Samalla Kangasvuo piirtää taitavasti kuvaa niistä rakenteista ja mekanismeista, joilla erilainen erotetaan yhteisöstä ja millä vainottu itse erottaa itsensä muista. Susi-ihmiset eivät halua muiden tietävän heistä koska he pelkäävät erilaisuuden synnyttämää ja susi-ihmisiin kohdistuvaa vihaa. Toisaalta lauman eristyneisyyttä perustellaan myös erilaisuudella, jota ulkopuoliselle eivät kykenisi ymmärtämään. Kyse on yhtä lailla paljastumisen pelosta kuin pelosta oman identiteetin ja erityisyyden menettämisestä. Kangasvuo kuvaakin hienosti, mitä tapahtuu kun ihminen joutuu salaamaan osan itsestään ja elämään paljastumisen pelossa.

Outo kumma ja hyväksymisen vaikeus

Romaanissa seksuaalisuus ja identiteetti esitetään paljon monitasoisempaa asiana kuin kahden naisen välisenä suhteena tai susi-ihmisyytenä, ja nimenomaan tässä on romaanin vahvuus. Vargan susimenneisyydessä hänellä on ollut uros ja jälkeläinen. Tätä seksuaalisuutta ei kuitenkaan aseteta vastakkain Vargan ihmisseksuaalisuuden kanssa. Romaani antaa tilaa identiteetin monimuotoisuudelle ja liikkeelle: Kangasvuo kirjoittaa seksuaalisuudesta, joka ei suostu asettumaan valmiisiin kategorioihin tai hetero/homo akselille. Vargan suhde sutena on yksinkertainen ja käytännöllinen, mutta sisältää silti paljon tunnetta. Suhde ihmisenä Marraskuuhun on enemmän kompleksinen:

Rakastinko minä urostani? Muistan vain ne talviset lempeät päivät, pakkaselta tuoksuvan turkin, lähellä olon, tyytyväisyyden, joka sai minut unohtamaan kaiken muun. Rakastinko häntä? Minä olin naaras urokselleni, ja niinä kevättalvisina kiiman päivinä urokseni olisi voinut olla kuka tahansa susiurossa, niin kuin minä olisin voinut olla kuka tahansa susinaaras hänelle.

Mutta maatessani siinä Marraskuun vieressä, hän ei olisi voinut olla kuka tahansa nainen, enkä minäkään. Meidän yksilöllisyytemme on tärkeää. Marraskuu on minulle tärkeä, mutta en ole kokenut hänen kanssaan samanlaista tyytyväisyyttä ja lempeää onnea kuin urokseni kanssa. Olen enemmän minä Marraskuun kanssa kuin urokseni kanssa olin. Ja tämä minä ei voi koskaan unohtaa olleensa susi, niin kuin susiminä unohti olleensa ihminen.

Miten kertoa Marraskuulle menetyksestä? En menettänyt vain urostani, menetin mahdollisuuden olla susi. Miten sanoa, että ehkä sittenkin mieluummin olisin susi kuin rakastaisin häntä. (178).

Ruumiillisuus, ruumiin ja halujen muutokset, kietoutuvat *Sudenveressä* yhteen omalakisella tavalla, joka ei suostu hierarkkiseen kategorisointiin.

Sudenveri tarjoutuu herkullisesti queer-luennan kohteeksi. On vaiettu ja salattu identiteetti, toispuoleisuus. On kyky sopeutua vallitseviin normeihin ja piiloutua niiden taakse. On myös paljastumisen pelko, vaino ja ulkopuolisten viha vähemmistöä kohtaan. Kangasvuo ei kuitenkaan kirjoita alistettujen historiaa vaan ehdottaa rohkeasti, että uhkakuvia luovat ja ylläpitävät joskus myös yhteisön edustajat itse. *Sudenveressä* identiteettiin liittyvä määrittely ja kategorisointi ei tapahdu vain ulkoapäin, yhteiskunnan toimesta, vaan sitä vaatii yhtäläillä myös marginalisoitu yhteisö itse. Näin ollen *Sudenveri* kertoo myös vähemmistön sisäisestä suvaitsemattomuudesta niitä kohtaan, jotka eivät istu totuttuihin normeihin.

Suojeleeko salailu lopulta erilaista yhteisöltä vai yhteisöä erilaiselta? Kuinka paljon yhteisö on valmis ymmärtämään ja avautumaan jos sille antaa mahdollisuuden? *Sudenveressä* uusi sulkupolvi näyttää tietä. Markus ei häpeä vajaamuotoisuuttaan vaan haluaa toteuttaa molempia puoliaan. Vargakin paljastaa lopulta Marraskuulle kaiken. Lauman jäseniin on iskostettu syvään paljastumisen pelko ja sitä seuraava paha. Vargan pelot eivät osoittaudu kuitenkaan todeksi, vaan Marraskuu hyväksyy Vargan karvoineen päivineen.

Biseksuaalisuudesta vasta väitellyt Kangasvuo kyseenalaistaakin romaanissaan yhteiskuntamme dikotomiaobsession ja ehdottaa uudenlaista suhtautumistapaa ihmisyyteen ja rajaviivoihin. Tässä mielessä romaani kysyy myös eettisiä kysymyksiä: onko maailmassa tilaa epämuotoisille, niille, jotka eivät kuulu kumpaankaan lajiin? Millaista kaapin politiikkaa harjoitamme itse? Toisaalta kytköksiä voi vetää myös posthumanismin suuntaan: selkeä raja ihmisen ja eläimen, normaalin ja epänormaalin välillä on aina keinotekoinen ja rakennettu.

Sudenveri on hieno, moniulotteinen romaani, joka tarjoaa mahdollisuuden monivivahteiselle luennalle ja tulkinnoille. Romaani sai ilmestyessään kohdallaisen paljon huomiota ja hyvän vastaanoton. Monessa arviossa tuotiin esiin identiteettikysymykset ja päähenkilön biseksuaalisuus. *Sudenvereen* taitavasti rakennettu allegoria salatun ja ambivalentin identiteetin ja ihmis-susimyytin välille jäi valitettavasti monessa kritiikissä paitsioon – samoin epänormatiivisuuden kritiikki.

Sudenveri sai vuonna 2013 Suomen Tolkien-seuran Kuvastaja-palkinnon, joka jaetaan vuosittain parhaalle suomalaiselle fantasiakirjalle.

Kirjallisuus

Kallas, Aino 1928: *Sudenmorsian*. Helsinki: Otava.

Kukku, Melkas 2006: *Historia, halu ja tiedon käärme Aino Kallaksen kirjoissa*. Helsinki: SKS.

Peltonen, Leena 1986: Hurjan inhimillinen peto. Ihmissusi kansanperinteessä ja kirjallisuudessa. *Portti* 1/1986, 4–28. Verkkoteksti: <http://www.aikakone.org/leena/werewolf.htm> (sivu luettu 9.9.2014)

Rotko, Tuula 1998: *Susi ja surupukuinen nainen*. Helsinki: Tammi.

Rouhiainen, Elina 2012: *Susiraja*-sarja. Helsinki: Tammi. Kirjasarjan nettisivut: <http://www.susirajasarja.com/>

Contributors

MIKKO CARLSON, Ph.D.

mikcar@utu.fi

Mikko Carlson is a researcher at the Department of Finnish Literature, University of Turku, Finland. He defended his doctoral thesis “Paikantuneita haluja. Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa” [Situated Desires. Sexuality and Space in Selected Fiction of Christer Kihlman] in May 2014. The dissertation, published by Nykykulttuurin tutkimuskeskus, dealt with the problematic of non-normative sexuality and social space. His recent articles on this subject are included in *Säännellyt vapaudet. Tulkintoja toiseuden tuottamisesta*, [Regulated Liberties. Readings of the Production of Otherness] eds. Marianne Liljeström & Marko Gylén (2014), *Queera Läsningar* [Queer Readings] eds. Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngren & Rita Paqvalén (2012), and in *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä* [Shame on you! Critical Writings on Shame] eds. Siru Kainulainen & Viola Parente-Čapková (2011).

ELSI HYTTINEN, Ph.D.

elshyt@utu.fi

Elsi Hyttinen is a University Lecturer at the Department of Finnish Literature, University of Turku, Finland. Her doctoral dissertation *Kovaa työtä*

Picture © The Finnish Labour Museum Werstas

ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihtein Suomessa [Hard Work and Twists of Fate. Elvira Willman's Struggle for Working-Class Authorship in Turn-of-the-Century Finland] was published in 2012. The monograph brings together a number of her interests: working-class history, authorship studies, poststructuralist feminist theory, queer studies and archival research. In her postdoctoral

research, Hyttinen is looking at the different ways ‘the queer’ figures and becomes figured in 1910s Finnish literature. Hyttinen has also worked widely on the fields of feminist and queer journalism in Finland, inter alia as the editor-in-chief for the feminist magazine *Tulva* and the managing editor of *Normihomolehti*.

KAISA ILMONEN, Ph.D.

kailmo@utu.fi

Kaisa Ilmonen is a Post-Doctoral Research Fellow at Turku Institute for Advanced Studies (TIAS). She has published widely on Queer Studies and Post-colonial literature and is the co-editor (with Lasse Kekki) of *Pervot pidot. Homo-lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen* (2004), the first Finnish anthology on queer literary studies.

TUULA JUVONEN, Dr.Soc.Sc.

tuula.juvonen@uta.fi

Tuula Juvonen is an Academy Research Fellow at the University of Tampere, Finland. After finishing her doctoral dissertation on the post-war construction of Finnish homosexuality, she has done, among other things, queer action research on Finnish archiving practices. Currently she is studying intimate and social lives of women with same-sex sexual attractions in Tampere since the 1970s.

JENNY KANGASVUO, Ph.D.

jenny.kangasvuo@gmail.com

Jenny Kangasvuo is a cultural anthropologist, who recently defended her doctoral thesis *Finnish Bisexuality – Cultural Terms of the Concept and Experiences* at the University of Oulu, Finland. She has worked as a researcher and a teacher in Gender Studies and Cultural Anthropology at the universities of Oulu, Helsinki, and Vaasa, specialising on issues concerning sexuality, gendered violence and popular culture. Her other research interests include Japanese popular culture, porn studies and ethnic minorities. She also writes fiction: her debut novel *Sudenveri* was published in 2012, and a bunch of her short stories have been published in anthologies and magazines.

SADE KONDELIN, M.A.

sadkon@utu.fi

Sade Kondelin is a Ph.D. student of Gender Studies at the University of Turku, Finland. They have recently begun working on their doctoral dissertation on embodied knowledges of gender in Finnish transgender experiences. Kondelin's research interests, in addition to transgender epistemologies, include feminist materialist philosophy, empowerment in Finnish transgender communities, and femininity in the experiences of assigned-female-at-birth transgender people. They are also involved in many forms of transgender and feminist activism.

JUKKA LEHTONEN, Dr.Soc.Sc.

jukka.lehtonen@hanken.fi

Jukka Lehtonen is project researcher at Hanken School of Economics. Lehtonen has focused on research on non-heterosexual and trans youth, and heteronormativity as well as sexual and gender diversity in education, work environment, youth work and society at large.

SARI MIETTINEN, M.A.

sahami@utu.fi

Sari Miettinen is a Ph.D. student at the Department of Gender Studies, University of Turku, Finland. Currently, she is writing her doctoral thesis on the history and contextualization of queer theory and studies in Finland within the Timelines of Academic Feminism in Finland -project funded by Academy of Finland. Her background is in various queer and cultural activities such as SETA, Vinokino Film Festival and SQS.

MARI PAJALA, Ph.D.

marpaja@utu.fi

Mari Pajala is Senior Lecturer in Media Studies at the University of Turku. Her research has focused on Finnish television history and culture, television as a technology of cultural memory, and feminist media studies. Her work has appeared for example in the journals *Critical Studies in Media Communication*, *Media History*, and *Critical Studies in Television*.

KATJA SEUTU, Ph.D.

katja.seutu@helsinki.fi

Katja Seutu is an independent researcher of Finnish Literature at the University of Helsinki. Her dissertation (2009) focused on Maila Pylkkönen's poetry from the viewpoint of a dramatic monologue and Finnish post-war modernism. She is interested in nostalgia and epiphanies, and has published many articles on poetry in Finnish journals. Seutu is currently finishing a monograph, titled *Tyhjä pöytä on tilattu: Näkökulmia Mirkka Rekolan runouden poetiikkaan*, on the poetic oeuvre of her late friend Mirkka Rekola.

RIIKKA TAAVETTI, M.Soc.Sc., M.A.

riikka.taavetti@helsinki.fi

Riikka Taavetti works currently as a researcher in Finnish Youth Cooperation – Allianssi and studies youth activity in non-governmental organizations. She is also PhD student in political history at the University of Helsinki. She has published on LGBTIQ youth, history of sexuality in Finland and socialist feminism in the 1970s.